

MUSEÏON

7

**ГОДИШЊАК
ГРАДСКОГ МУЗЕЈА СУБОТИЦА**

**GODIŠNJAK
GRADSKOG MUZEJA SUBOTICA**

**A SZABADKAI VÁROSI MŰZEUM
ÉVKÖNYVE**

Суботица, Subotica, Szabadka
2008.

Главни и одговорни уредник / Glavni i odgovorni urednik / Fő- és felelős szerkesztő:

Hulló István mgr.

Уредништво / Uredništvo / Szerkesztőség:

Mirko Grlica

Nevenka Bašić Palković

Korhecz Papp Zsuzsanna

Viktorija Šimon Vuletić

Преводиоци / Prevodioci / Fordítók:

Papp Erika

Korhecz Papp Zsuzsanna

Viktorija Šimon Vuletić

Лектори / Lektori / Lektorok:

Nevenka Bašić Palković

Búbos Márki Otília

Korhecz Papp Zsuzsanna

Фотографије / Fotografije / Fényképek:

Hevér Miklós

Издавач / Izdavač / Kiadó:

Градски музеј Суботица, Трг слободе 1

Gradski muzej Subotica, Trg slobode 1

Városi Múzeum Szabadka, Szabadság tér 1

Штампа / Štampa / Nyomda:

Printex, Subotica

Тираж / Tíráž / Példányszám

400

Садржај - Sadržaj - Tartalom

Stalne postavke Gradskog muzeja Subotica	7
A Városi Múzeum állandó kiállításai	10

Душица Зрнић

Приказ сталне поставке природњачког одељења Градског музеја у Суботици	15
---	----

Ricz Péter

Útmutató a Városi Múzeum állandó kiállításának régészeti részéhez	33
---	----

Mirko Grlica

Istorijski segment stalne postavke Gradskog muzeja u Subotici	77
--	----

Papp Árpád

Néprajz vallató a Városházán.....	105
-----------------------------------	-----

Olga Kovačev Ninkov

Povodom 30 godina postojanja legata Miloša Babića	139
---	-----

Ljubica Vuković Dulić

Izložbena djelatnost Gradskoga muzeja u Subotici (1960. - 1980.)	157
--	-----

Korhecz Papp Zsuzsanna

Schöfft József Károly Szentháromság oltárképének restaurálása	187
---	-----

Штампање ове публикације омогућили су:
Štampanje ove publikacije omogućili su:
Az évkönyv megjelenését lehetővé tették:

Локална самоуправа Општине Суботица
Lokoalna samouprava Opštine Subotica
Szabadkai Község helyi önkormányzata

nka
Nemzeti Kulturális Alap

STALNE POSTAVKE GRADSKOG MUZEJA SUBOTICA

Gradski muzej će tokom 2008. godine ponovo dobiti svoju zgradu i u njoj će u narednom periodu otvoriti novu stalnu postavku. Ova vest svakako zaslužuje pažnju naše javnosti s obzirom da kompleksni zavičajni muzej u Subotici proslavlja šezdeset godina postojanja i rada u multikulturalnoj i višenacionalnoj sredini. Subotičani su i te kako zainteresovani da se sačuvaju svedočanstva i tragovi prošlosti i pokretna kulturna dobra pohranjena u našim ustanovama kulture.

U susret velikom jubileju i onome što nas očekuje, moramo ukratko da se osvrnemo na protekli period od šest decenija u kome je postavljeno i otvoreno više stalnih postavki Gradskog muzeja, sa posebnim akcentom na postojeću koja broji svoje poslednje dane, a svečano je otvorena 7. maja 1991. godine u Gradskoj kući.

Gradski muzej je kao ustanova od posebnog društvenog interesa osnovan 24. aprila 1948. odlukom Narodnog odbora opštine Subotica i bio je smešten u Rajhlovoj palati sve do 1967. godine. Lepa secesijska zgrada Rajhlove palate bila je dodeljena Gradskom muzeju i tu je iste godine otvorena prva stalna postavka sa prikazom prirodnjačke, umetničke, arheološke, etnološke i istorijske zbirke. Interesovanje đaka i građana željnih kulture i napretka u tom posleratnom periodu bilo je ogromno i Muzej beleži više desetina hiljada posetilaca tokom 1949. i 1950. godine. O tome nas izveštava prvi kustos i direktor muzeja, dr Mirko Šulman, u članku **Prikaz subotičkog muzeja i njegove delatnosti**, u stručnom časopisu ***Rad vojvođanskih muzeja***, koji i danas izlazi u Novom Sadu (br. 1/1952). Prva stalna postavka detaljno je prikazana u istom broju časopisa.

Mnogi Subotičani sećaju se upravo te prve stalne postavke Gradskog muzeja jer je urađena, za ono vreme, na dosta savremen način: pomoću etnoloških enterijera i ambijentalnih celina, diorama, maketa, fotografija i ilustracija. Prikazano je mnoštvo originalnih muzejskih predmeta prikupljenih sa arheoloških iskopavanja, iz ranijih zbirki koje su se čuvale u subotičkoj Gimnaziji ili po magacinima grada, otkupom, poklonima, pa čak i dodelom iz magacina konfiskovanih predmeta. U Knjizi utisaka muzejskih posetilaca čitamo više pozitivnih opaski i mišljenja o izložbi.

Krajem šezdesetih godina XX veka, gradska i kulturna elita grada došla je na ideju da se u Gradskoj kući, kao vrhunskom spomeniku kulture, smeste sve ustanove kulture i da objektom upravlja Dom kulture, koji će objedinjavati i koordinirati kulturne manifestacije u gradu. Prioritet se daje kulturnim institucijama („pod jednim krovom Muzej, Arhiv, Biblioteka“) a ne službama administracije i u sklopu takvih opredeljenja donosi se odluka da se i Gradski muzej sa svojim zbirkama

premešta u Gradsku kuću. Obrazloženje je bilo da će Muzej dobiti znatno više prostora u Gradskoj kući i da će se nova stalna postavka prostirati na celom prvom spratu. Pojedini stručnjaci muzeja protivili su se takvim odlukama, ali njihov glas nije bio presudan, kao što to često biva kad se radi o ustanovama kulture.

Prelazak u objekat Gradska kuća značio je da Gradski muzej prelazi „u podstanare“ i prodaje svoju imovinu – zgradu Rajhlove palate – u kojoj se dotle nalazio. Od novca dobijenog od prodaje, Gradski muzej je trebalo da kupi vitrine i opremu za novu stalnu postavku koja će se postaviti na prvom spratu Gradske kuće, ali ne onako kako je prvobitno bilo zamišljeno. Posledice te odluke osećale su narednih četrdeset godina (1967-2007) jer su muzejski predmeti premeštani i pomerani shodno potrebama vlasnika prostora i proširenja njegove administracije, a ne zahtevima muzejske struke i kulture.

Druga stalna postavka Gradskog muzeja je, dakle, svečano otvorena na I spratu Gradske kuće, 29. novembra 1969, s tim što je godinu dana pre toga otvorena Zavičajna galerija na istom spratu, sa prikazom dela zavičajnih likovnih stvaralaca iz fonda umetničkog odeljenja Muzeja. Druga stalna postavka sastojala se od arheološkog, etnološkog i istorijskog dela izložbe. *Vodič kroz muzej/Múzeumi vezető* štampan je povodom ove stalne postavke 1972. godine i u njemu su naznačeni osnovni ciljevi svakog prikazanog dela izložbe čiji su autori bili: Laslo Sekereš, arheolog, Milka Mikuška, etnolog i Milan Dubajić, istoričar. Iz *Vodiča kroz muzej* saznajemo da je „primarni cilj arheološkog dela izložbe bio da na osnovu arheoloških podataka u sažetom obliku prikaže praistoriju, protoistoriju, rani srednji vek i srednji vek Subotice i njene okoline...do vremena bitke kod Mohača (1526)“; etnološko odeljenje prikazalo je tradicionalnu narodnu kulturu, materijalno i duhovno stvaralaštvo iz druge polovine XIX i početka XX veka, a na istorijskom delu postavke je prikazan „administrativno-politički razvitak grada od dolaska Turaka do I svetskog rata, kao i pregled kulturne aktivnosti u XIX veku.“ Ova stalna postavka prostirala se sa leve strane Žute većnice, a zatim desno od Zelene i Plave većnice do kraja tog krila Gradske kuće, na oko 1.000 kvadratnih metara (u prostorijama koje danas koristi S.O. Subotica), a glavni ulaz u Muzej bio je sam svečani ulaz, tj. mermerno stepenište prema Velikoj većnici. Tako je posetilac muzeja bio privilegovan da uđe na „velika vrata“ u nareprezentativniji deo secesijskog spomenika kulture prvog reda i da o njemu odmah sazna nešto više u Muzeju, te da mu se divi posmatrajući originalan enterijer, mobilijar i umetnička dela najboljih majstora vitraža iz 1912. godine. Svečani ulaz koristio se za potrebe Muzeja sve do 2002. godine, kada je otvoren ulaz iz Štrosmajerove ulice.

U jeku priprema „Konferencije gradova Jugoslavije“ u Subotici, 1986. godine, gradske vlasti su odlučile da se demontira arheološki, etnološki i istorijski deo stalne postavke muzeja, u celokupnom prostoru istočnog krila, na I spratu Gradske kuće, te da se taj prostor preuredi za potrebe gradske administracije i predsedništva grada. Sa Muzejom je tek posle žučnih rasprava i alarmiranja čitave kulturne javnosti,

sklopljen Sporazum o međusobnom ustupanju prostorija na I i II spratu Gradske kuće radi postavljanja nove stalne postavke (na zapadnoj strani od Žute većnice i na II spratu u prostorijama Katastra itd.). Muzejski stručnjaci su već tada shvatili da bi za Muzej bilo potrebno obezbediti posebnu zgradu (postojao je javni predlog da to bude „Žuta kuća“ i sl.), ali tome nije udovoljeno, nego se pristupilo pripremama za novu stalnu postavku Gradskog muzeja u objektu Gradska kuća.

Treća po redu stalna postavka Muzeja rađena je opet parcijalno: prva faza – deo na prvom spratu (otvorena 1991) i druga faza – na II spratu prema gotovom projektu (koja nikad nije otvorena)!

Ova stalna postavka rađena je u periodu 1987-1991. u vrlo teškim materijalnim uslovima zbog velikih ulaganja koje zahteva muzejska struka i zbog neredovnog načina finansiranja od strane osnivača. Najpre su rađeni građevinski radovi na pretvaranju bivših kancelarija u izložbene sale, zatim su se restaurirali i čistili muzejski predmeti (izvan Subotice) radi izlaganja, a onda se čekalo da se obezbedi novac za postavljanje vitrina, diorama, ilustrativnog materijala, legendi i natpisa, kao i specijalnog osvetljenja, protivpožarnog sistema i alarma.

Stručno veće Muzeja izabralo je za glavnog arhitektu idejnog rešenja stalne postavke arh. Milana Pališaškog iz Beograda (stručnjaka koji se već iskazao u idejnom rešenju Enografskog muzeja u Beogradu i dr.). On je Glavni projekat stalne postavke našeg muzeja prilagodio datom prostoru na delovima I i II sprata Gradske kuće (na oko 1.500 kv. metara), ali je unutrašnjim rasporedom vitrina, eneterijera, rasvete, informativnog materijala i samih muzejskih predmeta uz svesrdnu saradnju kustosa, uspeo da osmisli jednu vrlo modernu, zanimljivu i stručno dobro ocenjenu stalnu postavku.

Autori ove stalne postavke koja je svečano otvorena 7. maja 1991. godine u sklopu obeležavanja šest vekova našeg grada (prema prvom poznatom pisanom dokumentu o Subotici iz 1391) su: Dušica Zrnić, kustos biolog, arheolog Laslo Sekereš (†1997) i Ric Peter, arheolog, Mirko Grlica, kustos istoričar i mr Milka Mikuška, kustos etnolog.

Recenzenti koji su dali pozitivno mišljenje o stručnoj realizaciji postavke bili su: mr Boris Garovnikov /zoologija/, dr Bela Šturc /botanika/, dr Predrag Medović /praistorija/, dr Danica Dimitrijević /seoba naroda i srednji vek/, dr Fedora Bikar, Gašpar Ulmer i Laslo Mađar / svi za istoriju/ i dr Miodrag Hadži Ristić / etnologija/.

Koordinator realizacije postavke bila je kustos, istoričar umetnosti Ana Baranji, a tadašnjeg direktora i rukovodioca Stručnog veća, Nevenku Bašić Palković, povremeno je zamenjivao arheolog Laslo Sekereš.

Muzejske predmete restaurirali su poznati stručnjaci: Vera Galović iz Novog Sada, Milica Tufegdžić i Gordana Žunjić Kusovac iz Beograda i Sava Halugin iz Subotice, zoo-preparatorske radove obavili su Đoko Đordievski i Makedon Petlicarov iz Makedonije. Za likovnu i tehničku realizaciju bili su odgovorni

mr Dragan Radovanović i Jožef Erdelji iz Novog Sada, a u ekipi su bili još Ivan Karlavaris, fotograf, Dragan Jerinić, ilustrator, Mihalj Tot, konzervator i maketari: Šandor Kosoruš, Ivan Obrovski i Silard Sebenji.

U ovom broju stručnog časopisa *Museion* sadržani su autorski tekstovi o stalnoj postavci s obzirom da osim informativnog, nije objavljen detaljan vodič kroz stalnu postavku. Izostao je autorski tekst vezan za prvobitni etnološki deo stalne postavke jer je ona izmenjena tokom 2002. godine. Izmene je uradio kustos etnolog Arpad Pap, čiji tekst objavljujemo u ovom broju. Ime recenzenta Miodraga Hadži Ristića nije vezano za izmenjeni etnološki deo stalne postavke.

Na kraju ističemo još jednu važnu činjenicu: 13. septembra 2002. godine Gradski muzej je u Bačkoj Topoli otvorio stalnu postavku svog depandansa koja se sastoji od likovne, biološke, arheološke, istorijske i izložbe lokalne istorije i književnosti, kao i spomen-sobe dr Janoša Hadžija i Balinta Fernbaha. Detaljan prikaz stalne postavke Muzeja u Bačkoj Topoli publikovan je u tematskom broju *Museiona* (br.3/2003). Drugi stručni tekstovi koje objavljujemo u ovom broju časopisa se takođe odnose na muzejske zbirke i delatnost, ali nisu vezani za stalne postavke.

A VÁROSI MÚZEUM ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSAI

A Városi Múzeum a 2008-as év folyamán saját épületbe költözik, az elkövetkező periódusban itt rendezi majd meg az új állandó kiállítását. Ez mindenképpen figyelemre méltó hír a nyilvánosság számára, hisz komplex helytörténeti múzeumunk az idén ünnepli fennállásának 60. évfordulóját a soknemzetiségű és multikulturális környezetünkben. A szabadkaiaknak továbbra is érdeke, hogy múltjuk emlékeit, tárgyait és műértékeit a kulturális intézményeink megőrizték.

A jelentős évforduló kapcsán mindenképpen vissza kell tekintenünk az eltelt hat évtizedre, melyben a Városi Múzeum több állandó kiállítása is megrendezésre került, a legnagyobb hangsúlyt a jelenlegire fektetve. Ez a kiállítás 1991. május 7-én nyílt meg a Városházán, s most utolsó napjait éli.

A Városi Múzeumot, mint különösen fontos társadalmi intézményt, Szabadka község Népbizottsága alapította 1948. április 24-én, s a Reichl-palotában működött 1967-ig. A gyönyörű, szecessziós stílusú Reichl-palotában még abban az évben megnyílt a múzeum első állandó kiállítása a természeti, művészeti, régészeti néprajzi és történeti gyűjteményből. A háború utáni években a kultúra és a fejlődés iránt érdeklődő diákok, polgárok tízezrei látogattak el intézményünkbe az 1949-50-es év folyamán. Erről írt beszámolót a múzeum első gyűjteménykezelője és igazgatója, dr. Schulman Imre a *Rad vojvođanskih muzeja* (Novi Sad, br. 1/1952) szakfolyóiratban *Prikaz subotičkog muzeja i njegove delatnosti* címmel, melyben részletesen ismerteti az első állandó kiállítást.

A szabadkaiak általában erre a tárlatra emlékeznek, amelyet abban a korban korszerűen rendeztek meg: teljes néprajzi szobabelsőkkel, diorámákkal, makettekkel, fotókkal és illusztrációkkal. Tömeges eredeti múzeumi tárgyat mutattak be, melyek a korábbi ásatásokkal kerültek napvilágra, s melyeket a szabadkai Gimnázium és a városi gyűjtemények őriztek, vagy melyek vásárlás, ajándékozás, sőt a kisajátított tárgyak raktárából való kiutalás útján kerültek az intézménybe.

A látogatók pozitív tapasztalatait olvashatjuk a benyomások könyvében.

A 20. század hatvanas éveinek végén a városi értelmiség körében született meg az ötlet, hogy a Városházán, mint jelentős műemlékben helyezték el a város összes kulturális intézményét. A kultúrházzá kinevezett Városháza majd összefogja és irányítja a város művelődési életét. Elsősorban a múzeumot, a levéltárat és a könyvtárat szerették volna „egy tető alá hozni”, s megszületik a határozat a költözködésről. Az elképzelések szerint a múzeum állandó kiállítása az egész első emeletet elfoglalta volna. Hiába ellenkeztek egyes szakemberek, ahogy az már történni szokott, a költözést megejtették.

A Városi Múzeum saját épületéből „albérletbe” költözött, és az épület értékesítéséből származó jövedelemből az új állandó kiállítás felszerelését valamint a vitrineket kellett megvásárolnia. A meghozott terveket nem valószínűsíthették meg, s e költözés rányomta bélyegét az elkövetkező negyven esztendő (1967-2007) munkájára, hiszen az intézményt a szakma igényei ellenére a tulajdonos feltételei szerint ide-oda helyezgették.

A Városi Múzeum második állandó kiállítását 1969. november 29-én nyitották meg a Városháza első emeletén. A Honi gyűjteményt egy évvel korábban ugyanezen az emeleten állították fel, a művészeti gyűjtemény anyagából a helyi képzőművészeti alkotókat bemutatva. A második állandó kiállítás régészeti, néprajzi, és történeti részből állt. Ebből az alkalomból készült 1972-ben a *Vodič kroz muzej / Múzeumi vzetio* című nyomtatvány, amely ismerteti a tárlat egyes részeinek fő szempontjait. A kiállítás szerzői Szekeres László régész, Milka Mikuska néprajzkutató és Milan Dubajić történész voltak. Az útmutatóból megtudjuk, hogy a régészeti rész elsődleges célja az archeológiai leletek segítségével bemutatni Szabadkát és környékét az őskorban, a népvándorlás korában és a középkorban (egészen a mohácsi csatáig, 1526-ig). A néprajzi rész a hagyományos népi kultúrát, a népművészetet és szokásokat volt hivatott a látogatók elé tárni a 19. sz. második felére és a 20. sz. elejére fektetve a hangsúlyt. A történeti részben a város hódoltság kori állapotától az I. világháború időszakáig terjedő periódus közigazgatási, politikai és kulturális fejlődését ismertették. A tárlat a Sárga teremtől balra, a Zöld és a Kék teremtől jobbra első helyiségeket foglalta el, megközelítőleg 1000 m²-en terült el. Ezek a helyiségek ma a polgármesteri hivatalhoz tartoznak. A látogató a főbejáraton keresztül jött be, s alkalma volt a szeccszíziós műemléképület reprezentatív részeiben gyönyörködni, az enteriőrben, a bútorokban, a üvegfestészet 1912-ből származó remekeiben. A

főbejáratot 2002-ig használhata intézményünk, amikor is a Srossmayer utca felől nyitottak meg egy saját kaput.

A „Jugoszlávia városinak gyűlése” program előkészületei kapcsán a városi hatalom lebontatta a kiállítás keleti szárnyát, a régészeti, néprajzi és történeti részt, hogy berendezhesse a polgármesteri hivatalt. A múzeum és a községi hivatalok I. és II. emeleti (nyugati szárny) helycseréjéről szóló szerződés csak heves viták és a kulturális közvélemény fölháborodása árán jött létre. A szakemberek számára már akkor világossá vált, hogy az egyetlen megoldás a múzeum számára egy külön épület lenne (többek közt a „Sárga házat” említette a nyilvános javaslat), de ezt nem fogadták el, s a Városháza termeiben egy új állandó kiállítást szorgalmaztak.

A Városi Múzeum harmadik állandó kiállítása is csak részben valósult meg. Az első részt az első emeleten 1991-ben nyitották meg, a második rész a második emeleten a kész tervek ellenére sem valósult meg soha.

Ennek a tárlatnak az előkészületei 1987-1991 között zajlottak igen nehéz anyagi körülmények közepette, melyeket egy ilyen jelentős múzeumi szaktevékenység feltételez, s melyeket az alapító nem biztosított rendszeresen. A belső terek kialakításával kezdődtek meg a munkálatok, és a kiállított műtárgyak restaurálásával folytatódtak (Szabadkán kívül), majd következett az anyagi eszközökre való várakozás, amelyek a vitrinek, diorámák, feliratok, a különleges megvilágítás, a tűzvédelem és a biztonsági rendszer felállításához kellettek volna.

A múzeum szakkollégiuma az állandó kiállítás megtervezésével Milan Pališaški belgrádi építésszt bízta meg, aki már bizonyította rátermettségét a belgrádi Néprajzi Múzeum és más intézmények tárlatának megtervezésével. A szakmunkatársak által elkészített tervet a kijelölt első és második emeleti helyiségek méreteihez (kb. 1500 m²) alakította. Szakmailag is elismert állandó kiállítást sikerült megvalósítani a múzeumi szakemberek sokrétű együttműködésével, a kor elvárásainak megfelelő vitrinelrendezéssel, megvilágítással, információs anyaggal és műtárgyakkal.

A Szabadka fennállásának 600. (a város első írásos említése 1391-ből származik) évfordulóját ünneplő rendezvénysorozat keretén belül 1991. május 7-én nyitották meg ünnepélyesen az állandó kiállítás első emeleti részét, melynek szerzői: Dušica Zrnić biológus, Szekeres László (†1997) és Ricz Péter régészek, Mirko Grlica történész és Milka Mikuska néprajzkutató.

A tárlat véleményezői: mgr. Boris Garovnikov zoológus, dr. Sturc Béla botanikus, dr. Predrag Medović őskor szakértő, dr. Danica Dimitrijević népvándorlás és középkor szakértő, dr. Bikár Fedora, Ulmer Gáspár és Magyar László történészek, valamint Miodrag Hadži Ristić néprejzkutató.

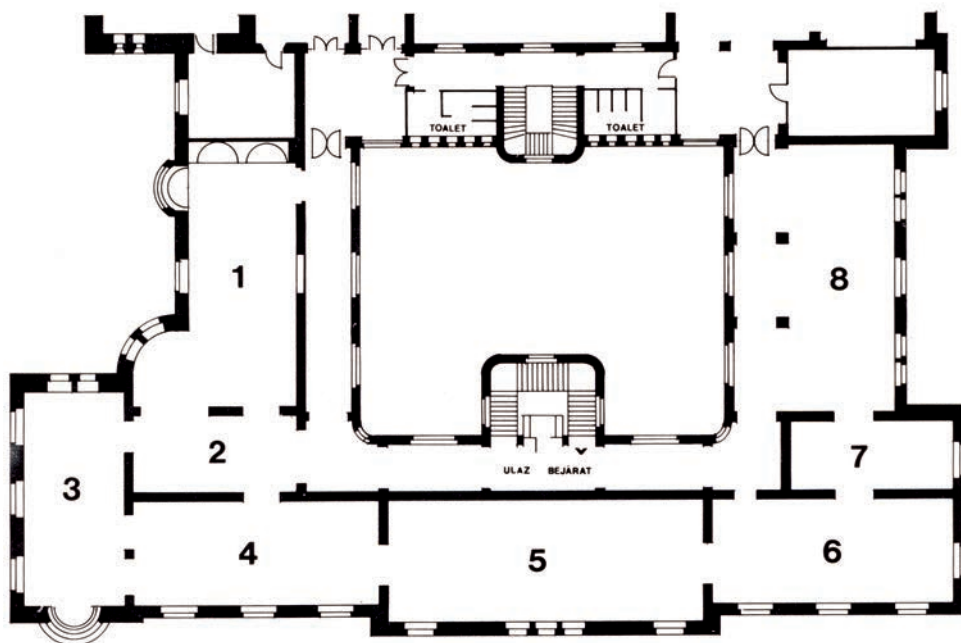
Az állandó kiállítás koordinátora Baranyi Anna művészettörténész, gyűjteménykezelő volt, Nevenka Bašić Palković akkori igazgatónőt és a szaktanács vezetőjét időnként Szekeres László (†1997) régész helyettesítette.

A műtárgyakat neves szakemberek restaurálták: az újvidéki Vera Galović, a belgrádi Milica Tufegdžić és Gordana Žunjić Kusovac, a szabadkai Sava Halugin, a makedóniai Đoko Đorđievski és Makedon Petlicarov preparátorok. A technikai és művészeti megvalósítással az újvidéki Dragan Radovanovićot és Erdélyi Józsefet bízták meg, s a csapatmunkában még Ivan Karlavaris fotós, Dragan Jerinić illusztrátor, Tóth Mihály konzervátor, Koszorús Sándor, Ivan Obrovski és Szebenyi Szilárd makettkészítők vettek részt.

Museion szakfolyóirat ezen száma a tárlat szerzőinek és az intézmény szakmunkatársainak írásait tartalmazza, melyben részletesen ismertetik az állandó kiállítás egységeit, mivel a részletes múzeumi útmutató nem készült el hozzá, csak egy reporello. A Papp Árpád náprajzkutató által közölt írás a 2002-es évben megváltoztatott néprajzi kiállításról szól, az eredeti állapotot ismertető szerzői írás kimaradt, s Miodrag Hadži Ristić recenzens neve nem köthető a megváltoztatott tárlathoz. A többi szakcikk is a múzeumi gyűjtményeinkkel és tevékenységünkkel kapcsolatos.

Végezetül egy fontos ténytet kell ismertetnünk, Városi Múzeumunk Topolyán, a kihelyezett részlegében állandó kiállítást szervezett, mely képzőművészeti, természeti, régészeti, helytörténeti és irodalmi részből áll, valamint megtekinthető a dr. Hadzsi János és Fernbach Bálint emlékszoba. Ezen állandó kiállítás részletes leírása a *Museion* tematikus számában jelent meg (3. sz./2003).

Hulló István
Nevenka Bašić Palković

1. PRIRODA / TERMÉSZET
ARHEOLOGIA (PRAISTORIJA) / RÉGÉSZET (ŐSKOR)
2. ARHEOLOGIA (SEOBA NARODA) / RÉGÉSZET (NÉPVÁNDORLÁS KORA)
3. ARHEOLOGIA (SREDNJI VEK) / RÉGÉSZET (KÖZÉPKOR)
4. ISTORIJA / TÖRTÉNELEM
5. ISTORIJA / TÖRTÉNELEM
6. ETNOLOGIJA / NÉPRAJZ
7. ETNOLOGIJA / NÉPRAJZ
8. TEMATSKE IZLOŽBE / TEMATIKUS KIALLÍTÁSOK
PREDAVANJA / ELŐADÁSOK

Душица Зрнић, биолог, музејски саветник

ПРИКАЗ СТАЛНЕ ПОСТАВКЕ ПРИРОДЊАЧКОГ ОДЕЉЕЊА ГРАДСКОГ МУЗЕЈА У СУБОТИЦИ

Увод

Природњачка збирка Градског музеја у Суботици у свом фонду садржи разноврсне предмете који осликавају природне карактеристике суботичког региона, али и фрагменте природних реткости из целог света. Једини смо музеј у окружењу који има овакву збирку дермопластичних препарата из целог света, сисара (Mammalia), појединачне представнике риба (Pisces), птица (Aves) и гмизаваца (Reptilia).

Овом изложбом приказане су само основне карактеристике суботичког региона, што је по први пут након пресељења музеја у Градску кућу из Рајхлове палате, тачније од 1968. године.

Циљ рада

Циљ рада је да се поводом 60 година од оснивања музеја, а након 18 година од постављања, направи приказ целокупне поставке Градског музеја на I спрату западног крила Градске куће. Како за 18 година није урађен водич кроз ову изложбу, а сада је извесно да ће се музеј у скорој будућности преселити у нову зграду, циљ овог рада је да кроз концепцију и приказ изложбе остане писани траг о изложби какву посетилац сада може да види.

Природне карактеристике суботичког региона

Суботички регион простире се на интересантној и разноврсној педолошкој подлози. према северу простире се Суботичко – Хоргошка пешчара, а према југу је лес где је развијена црница. Граница између песка и леса, као два основна типа педолошке подлоге је нејасна и једним својим делом је у самом граду, а делом је ова граница Келебијско језеро, Палићко и Лудашко језеро и речица Кереш. Као посебно издвојена песковита подлога је песак око Доњег и Горњег Таванкута, који је од Суботичко – Хоргошке пешчаре одвојен пустаром Чикерија и Келебија.

Према крупноћи пешчаног зрна, боји и минералном саставу песка, у региону Суботичко – Хоргошке пешчаре може да се разликује 8 основних типова песка, а у оквиру сваког типа још неколико подтипова.

површине црног или жутог песка, а у депресијама где је ниво подземних вода ближи површини јављају се забаривања и заслањивања. Смеђи песак је по свом квалитету између црног и сиво – жутог песка, има изражен хумусни хоризонт по чему подсећа на црни песак.

Црни песак – на формирање овог типа песка битно је утицала травната вегетација која се на њему развијала пре његове обраде и ниво подземних вода. Значајан фактор у његовом образовању је микрорељеф који се најбоље огледа на дубини хумусног хоризонта. Овај хоризонт на влажним депресијама износи и до 1 m, док је на мањим узвишењима са дубљим нивоом подземне воде, хумусни слој знатно плићи.

Дубина подземних вода црног песка креће се од 1,6 – 3 m у зависности од висинске разлике између пешчаних дина и међудинских депресија.

На Суботичко – Хоргошкој пешчари црни песак се простире у неколико комплекса; између Палића и Хајдукова, у граничном појасу са Мађарском, у подручју Крстачке шуме, западно од Српског шора. Има га у великом комплексу песка са источне стране Кереша, између Бачких винограда на северу и Мале пијаце и Малог песка на песковитом брду код Носе.

Рељеф овог песка је раван са мањим дољама и микро узвишењима. Површине са оваквим песком највећим делом су обрадиве и прекривене култивисаном вегетацијом.

Црни иловастаи песак – разликује се од црног песка по већој примеси глине и хумуса. У дољама и депресијама овај песак је увек влажан, што је узрок вишег нивоа подземних вода.

Код црног иловастог песка често се могу запазити ходници подземне фауне, пре свега глиста али и текуница, што није случај са другим типовима песка, а показатељ је компактности црног иловастог песка.

Црни иловастаи песак има добро развијена два слоја, црни хумусни, горе и сиви, у дубљим слојевима морфолошки промењен, доле. Ниво подземних вода је од 1,5 – 2 m. На самој површини у мањим влажним микродепресијама често се издваја бели кречњачки слој који је нарочито изражен на прелазу црног иловастог песка и песковите ритске црнице. Распрострањеност црног иловастог песка у Суботичко – Хоргошкој пешчари је на више места и то комплекс између Палића и Хоргоша, други већи комплекс је код Масарикова, поред Кереша и код школе северно од Шупљака.

Заслањени песак и слатине – најчешће се срећу у реону Хоргоша и Кањиже, на Сточном пашњаку, код Жабине хумке. На разним местима источно од Кереша и Бачких винограда, унутар комплекса шуме и пашњака код Хајдукова, до келебијске шуме.

Морфолошке одлике заслањеног песка у зависности су од степена заслањености. Код мање заслањеног песка, морфолошке одлике су незнатне у односу на јаче заслањена места. На песку где се соли јављају на самој површини говоримо о типичном солончаку. Овакве површине срећемо код Хоргоша и Сточног пашњака, где се јављају мање баре без отицања воде, а након њеног испаравања, соли се концентришу и стварају беле насlage на самој површини.

Ниво подземних вода код овог типа песка варира у различитим реонима и у летњем периоду у просеку је на дубини од око 1,5 m.

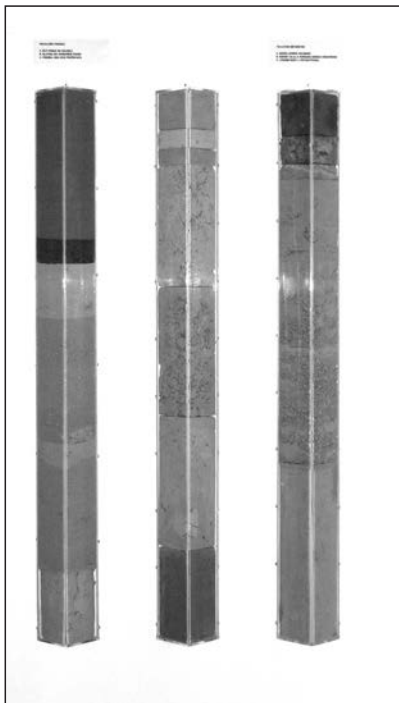
Песковита ритска црница и забарени песок – на чије формирање изразито утиче ниво подземних вода и микрорељеф. Овај тип песка даје посебну специфичност Суботичко – Хоргошкој пешчари у односу на друге наше пешчаре (Делиблатска и Рамско – Колубарска пешчара). Значајан утицај на његово формирање има велики број мањих или већих језерских површина као и речица Кереш, која тече дуж Мађарске границе, а затим пресеца пешчару између Бачких винограда, на истоку и потеза Шупљака и Масарикова на западу.

Тресет – у нижим областима умерене климатске зоне настаје постојањем стагнирајућих вода у виду бара и језера и бујним развојем барске вегетације, пре свега трске (*Phragmites communis*). Испуњење ових услова срећемо у неким деловима Суботичко – Хоргошке пешчаре и то поред Кереша у дужини од 3 – 4 km, а на површини од 40 – 50 ha није искључено да се тресет среће и у околини Лудашког језера, где је трска јако заступљена, али због сталног присуства воде у овом региону испитивања су отежана.

Ширина појаса тресета око Кереша је од 50 – 200 m док дубина тресетних наслага варира у границама од 0,5 – 5,0 m. Количина органских материја коју тресет садржи варира, а у зависности од садржаја хранљивих материја, тресет се више или мање користи за ђубрење воћњака и винограда.

Изглед уводног паноя

Три карактеристична педолошка профила

Ова разноврсност педолошких карактеристика дата је на самом почетку изложбе, са леве стране врата, путем приказа педолошке карте Суботичко – Хоргошке пешчаре и три педолошка профила.

Педолошки профили рађени су на бази три случајна узорка, али на одређеном типу песка. Основни типови су сиво - жути песок на Келебији, смеђи песок према Хоргошу и заслањени песок и слатине.

Ови педолошки профили рађени су на дубини од 10 m, а приказани су према прорачуну у пропорцији 1 : 10 како би осликавали стварно стање на терену. Бољем познаваоцу педолошких особина Суботичко – Хоргошке пешчаре, они дају потврду разноврсности педолошких карактеристика како саме површине тако и дубинских хоризоната.

Овакав педолошки састав, присуство већих или мањих водених површина, узрокује разноврстан биљни покривач и развијање различитих биотопа, које је на овако малом простору (6,5 x 6,0 m) одређеном за природњачку изложбу немогуће приказати. Простор дозвољава постављање три (3) мање диораме, те се аутор изложбе опредељује за три биотопа а то су:

1. Језерски односно барски биотоп;
2. Травнати биотопи са карактеристичним заједницама;
3. Шумски биотопи са основним елементима заједнице;

који би у основним цртама приказао флору и фауну суботичког региона.

Због великог броја већих и мањих водених површина, које имају карактер равничарских језера, барских и мочварних биотопа, са карактеристичним заједницама и њиховим елементима, једна диорама у основним цртама приказује овакву заједницу. Као најзначајнији локалитет који је законом заштићен од 1955. године је Лудашко језеро. За приказ заједнице Лудашког језера концепцијски се предвиђају две могућности; **прва** је приказ ниске

обале (западне, северне и североисточне) и **друга**, приказ високе (источне) обале. Због ограниченог малог простора, пре свега дубински, овде је узета прва могућност приказа тј. ниска – мочварна обала Лудашког језера. Основна заједница ниске обале у ужем или ширем појасу је заједница зукве, облића и трске (**Schenoplecto – Phragmitetum** по Гајићу) чији елементи су:

Изглед диораме - пролећни аспект мочварне заједнице Лудашког језера

Phragmites communis (трска)
Bolboschoenus maritimus (зуква)
Schoenoplectus tabernaemontani (облић слатински)
Typha latifolia (рогоз широколисни)
Typha angustifolia (рогоз усколи-сни)
Glyceria fluitans (сладика речна)
Calystegia sepium (ладолеж дивљи)
Solanum dulcamara
Iris pseudacorus (перуника барска)
Oenanthe aquatica (трбуља обична)
Mentha aquatica (нана водена)

Пролећни аспект мочварне заједнице Лудашког језера какав је приказан у првој диорами где доминира **Phragmites communis** – трска, која је обавијена са **Calystegia sepium** – ладолеж дивљи, као две врсте које могу да се за потребе

диораме узму из природе, осуше и тако поставе у изложбеном простору. Између трске која се види у различитим фазама свога развоја има нешто и слободне водене површине где се налазе најчешће птичије врсте које можемо овде срести.

Пролећни аспект мочварне заједнице Лудашког језера

Са леве стране ове диораме налази се цртеж са бројевима на контурама птица, који су повезани са бројевима на списку где се налазе латински и народни називи. Приказ биотопа диорамом постиже се најбољи визуелни ефекат код посетиоца, а сами натписи не оптерећују диораму и предмете који су изложени.

1. *Anas platyrhynchos* L.

– дивља патка – tőkés réce

2. *Anas platyrhynchos* L.

– дивља патка – tőkés réce

3. *Botaurus stellaris* L.

– букавац – bölömbika

4. *Fulica atra* L.

– лиска – szárcsa

5. *Oxyura leucocephala*

L. – плавокљуна патка
– kécsőrű réce

6. *Aythya ferina* L.

– риђоглава патка – barát réce

7. *Podiceps nigricollis* L. – златоухи гњурац – feketenyakú vöcsök

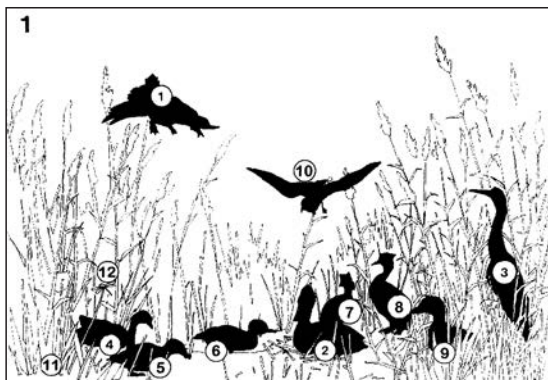
8. *Podiceps griseigena* L. – риђогрли гњурац – vörösnakú vöcsök

9. *Aythya nyroca* L. – пловка циганка – cigányréce

10. *Larus ridibundus* L. – речни галеб – dankasirály

11. *Phragmites communis* Trin. – трска – nád

12. *Libellula depressa* L. – вилински коњиц – laposhasú szitakötő

Скица изложених предмета у диорами

Највећ део Суботичко-Хоргошке пешчаре прекривен је травнатим биотопима, где се смењују пешчарске заједнице, степске ливаде на песку, степске ливаде на лесу, влажне ливаде, базофилне мочварне ливаде, слатински травњаци, већ у зависности од типа песка на којем се развијају. Овакво богатство и разноврсност вегетације захтева далеко већи простор од оног којим располаже природњачко одељење. Због тога следећа диорама која

представља травнате заједнице је комбинација у мањим фрагментима више травнатих заједница.

Диорама са травнатом заједницом постављена је на благо таласастом терену, на којем се може уочити мања депресија беличасте површине као честа карактеристика Суботичко – Хоргошке пешчаре. Овакве невелике површине често се срећу са десне стране Е – 5 пута између Суботице и Хоргоша те су због тога и приказане у овој диорами.

Природне флорне елементе травнатих вегетација и њихова вештачка израда ограничава могућности аутентичног приказа, из тих разлога ова диорама оскудева са флорним елементима.

Изглед диораме - априлски аспект слатинасте - степске ливаде

Диорама представља априлски аспект слатинасте – степске ливаде, као доминирајућег травнатог биотопа у региону.

Као и код претходне диораме и овде се са стране налази цртеж – скица изгледа диораме са бројевима на скици који оцртавају контуре. Сваки број адекватно је везан са списком латинских назива који се налази поред цртежа. Ова диорама обухвата 15 експоната који верно приказују травнате заједнице и готово све елементе фауне.

Ранопролетњи аспект храстове шуме на песку

За представљање шумске заједнице узет је фрагмент степске шуме на песку заједнице храста лужњака (ass. **Quercetum roboris** према Гајићу, који наглашава да нисмо увек сигурни да је у питању аутохтона шума), шума која се развија на сиво – жутом песку. Ова заједница има изражена три спрата: спрат дрвећа где су најзаступљенији : **Quercus robur** и **Populus alba**, спрат грмља где срећемо **Crataegus monogyna** и **Prunus spinosa**, као и приземни спрат са израженом травнатом заједницом. У природи се на овом нивоу могу срести изразито шумски и шумскостепски елементи као што су: **Acer tataricum**, **Cornus sanguinea**, **Bulbocodium versicolor**, **Crocus variegatus**, **Viola cianea**, **Viola hirta**, **Fragaria viridis** и низ других шумских и шумостепских врста.

Изглед диораме - рано пролећни аспект Храстове шуме

Проблем вештачке израде аутентичних биљних врста приземног спрата омогућава приказ само једног дела од наведених врста. Због тога се и овде приказује ранопролећни аспект шумске заједнице и приказане су: **Bulbocodium versicolor**, **Crocus variegates**, **Taraxacum laevigatum**, **Muscari rasemosum** као ранопролетнице, а од дрвенастих биљка узета су стабла **Quercus robur** и **Populus alba**, и нешто мало грмља и шибља сачињеног од **Crataegus monogyna** и **Prunus spinosa**.

Са леве стране иза дрвета извирује лисица (**Vulpes vulpes**) а изнад ње налази се уснула сова, ту је и један пар косова као и славуј. Мада не представља карактеристичну врсту, али овде можемо видети и свраку.

Систем излагања и идентификовања предмета је као и код претходне две диораме са цртежом и списком изложених предмета, који је бројевима повезан са контурама предмета. Ова диорама налази се тачно наспрем улазних врата

1. Vulpes vulpes L. –

лисица – vörös róka

2. Lepus europeus Pall. –

зец – mezei nyúl

3. Stix aluco L. – шумска

сова – macskabagoly

4. Sciurus vulgaris L. –

веверица – mókus

5. Scolopax rusticola L. –

шумска шљука – erdei szalonka

6. Pica pica L. – сврака –

szarka

7. Garrulus glandarius

L.- креја – szajkó

8. Turdus merula L. – црни кос – feketeterigő

9. Bolbocodium versicolor (Ker.) Spr. – шафрањика – egyhajú virág

10. Crocus variegatus Hop. Et Hom. – пругасти шафран – tarka sáfrány

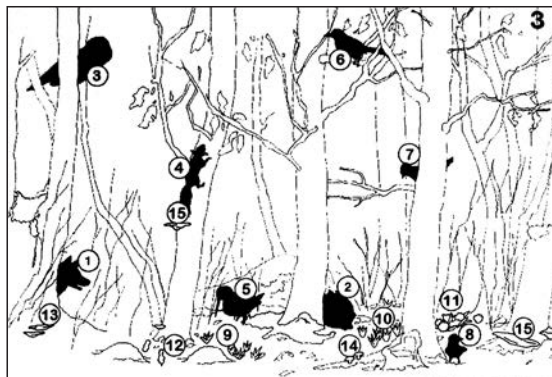
11. Taraxacum laevigatum (Willd.) DC – маслчак – szarvaskás pitypang

12. Muscari racemosum (L.) Mill – гроздаста пресличица – fűrtös gyöngyike

13. Daedalea quercina (Fr.) Quelet – храстова разноцијевка – labirintustapló

14. Polyporus arcularius (Batsch. Ex. Fr.) Pilat – угласти рупичар – fagyálló likacsos gomba

15. Ganoderma applanatum (pers) Pat. – дерес tapló

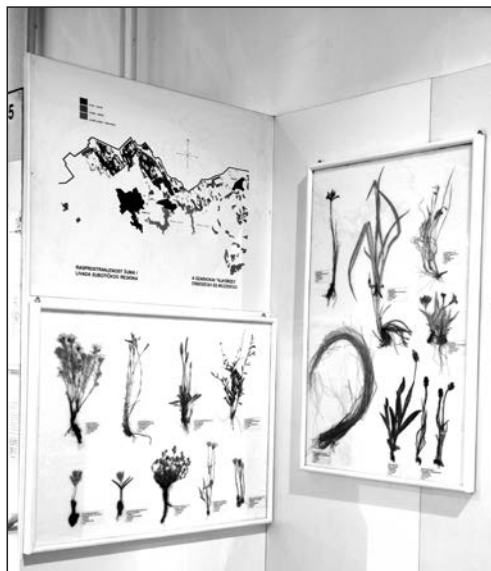

Скица изложених предмета у диорами

Заштићени делови природе суботичког региона

Изложбени простор природњачког дела са два бела паноа одваја се као целина од археологије, те су ти панои искоришћени да се на њима у виду слике урамљене изложе заштићене и ретке биљне врсте, као посебна специфичност региона. Биљке су стављене под стакло на белу меку подлогу како се под

притиском не би оштетиле. Постављане су без посебног реда како су могле да се уклопе и уз сваку се налази латински и народни назив, локалитет, датум налаза и име налазача.

Изглед паноа са заштићеним биљним врстама

IRIS SIBIRICA – перуника сибирска, **IRIS SPURIA** ниска перуника, заштићене врсте које су типични представници заједнице мочварне ливаде – **Molinietum coeruleae**.

IRIS SIBIRICA L. –

перуника – szibériai nősziorom

f. IRIDACEAE

л: код 7. km

д. 10. мај 1990.

Д. Зрнић

IRIS SPURIA L.

перуника бастарида – korcs nősziorom

f. IRIDACEAE

л: ливада код 7. km.

д. 10. мај 1990.

Д. Зрнић

Део паноа са врстама IRIS-а

Међу заштићеним врстама изложене су врсте типични представници степске ливаде на песку које улазе у састав **Verbasco – Festucetum rupicolae** и **Chrysopogonetum pannonicum** према Гајићу. То су врсте: **IRIS ARENARIA** перуника пешчарска, **ADONIS VERNALIS** гороцвет, **RANUNCULUS ILLYRICUS** илирски љутић, **VINCA HERBACEA** зимзелен зељасти.

IRIS ARENARIA W. et K. –

перуника – homoki nőszirom

f. IRIDACEAE

л. Селевењска шума

д. 8. мај 1990.

Д. Зрнић

ADONIS VERNALIS L. –

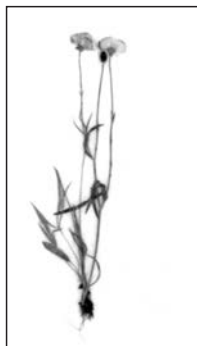
гороцвет - tavaszi hérics

f. RANUNCULACEAE

л. Селевењска шума

д. 6. мај 1988.

Д. Зрнић

RANUNCULUS ILLYRICUS L.

илирски љутић – selymes boglárka

f. RANUNCULACEAE

л. Дудова шума

д. 24. мај 1954.

Д. Јовановић

VINCA HERBACEA W.K. –

зимзелен плавичасти – pusztai meténg

f. APOCYNACEAE

л: висока обала Лудашког језера

д: 2. јули 1984.

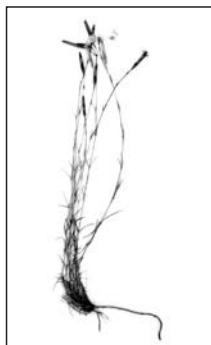
Д. Зрнић

Из пешчарске заједнице вијука – **Festucetum vaginatae mixtum** (према Гајићу) у делу заштићених врста изложене су: **STIPA SABULOSA** ковиље пешчарско, **DIANTHUS SEROTINUS** каранфил пешчарски, **ALCANNA TINCTORIA** вучији језик, **COLHICUM ARENARIUM** мразовац пешчарски,

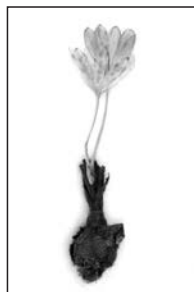
STIPA SABULOSA (Pasz) Sljuss
ковиље пешчарско – homoki árvalányhaj
f. POACEAE
л. Храстовача
д: 5. јул 1984.
Д. Зрнић

DIANTHUS SEROTINUS W. et K.:
кранфил пешчарски – kései szegfű
f. CARYOPHYLLACEAE
л. Дашчанска шума
д: 11. јул 1988.
Д. Зрнић

ALCANNA TINCTORIA (L) Tsch.
вучији језик – báránypirosító
f. BORAGINACEAE
л. Селевењска шума
д: 6. мај 1988.
Д. Зрнић

COLHICUM ARENARIUM W.K.
мразовац пешчарски – homoki kikerics
f. LILIACEAE
л. Храстовача
д: 10 септембар 1989.
Д. Зрнић

Међу овде изложеним врстама налази се и **BULBOCODIUM VERSICOLOR** – шафрањика, врста са врло уским ареалом распрострањења и то у уском пограничном појасу са Мађарском око карауле код тресетног језера где се налази њен једини локалитет распрострањења у Србији (у назад две – три године овај локалитет је потпуно уништен заоравањем).

BULBOCODIUM VERSICOLOR (Ker) Spr.

– шафрањика – tavaszi kikerics

f. LILIACEAE

л. гранични појас код тресетишта

д: март 1980.

Д. Зрнић

ORCHIS MILITARIS L.

каћун – vitéz kosbor

f. ORCHIDACEAE

л. ливада код 8. km

д: 4. мај 1988.

Д. Зрнић

ORCHIS CORIOPHORA L.

каћун – poloskaszagú kosbor

f. ORCHIDACEAE

л. ливада код Фодора

д: 26. мај 1987.

Д. Зрнић

IRIS PUMILA L.

ниска перуника – apró nőszírom

f. IRIDACEAE

л. ливада код Фодора

д: 28. април 1988.

Д. Зрнић

PLANTAGO SCHWARZENBERGIANA Schur:

боквица – erdélyi útifű

f. PLANTAGINACEAE

л. ливада код 8. km

д: 8. мај 1990.

Д. Зрнић

CROCUS VARIEGATUS Hoppe et Hom.

пругасти шафран – tarka sáfrány

f. IRIDACEAE

л. пут према тресетишту

д: март 1980.

Др Бела Штурц

Изложба природњачког одељења смештена је на око 30 m² и постављена је у сарадњи са Природнонаучним музејом у Скопљу. Њихови препаратори Ђоко Ђорђијевски и Македон Петлицаров израдили су флорне елементе за потребе диорама и током априла 1991. године поставили диораме у нашем музеју. Израду комплетне природњачке изложбе надгледали су рецензенти концепције др Бела Штурц, еколог ботаничар и мр Борис Гаровников, орнитолог, у то време запослен у Заводу за заштиту природе Војводине.

Рецензенти: др Бела Штурц,
мр Борис Гаровников

ЗАКЉУЧАК

Природњачка изложба у оквиру Сталне поставке Градског музеја у Суботици на задатом простору даје целовиту слику природе региона. Ту се пре свега налазе педолошки профили као основа за развој биљног и животињског света. Кроз диораме дат је приказ најзначајнијих локалитета као што су Лудашко језеро, травнате заједнице које су у овом региону доста заступљене и разноврсне, а ту је и најстарија шумска заједница Храстовача, која је задржала у највећој мери одлике аутохтоне вегетације. Угроженост биљних врста дата је на ограниченом простору, користећи хербаријумске примерке, али без приказа степена угрожености. Овако постављена изложба даје посетиоцу свеобухватан приказ природних вредности суботичког региона.

ÖSSZEFOGLALÓ

A szabadkai Városi Múzeum állandó kiállításának a természeti környezetet bemutató része a régió teljes egészének ismertetésére törekszik. Mindenekelőtt a földtani jellegzetességeket kell megemlítenünk, mely meghatározója a növényi és állati sokszínűségnek. Adiorámák segítségével e térség jellegzetes élettereit mutattuk be, mint a Ludasi-tó, a füves életközösségek, melyek e térségben igen

sokfélék, a legrégebbi erdei életközösség, a Makkhetesi erdő, melyben leginkább megőrződött az eredeti növényvilág. A növényvilág veszélyeztetett fajtáinak bemutatása herbáriumi példákon keresztül történt, nem térve ki veszélyeztetettségük mértékére.

A látogató teljes képet kap a szabadkai régió természeti értékeiről e kiállítás megtekintésével.

SUMMARY

The exhibition of natural history, as part of the permanent exhibition of the Municipal Museum in Subotica, displays an integral picture of the natural surroundings of our region. First of all, the visitors are faced with soil morphology profiles as the base for the development of the flora and fauna in our region. Through dioramas the most important localities are exhibited such as the Lake Ludas, the grasslands communities which are very representative and numerous in this area, as well as the oldest forest community of oaks (*Quercus*) which preserved the attributes of indigenous vegetation. The endangered plant species are shown on a very limited space through specimen from herbariums but without showing the level of endangerment. The exhibition displayed in the manner described previously gives an all-inclusive presentation of the natural values of the Subotica region.

Процес постављања диораме

Кļова и зуб мамута

Peter Ric (Ricz Péter), *arheolog, viši kustos*

VODIČ KROZ ARHEOLOŠKI DEO STALNE POSTAVKE GRADSKOG MUZEJA ÚTMUTATÓ A VÁROSI MÚZEUM ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSÁNAK RÉGÉSZETI RÉSZÉHEZ

UVOD

Ovaj vodič predstavlja detalj dokumentacije o postojanju **STALNE POSTAVKE** na prvom spratu Gradske kuće u Subotici (zapadna trećina), koja je bila otvorena početkom maja meseca 1991. g, povodom 600. godišnjice jubileja prvog spominjanja imena grada u jednom ugarskom kraljevskom dokumentu iz 1391. g.

Stalna postavka je projektovana od strane dipl. arhitekta Milana Pališaškog iz Beograda, na ukupnoj površini od 700 m², od koje je jedna petina predviđena za prikazivanje arheološkog materijala nađenog na prostoru Subotice i njene šire okoline.

Scenarij izložbe su sastavili Peter Ric (Ricz Péter) i Laslo Sekereš (Szekeres László, †1997) – viši kustosi arheolozi.

Tehničku realizaciju su izvršili članovi dizajnerske grupe specijalizovani za prikazivanje muzeoloških tema iz Novog Sada (mr Dragan Radovanović, Erdélyi József, Ivan Karlavaris) uz stručnu pomoć saradnika muzeja.

Štamparski poslovi su izvršeni u D.O.O. „Birografika” u Subotici, dok su komplikovani staklarski poduhvati bili povereni R.O. „Ornament”, također iz Subotice. Sva ostala oprema izložbe uključujući i elektroniku, izrađena je po nalogu S.O. Subotica kao glavnog investitora ovog projekta.

Stručni nadzor i koordinaciju između pojedinih izvođača odnosno autora i drugih učesnika tokom postavljanja stalne postavke, vršila je Ana Baranji (Baranyi Anna), viši kustos istoričar umetnosti Gradskog muzeja.

Većinu konzervatorskih radova i drugih stručno - tehničkih poslova vršio je Mihalj Tot (Tóth Mihály), muzejski konzervator.

ARHEOLOŠKI DEO STALNE POSTAVKE

Zbog skučenosti prostora, od tri prostorije u kojima je prikazan arheološki materijal, dve su zajedničke, sa jedne strane sa prirodnjačkom izložbom (prva prostorija) a sa druge strane sa početnim delom istorijske izložbe (treća prostorija). Treba napomenuti da ova rešenja ne kvare opšti utisak ovog dela postavke pre svega zbog toga jer se i sama arheološka izložba sastoji iz više tematskih celina, i to:

- I. GEOLOŠKA PROŠLOST
- II. ISTORIJAT I METODOLOGIJA ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA U SUBOTICI I NJENOJ OKOLINI
- III. RANI NEOLIT
- IV. KASNI NEOLIT (ENEOLIT), BAKARNO I BRONZANO DOBA
- V. GVOZDENO DOBA I POČETAK SARMATSKOG PERIODA
- VI. KARAKTERISTIČNI OBLICI I UKRASI GLINENIH POSUDA
- VII. OSNOVNI TEMELJI LJUDSKE CIVILIZACIJE
- VIII. SARMATI
- IX. HUNI
- X. AVARI
- XI. AVARSKA DIORAMA – ŽENA I MUŠKARAC
- XII. REZIME PERIODA SEOBE NARODA
- XIII. RIMSKI NOVAC U NAŠIM KRAJEVIMA
- XIV. SREDNJOVEKOVNI NOVAC U NAŠIM KRAJEVIMA
- XV. PERIOD UGARSKE KRALJEVINE

Arheološki nalazi koji su izloženi u okvirima gore navedenih 15 celina, nalaze se u vitrinama raznih tipova od broja 5 do 27 uz odgovarajuće prateće ilustracije, kao što su fotografije, crteži, karte pa i nekoliko drugih predmeta vezanih za arheološko-muzeološku delatnost.

Pojedini predmeti ili grupe predmeta su označeni posebnim brojevima odnosno nazivima (imenima), koji se mogu pročitati na ivicama staklenih delova pojedinih vitrina.

Sve tri prostorije su dekorisane raznim simbolima na platnu na temu arheološke struke ili pak ljudske civilizacije.

Osnovne legende na tri jezika se nalaze u vitrinama ili van njih na zidovima. Izvestan broj ilustrativnog materijala se nalazi takođe na zidovima.

OPIS I STRUČNO TUMAČENJE TEMATSKIH CELINA

I.

a) - BLIŽA GEOLOŠKA PROŠLOST

Zahvaljujući različitim zakonitostima i spletu sretnih okolnosti ČOVEK se izdigao iz reda životinja tokom otprilike milion i po godina. Njegovo pojavljivanje se datira u geološko doba, po imenu tercijer.

Najstariji nalazi ljudskih kostiju potiču iz Afrike, ali tokom njegovog uzdizanja najznačajniji deo njegovog razvitka - telesnog, duhovnog i kulturnog - odigrao se u Evropi u docnijem periodu, u poslednjih 600.000 godina.

Najintenzivniji stadijum njegovog razvitka pada u ono geološko razdoblje koje nazivamo pleistocenom ili ledenim dobom. U tom periodu klimatska kolebanja su bila vrlo drastična; uzastopno je sledilo četiri zaleđenja i isto toliko otopljanja. Uz učešće vetra u ovom periodu je nastalo ono tlo na kome danas živimo: les ili žuta zemlja i pesak.

Iz objektivnih razloga mi u našim krajevima znamo za životinjske ostatke samo iz najkasnijih (najgornjih) slojeva ovoga razdoblja. Reč je o fosilnim kostima. Ljudske kosti zasad nisu otkrivene. Među najčešće prisutnim fosilima nalaze se kosti MAMUTA, najtipičnije životinje ledenog doba, koju je tadašnji čovek posebno rado lovio. U vitrini br. 5 vidimo ostatke upravo te životinje. Pretpostavlja se da su ovi ostaci stari oko 15-20.000 godina. Ovakvi nalazi su najčešće dospevali na površinu u ciglani u Kanjiži.

b) - KASNO LEDENO DOBA I PERIOD POSLE LEDENOG DOBA

Prema onome što su ustanovili antropolozi, čovek je dostigao razvojni stepen kada već možemo govoriti o „modernom” čoveku negde početkom poslednjeg ledenog doba, pre oko 75.000 godina. Dotle je čovek postigao ogroman napredak i na polju kulturnog razvoja koji nazivamo paleolitom. Tada je već umeo da napravi, koristeći u prvom redu kremen i kost, specijalizovana oruđa, koja su postepeno postajala sve finija. Način čovekovog života je još bio ograničen isključivo na lov, ribolov i skupljanje, ali je do izražaja došla već i umetnička sklonost. U našim krajevima arheolozi su naišli na tragove čoveka paleolitskog doba na obali Ludaškog jezera. Nalaz se sastoji od dva oruđa od kременa i od jednog ognjišta. U Moravici i Bačkoj Topoli pronađena su samo ognjišta, na dubini od 6 metara. Evropsko ledeno doba je okončano pre približno 14.000 godina. Ledeni pokrivač koji se prostirao sve do linije koja se može povući između Londona, Berlina i Moskve, počeo je da se postepeno povlači u pravcu severnog pola usled nastalog otopljanja.

Promenjeni životni uslovi su izvršili uticaj i na čovekov način života: raniji tipovi oruđa zamenjeni su novima, koja su imala sve manje dimenzije. U blizini Ludaškog jezera pronađeno je takvo kremeno oruđe (mikroliti). Ovaj razvojni stepen se naziva mezolit. Način življenja ljudi se i dalje svodio na sakupljanje, lov i ribolov.

Vitrina br. 6:

1. Paleolitske kremene alatke (cca. 15.000 god.) Ludaš; 2. Epipaleolitske alatke; 3. Mezolitske alatke (10.000 god) Hajdukovo; 4. Vilica mamuta; 5. Kljova odraslog mamuta Kanjiža.

II.

a) - NAČIN SAHRANJIVANJA OD NEOLITA DO SREDNJEG VEKA

Tri su događaja od najveće važnosti u životu većine ljudi: rođenje, brak i smrt. Tokom arheoloških iskopavanja doznajemo vrlo malo o prva dva spomenuta događaja, utoliko više saznanja stičemo o stvarima vezanim za smrt. Jasno se može pokazati da je od pre nekih 70 – 80.000 godina čovečanstvo počelo da smešta svoje umrle na „večni počinak” prema utvrđenim društvenim pravilima. U proteklih više desetina hiljada godina običaji oko mrtvih i njihovog sahranjivanja prošli su kroz ogroman broj promena. Polazeći od etnografskih analogija i kod nas su, osim ustanovljenih, mogli postojati običaji da se leševi prepuste zverima i pticama lešinarima, možda su ih umotane postavljali na drvene skele ili su ih okačili na živo drveće. Međutim, ovakvi načini „sahranjivanja” se ne mogu iskazati arheološkim sredstvima.

U neolitsko doba (5.000 – 2.000 p.n.e.) mrtve su smeštali u rake oblika korita unutar naselja ili u njegovoj blizini, u zgrčenom ili ispruženom položaju. Prava groblja još nisu postojala. Tokom bakarnog doba (2.500 - 1.900 p.n.e.) mrtve su obično sahranjivali u zgrčenom položaju, s tim što su u rakama iskopanim u smeru istok zapad muškarce polagali na desnu, a žene na levu stranu boka (Nosa-Biserna obala). U bakarno doba, odnosno početkom bronzanog doba počinje da se rasprostire običaj kremiranja mrtvaca, pri čemu su pepeo stavljali u urne i tako ga ukopali na određenim grobljima. Tradicionalno (skeletalno) sahranjivanje je, međutim, zadržano i dalje (Kanjiža — Velebit, Hajdukovo - Pereš). Kremiranje mrtvih je kao običaj bilo najrasprostranjenije u rano gvozdeno doba (do 900. p.n.e.), o čemu svedoči nalazište Hajdukovo - Tresetište. Od ranog gvozdenog doba u običaju je bilo skeletalno sahranjivanje.

Početkom istorijske ere, u doba Sarmata, grobove su kopali smerom jug - sever. Imamo primere sahranjivanja u tri položaja: ispruženom, sedećem i stojećem (I-IV vek). U vreme seobe naroda, naročito u avarsko doba (VII-VIII vek) nastaju i ogromna groblja, ponekad sa više stotina grobova. Smer rake je zapad - istok, mrtve su polagali na leđa, u ispruženom položaju. U ranom srednjem veku najpre nalazimo velika groblja u redovima (XI-XII vek): docnije su vernike sahranjivali oko u međuvremenu izgrađenih crkvi, po pravilu u kovčezima.

Vitrina br. 7:

1 – 3. Urne; 4. Otkrivanje grobnih raka Verušić; 5. Ostaci groba pod humkom; 6. Skeletni grob sa konstrukcijom, Horgoš; 7. Grob zgrčenca, neolit – bakarno doba; 8. Urna sa prilogom, Velebit; 9. Sahranjivanje pod humkama; 10. Tri načina kopanja rake; 11. Stepenasto pokopavanje.

b) - ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA U OKOLINI SUBOTICE

Manji deo građe arheološkog odeljenja prikupilo je Muzejsko udruženje osnovano krajem XIX veka, ali je većina materijala nastala kao rezultat rada na sakupljanju i sistematizovanju započetom u okviru Gradskog muzeja, formiranog 1948. godine. Danas se u depoima čuva preko 10.000 arheoloških predmeta.

Iz perioda koji je prethodio Prvom svetskom ratu valja zabeležiti tri važnija događaja: spašavanje jednog dela bajnatskog bronzanog nalaza 1882. godine, što se vezuje za ime Ištvana Ivanjija (Iványi István) i otkrivanje dveju srednjovekovnih crkvenih ruševina (1912, 1914), kada je arheološkim radovima rukovodio Đerd Bibó-Bige (Bibó-Bige György).

Odmah nakon osnivanja Gradskog muzeja 1948. godine upravo je sam osnivač dr Imre Šulman (Schulmann Imre) pokrenuo silovitu aktivnost. On je, naime, uz revnistan sakupljački rad, u kome se pored njega posebno istakao trgovac – entuzijasta i docniji muzejski saradnik, Laslo Roka (Róka László), pristupio arheološkom otkrivanju jednog velikog srednjovekovnog groblja (Nosa-Hinga). Iza toga je usledilo otkrivanje jednog dela avarske nekropole u Malom Idošu, te parcijalno otkrivanje paleolitskog i neolitskog naselja na lokaciji Ludaš-Budžak.

Prvi školovani arheolog u Muzeju bio je Laslo Sekereš (Szekeres László), koji je nastavio istraživanje naselja Nose i Ludaša. Osim toga, Sekereš je pokrenuo istraživanje nekoliko značajnih srednjovekovnih nalazišta (Tavankut, Horgoš, Bačka Topola, Bajša), te nalazišta iz bronzanog doba (Kanjiža —Velebit), iz vremena seobe naroda (Mali Idoš, Bačka Topola) i iz sarmatskog perioda (Verušić, Senta - Gunaraš, Senta - Makoš). Tokom rada u aktivnost se uključio i arheolog Peter Ric (Ricz Péter), koji je vremenom započeo arheološko otkrivanje niza avarskih groblja (B. Sokolac, Moravica, Horgoš, Kanjiža, Feketić), a i danas se kontinuirano bavi poglavito problemima vezanim za seobu naroda. Zbog poslova urađenih na terenu i na polju konzerviranja iskopane arheološke građe ovde valja spomenuti i ime Mihalja Tota (Tóth Mihály).

Rad arheološkog odeljenja Gradskog muzeja obuhvata danas severoistočni deo Bačke (Subotica, Bačka Topola, Mali Idoš, odnosno po potrebi, Kanjiža, Senta, Ada).

Vitrina br. 8:

1. Dr. Schulmann Imre; 2. Iványi István; 3. Bibó Bige György; 4. Ricz Péter; 5. Szekeres László; 6. Tóth Mihály; 7. Róka László.

III.

a) - RANI NEOLIT

Otprilike 5.000 godina pre nove ere iz jugoistočnog pravca, preko Anadolije i današnje Grčke, postepeno se i u Karpatskom basenu proširio jedan novi sistem privređivanja, koji je imao takve posledice po ekonomiju, narode i kulturu da ga s razlogom možemo nazvati revolucionarnim. Suština se ogledala u tome da su se ovdašnje društvene zajednice (putem posredovanja ili doseljavanja) upoznale sa veštinom zemljoradnje i stočarstva, pri čemu se dominacija lova i sakupljanja plodova sužava u dopunski faktor. Nove okolnosti su zahtevale nastanjivanje u jednom mestu, tako su formirana stalna naselja, sela. Kuće od čvrstog materijala, proizvodnja glinene posude i izrada brušenog kamenog oruđa bile su važne prateće pojave ove transformacije.

Vezivanje stanovništva za jedno mesto dovelo je ubrzo do divergencije na području proizvodnje materijalnih dobara i duhovnog života. Već u najranijoj fazi neolita došlo je do lokalnih promena. Nastali su specifični kulturni krugovi, kulturne zajednice u neprekidnoj mobilnosti, promene i razvitak su postali kontinuirani. Kulture koje su se pojavile u Potisju, u okolini Ludaškog, Paličkog i Kelebijskog jezera pripadale su krugu kireške (Körös) kulture, ali su održavale stalan kontakt sa južnije smeštenom starčevačkom kulturom.

Iz dosad nepoznatih razloga poznije neolitske kulture — vinčanska kultura, odnosno potiska kultura — nisu se pojavile na našoj teritoriji. Neolit se završava oko 2.500. godine p.n.e. Tada su se ovde pojavile karakteristike prvog metalnog, tj. bakarnog doba.

Vitrina br. 9:

1. Mali žtvenik i glinene posude; 2. Rekonstrukcija kamene sekire; 3. Idealna rekonstrukcija kuće; 4. Ostaci hrane životinjskog porekla; 5. Glačane kamene sekire i mermerni uteg; 6. Koštane alatke.

IV.

a) - BAKARNO I BRONZANO DOBA

U nekim naseljima poznih neolitskih kultura prvi od uvezenog bakra napravljeni sitni nakiti i skromni alati pojavili su se već u periodu koji je prethodio 2.500-toj godini pre nove ere. U našem kraju prva kultura bakarnog doba bila je tisapolgarska (Tiszapolgár), (Horgoš), iza koje je sledila bodrogeresturska oko 2.200. godine p.n.e. (Nosa). Klima je postala suvlja, što je imalo za posledicu da se u proizvodnji težište postepeno pomeralo sa zemljoradnje na stočarstvo. Uzgoj stoke je rezultirao viškom proizvoda, što je pokrenulo raslojavanje društava. U vreme ranog bronzanog doba mrtve su sahranjivali u pravim grobljima. Grobovi iz tog perioda imaju oblik

korita i mrtvi leže u njima u zgrčenom položaju - muškarci na desnom, žene na levom boku.

Nakon dve invazije s juga oko 1.900. p.n.e. je iz istočnog pravca došlo do sličnog prodora. Ovo stanovništvo je podiglo veštačke humke (ispod njih su grobovi), čiji se najveći deo može i danas uočiti u Potisju.

Kombinacijom bakra i olova, odnosno arsenika, nastaje bronza koja ima brojne prednosti u odnosu na bakar. Njenim uvođenjem označen je početak bronzanog doba. Postepeno su prestali sa korišćenjem bakrenih i kamenih (kremenih) oruđa, te su alate i brojno oružje izlivali od bronzе. U to vreme preovladao je običaj kremiranja mrtvih. Pepeo mrtvih su stavljali u urne (vedra za pepeo) i tako ih sahranjivali. Sve brže su se smenjivale populacije koje su pripadale različitim kulturama; njihov ovdašnji boravak se ograničavao ponajviše na vek ili dva. U okolini Subotice znamo za nekoliko nalazišta iz bronzanog doba, od kojih je arheološki otkriveno jedino hajdukovačko-pereško groblje. Bronzano doba se završava oko 900. godine p.n.e.

Vitrina br. 10:

1. Bodež od kremenа; 2. Vrhovi strela od obsidijana, Hajdukovo; 3. Bakarne alatke; 4. Glinene posude iz bakarnog doba, Nosa; 5. Rekonstrukcija glačane kamene sekire.

V.

a) - GVOZDENO DOBA I SARMATSKI PERIOD

Gvozdeno doba, koje počinje oko 900-te godine p.n.e., deli se na dva perioda. Na jedan rani, koji se naziva halštatska kultura i docniji, koji imenujemo kao kulturu Laten. U ranom periodu bronza je i dalje dominantni metal, a gvožđe se javlja tek kao dopunski materijal slabog kvaliteta, budući da još nisu poznavali u dovoljnoj meri tehnologiju proizvodnje kvalitetnog gvožđa. Karakteristično je za tadašnje društvene odnose da veliki procenat oruđa napravljenog od metala predstavlja oružje, to jest da su druga oruđa pravili od metala mnogo ređe.

U ranom gvozdenom dobu stanovništvo u okolini Subotice bilo je vrlo retko. Pozitivne podatke imamo o dva nalazišta, pored Ludaškog jezera i potoka Kereš. Isto se odnosi i na razdoblje poznog gvozdenog doba, na vreme kada su nakon prethodno pridošlih Kimera i Skita, koji su došli iz istočnog pravca, oko 320. godine p.n.e, delove zapadno i južno od Dunava zauzeli Kelti, prodirući sa zapada. Kelti su inače bili onaj narod koji je pokazao već pravo majstorstvo u obradi gvožđa. O njima je prilično mnogo zabeleženo u tadašnjim pisanim izvorima. Znači da naši krajevi postepeno stupaju u eru pisane istorije, odnosno da se završava praistorija.

Dok su rimske legije tokom prvog veka pre nove ere, odnosno početkom nove ere zauzele čitavo Balkansko poluostrvo i Trans-danubiju, u područje između

Dunava i Tise prodrli su Dačani iz Erdelja Sredinom I veka oni su radi sopstvene odbrane naselili u Potisje sarmatske Jazige doseljene iz današnje Ukrajine. Oni su tokom četiri veka vladali središnjim delom Panonske nizije (Alföld), ubrajajući tu i Bačku. Sa njima se i naše teritorije konačno uključuju u pisanu istoriju.

Vitrina br. 11:

1. Glinena posuda; 2. Bronzana fibula; 3. Tzv. dačke glinene posude; 4. Rekonstrukcija bronzane sekire; 5-6. Velike urne; 7-9. Sarmatske glinene posude.

VI.

a) - KARAKTERISTIČNI OBLICI I UKRASI GLINENIH POSUDA

Otkriće proizvodnje glinenog posuđa predstavlja značajan momenat u istoriji razvitka ljudske civilizacije. Sa vrlo retkim izuzecima posude oblikovano i pečeno od gline pripremali su u praktične svrhe. U sirovom stanju glina se lako oblikuje i ukrašava. Ljudska kreativnost i njeni estetski zahtevi došli su do izražaja na ovom polju već od ranog neolita. Zbog toga je moguće pronaći toliko mnogo formi i načina ukrašavanja nastalih tokom milenijuma među glinenim posudama, odnosno na njihovim površinama. Sa tačke gledišta arheološkog istraživanja bitan je činilac da je svako razdoblje raspolagalo društveno prihvaćenim karakterističnim oblicima, da su unutar pojedinih kultura koristili određene forme i ukrase, odstupajući od toga tek u najredim slučajevima.

Do sredine prvog milenija pre nove ere u našim krajevima su posude izrađivali isključivo slobodnom rukom, tek potom su kao značajnu inovaciju počeli da koriste grnčarsko vitlo. Do uvođenja vitla izrada posuđa je bio zadatak žena.

Vitrina br. 12:

1-3. Neolit (7.000 god. p.n.e.); 4. Bakarno doba (4.500 god. p.n.e.); 5. Bronzano doba (3.300 god. p.n.e.); 6. Srednji vek (900 god.); 7) Seoba naroda (130 god.).

VII.

a) – ZNAČAJ OBRADE METALA U LJUDSKOJ CIVILIZACIJI

Otkrivanje metala i njihova upotreba u svakodnevnom životu značila je veliki korak u razvoju ljudske civilizacije.

Čovek je prvo upotrebio bakar, ali ubrzo je prešao na proizvodnju raznih predmeta od bronzе.

Ipak, tek pronalaskom tehnologije livenja gvožđa, došlo je do naglog procvata ljudskih kultura, u kojima se paralelno razvijala masovna proizvodnja raznih poredmeta, počev od sitnih ukrasa, preko veoma dragocenih oruđa do naročito važnog oružja.

Vitrina br. 13:

1. Glineni delovi peći, Hajdukovo; 2. Sirovo gvožđe; 3. Kovana sablja; 4. Komad kamenog kalupa za izlivanje ukrasa, Hajdukovo; 5. Liveni bronzani predmeti; 6. Liveni bronzani i bakarni predmeti; 7. Idealna rekonstrukcija kovačke radionice; 8. Prikaz tri načina livenja.

b) – MATERIJALI KOJE JE KORISTIO ČOVEK

Čovek nikada nije raspolagao efikasnim prirodnim oružjem za borbu protiv životinja koje su ga okruživale. Nužda da se odbrani, davala mu je u ruke od prilike do prilike prva oružja: kamen, drvo, kost, da bi se ti materijali nakon postepenog specijalizovanja preobrazili u oruđa.

Prvo, sada već namerno proizvedeno oruđe pravili su od kremena, krešujući ga. Kremen je vrsta kvarca, veoma je tvrd i lako se cepa. Oruđem napravljenim od kremena bilo je već moguće oblikovati i drvo i kost, što je otvorilo još više prostora na planu pravljenja oruđa. Krzno ubijene životinje čovek je navlačio na sebe ili pokrivao njime privremeno stanište, od creva je pravio strunu, a od rogova šila i druga sitna oruđa.

Tokom vremena primenjivao je sve više materijala, sve je odvažnije i dosetljivije primenjivao njihove osobenosti shodno nameni. Tako je došlo do relacija:

glina	- posuđe
bakar	- oruđa, nakit
bronza (bakar i olovo)	- oruđa, oružja
zlato	- nakit
gvožđe	- oruđe, oružje
srebro	- nakit
dragi kamen	- nakit
vuna	- tkanine
staklo (pesak i metalni oksid)	- posuđe, nakit

i tako dalje, sve do sirove nafte i rude urana ...

Vitrina br. 14:

1-15) Razni primerci arheoloških nalaza od različitih materijala

a) – PREGLED PRAISTORIJSKIH EPOHA

Morao je da prođe dugotrajan proces dok tokom stotina hiljada godina Čovek nije položio temelje današnje civilizacije. S početka je napredak tekao sporim koracima,

jer je čovečanstvo bilo sastavljeno od malobrojnih, rasutih skupina. Ova izolovanost je uzrokovala današnju antropološku i kulturnu šarolikost. Kultura australijskih urođenika je, na primer, pre jednog veka još stajala na nivou kamenog doba. Slične disproporcije pojavljivale su se tokom praistorije i na našim prostorima. U Egiptu su već gradili Keopsovu piramidu, u Mesopotamiji je tekao razvijen urbani život, a društveni život je, pak, bio regulisan pisanim zakonima, kada je kod nas tok istorije bio usred bakarnog doba.

Ako za osnovu uzmemo današnja civilizacijska dostignuća, onda je razvoj tekao najujednačenije u Evropi, premda zahvaljujući klimatskim oscilacijama životni uslovi nisu bili najidealniji baš ovde (npr. ledeno doba). Možda su upravo teški uslovi dali zamah razvitku.

U formiranju evropske civilizacije naši krajevi, srednja Evropa u širem smislu, odigrali su bitnu ulogu. Neolitske novine pristigle sa Bliskog istoka (žitarice, domaće životinje, brušeno kameno oruđe) strujale su preko nas prema severu i severozapadu. Krug delovanja jedne neolitske kulture nazvane po Vinči, mestu kraj Beograda, prostirao se na čitavu dolinu Morave, na Erdelj, a i na veći deo današnje Vojvodine. U bronzano doba je bilo trenutaka kada su se kulturni uticaji iz Karpatskog basena osećali čak i u Skandinaviji. Tek tokom prvog milenijuma pre nove ere, u vreme nastanka južnoevropskih, mediteranskih visokih kultura, helenske i rimske, srednja Evropa počela je gubiti korak, te su u vreme početka nove ere narodi sa ovih teritorija morali da pružaju ozbiljan otpor ekspanziji rimskog imperijalizma, budući da je Rim bio u posedu značajnih civilizacijskih i kulturnih prednosti kada je pokušao da osvoji čitav tada poznati svet.

Vitrina 15:

1-8) Razni arheološki nalazi i ilustracije. Od toga se ističe br. 5 statueta iz gvozdenog doba nepoznatog porekla vezana za kulturu Hetita.

VIII.

a) – SARMATI

Prvih decenija naše ere u Potisju i na području između Dunava i Tise naselila se populacija pristigla sa istoka. Bilo je to pleme sarmatskih Jaziga. Zbilo se to približno u isto vreme kada su rimske legije definitivno zauzele položaje na desnoj obali Dunava, na području kasnije provincije Panonije.

Prvi talas, a potom i plemena Sarmata, koja su stigla u dva navrata, bila su u neprekidnom sukobu sa Rimljanima, ako se izuzmu kratkotrajni periodi primirja. Politička istorija ovog razdoblja je ispunjena ratovima, pljačkaškim i kaznenim pohodima. Činjenica da su uprkos tome Sarmati čvrsto držali pozicije na ovom području tokom četiri veka i da su jedino Huni bili u stanju da krajem IV stoleća slome njihovu moć, znači da se radilo o vrlo brojnoj populaciji i da je njihova

unutrašnja društvena organizacija bila snažna. Kada su došli, bili su nomadski stočari, kasnije su, međutim, postepeno prešli u potpunosti na zemljoradnju. Tragove njihovih mnogobrojnih naselja možemo pronaći posvud, o njima svedoče komadići posuđa svetlosive boje rasuti po površini zemlje. Zavisno od plemenske pripadnosti sahranjivani su u grobovima smjera jug-sever, položeni na leđa, a ponekad u sedećem ili stojećem položaju. Na nekim mestima su iznad umrlih podizali veštačke humke.

Vitrina 16:

1. Sive sarmatske glinene posude: Subotica, Bajmok, Bikovo; 2-3. Importovane rimske glinene posude: Mali Idoš, Gunaraš.

Vitrina 17:

1. Razne fibule, neke emajlirane; 2. Žrvanj, Čantavir; 3. Đerdan od bobica od staklene paste; 4. Mala ukrašena posuda.

IX.**a) - NAJEZDA HUNA U EVROPU**

Provalom Huna kroz „Vratnice naroda”, pod kojim se podrazumeva veliko stepsko područje između Kavkaza i Volge (375. godine), dolazi do neviđene seobe raznih naroda na čitavoj teritoriji Evrope. Potiskujući pred sobom razna plemena sarmatskog, germanskog i slovenskog porekla, Huni su se sve više i više približavali Karpatskoj kotlini, da bi se tokom druge decenije V veka doselili na teritoriju južnog Alfelda. Hunska vlast je dostigla svoj vrhunac za vreme slavnog kralja Atila (434-453), koji je svoj dvor premestio na područje Potisja. Po nekim naučnim podacima, ova hunska prestonica mogla je da bude na mestu današnjeg Horgoša. Atilina konjica je ubrzo pokorila pola Evrope. Veliki hunski kralj se uveliko spremao da postane naslednik rimskih careva, ali je preminuo 453. godine prilikom svoje svadbe sa germanskom princezom (H)ildikom. Sa Atilom je nestala i velika hunska imperija. Nakon kratkog i veoma krvavog bratoubilačkog rata, hunski odredi pod vođstvom Atilinih sinova povukli su se prema istoku, na područje Crnog mora i ubrzo su nestali sa istorijske pozornice.

Vitrina 18:

1. Zlatne folije sa posmrtnog pokrivača; 2. Nalaz hnskog kneževskog groba iz Nadsekšoša (Nagyszéksós); (granični pojas između Srbije i Mađarske) fotografija.

X.**a) - POREKLO AVARA**

O poreklu nomada koji su se pojavili tokom VI veka u Evropi, i sebe nazivali Avarima, poznate su razne teorije. Po nekim vizantijskim izvorima radi se o „lažnim Avarima”. Iz ovoga proizlazi da su oni bili različitog etničkog porekla, samo su ih stepski narodi pontskog regiona (oko Crnog mora) pogrešno nazivali Avarima, smatrajući da su potomci nekadašnje slavne unutarazijske nomadske imperije. Kao rezultat sintetizacije raznih teorija o poreklu Avara, najprihvatljiviji odgovor na ovo pitanje daje Karolj Cegledi. Prema njemu, Avari su bili poreklom iz dve plemenske grupe. Prvu su sačinjavali potomci unutarazijskih Avara (Uara) ili kako ih u kineskim izvorima nazivaju, Žuan-Žuan („Jojuan”), a drugu potomci srednjoazijskih Heftalita. Neke grupe ovih naroda sredinom VI veka, povlačeći se ka zapadu ispred novih osvajača Turaka, spajaju se u veliki nomadski plemenski savez pod imenom Avari.

b) - ARHEOLOŠKI NALAZI

Pored metalnih ukrasa svečanog pojasa i oružja, u avarskim muškim grobovima se nalaze; minduše i igle za perčin, pribor za paljenje vatre (gvozdeno kresivo i kremen), ponekad pojedini predmeti kulnog karaktera, noževi raznih veličina i slični predmeti. Uz mnoge avarske ratnike bio je sahranjen i konj sa remenom ormom, stremenima i sedlom.

U ženskim grobovima, čija je karakteristika veliki izbor nakita, nalaze se; minduše i naušnice, raznovrsni đerdani, narukvice, pafte i drugi ukrasni predmeti, iglenice rezbarene od kosti i pršljenci sa vretena, a u nekim slučajevima i skromnije ukrašeni pojasevi. Istovremeno, u grobovima oba pola česti su i predmeti svakodnevne upotrebe i kulni prilozi: gvozdeni noževi, šila, predmeti od kosti i rožine, keramičke posude, ljuste jajeta i životinjske kosti. Materijal od kojega su načinjeni ovi predmeti je različit, zavisno od perioda njihove izrade, ali osnovni tipovi su prisutni i u grobovima već potpuno osiromašenog avarskog življa.

Vitrina 19:

1. Zlatni nakit iz Bačke Topole; 2. Pozlaćeni okovi avarskog svečanog pojasa iz B. Sokolca, 3. Nalazi iz jednog avarskog muškog groba; 4. Avarska grobna keramika; 5. Pribor za paljenje vatre (kresivo i kremen); 6. Rezbarene koštane iglenice; 7. Prilozi iz jednog dečjeg groba; 8. Bronzano ogledalo iz B. Topole; 9. Srebrni okovi avarskog svečanog pojasa iz St. Moravice 10) Nalazi iz jednog avarskog ženskog groba 11) Avarska žuta keramika.

c) - NAČIN SAHRANJIVANJA

Avari su svoje mrtvace sahranjivali prema običajima šamanističkih obreda u velikim i dubokim grobnim rakama. Orijentacija ovih grobova varira između pravca zapad-istok, odnosno sever-jug, s tim da su pokojnici ležali uvek licem prema istoku-jugu. Dečje grobove su po pravilu kopali pliće, a odrasle - bez obzira na polove i na starost - sahranjivali su u velikim, dubokim rakama, u kojima su se nalazile grobnice izrađene od drveta, ili kovčezi, takođe od drveta.

c) - SVEČANI POJASEVI

Najkarakterističnije komade avarskog arheološkog materijala predstavljaju okovi tzv. svečanog pojasa koji su izrađeni u raznim tehnikama, od raznog materijala. Svojevremeno su pokazivali društveni rang svojih vlasnika. Raznovrsni pojasevi prate čitavu istoriju avarskog perioda. Štaviše, po svojim tipskim karakteristikama određuju i pojedine etape. U ranoavarskom periodu izrađeni su od plemenitih metala, tehnikom presovanja. Kasnije su rađeni od bronzе, tehnikom livenja. U većini slučajeva pojedini okovi su ukrašeni geometrijskim, životinjskim ili biljnim motivima. U ređim slučajevima, na tzv. velikim jezičcima, koji su bili na krajevima pojaseva, nalaze se i ljudski likovi

Vitrina 20:

1. Rekonstrukcija svečanog pojasa iz B. Topole; 2. Bronzani okovi svečanog pojasa iz B. Topole; 3. Garnitura bronzanih okova svečanog pojasa iz St. Moravice; 4. Bronzani okovi svečanog pojasa iz B. Sokolca; 5. Rezbareni koštani predmeti; 6. Koštana alatka iz Nose sa predstavom dvojice Avara i dva konja; 7. Preparirana lobanja iz St. Moravice; 8. Avarska grobna keramika; 9. Razni oblici žute keramike.

d) – ORUŽJE

Karakteristično i najefikasnije avarsko oružje bio je nomadski refleksni luk. Prema nekim podacima, domet avarskih strelica dostizao je čak i 350-400 m. Na vrhovima ovih strelica nalazili su se trobridni gvozdeni šiljci, teški ponekad i do 20-30 dkg. Strelice su bile smeštene u specijalnim koricama, tzv. tobolcu, koji je često bio ukrašen koštanim pločicama. Refleksni luk je takođe imao svoje korice od kože. Pored luka i strelica, u opremu avarskih ratnika spadale su i ratne sekire, kao i dugački bojni noževi.

Vitrina 21:

1. Koštane oplata avarskog refleksnog luka B. Topola; 2. Način upotrebe refleksnog luka; 3. Gvozdene strelice, noževi i koplje; 4. Bodeži i ratna sekira; 5. Tipične avarske gvozdene uzengije.

e) - NAČIN ŽIVOTA

U prvoj deceniji nakon dolaska u Karpatski basen, nomadska avarska plemena zadržala su svoje stare običaje, način stepsko-nomadskog života, bez korišćenja stalnog zimskog mesta stanovanja. Podneblje Karpatskog basena, međutim, ni približno nije bilo pogodno za dugoročno uzgajanje životinja, koje se sprovodilo na beskrajnim pustarama Azije. Prilagodivši se prilikama, Avari su vremenom prešli na sedelački način života. Nastala su tzv. zimska mesta boravka, koja su imala karakteristike stalnog logora i oko njih se odvijao svakidašnji život. Nomadski pastiri su od proleća do jeseni gajili svoje životinje na za to određenim mestima, a početkom zime su se vraćali u stalne logore, gde su im živele porodice. Oko ovih logora sve češće se bave i zemljoradnjom.

f) - ANTROPOLOŠKI MATERIJAL

Antropologija i paleoantropologija igraju veoma značajnu ulogu prilikom obrade arheološkog materijala. Pored čišćenja i restauriranja osteološkog materijala, antropologija određuje pojedine ljudske rase, otkriva nekadašnje bolesti pojedinih osoba, daje odgovore o nekim ličnim karakteristikama, štaviše i o porodičnim (rodbinskim) odnosima. U nekim slučajevima daje veoma interesantne podatke, kao što je npr. dokaz o otvaranju lobanje u svrhu lečenja (trepanacija), što potvrđuje veliko umeće Avara, bolje reći avarskih šamana na ovom polju.

XI. DIORAMA - REKONSTRUKCIJA LIKA AVARINA I AVARKE.**Vitrina 22.****XII.****a) - REZIME PERIODA SEOBE NARODA.**

Kratkotrajni boravak Huna u Karpatskom basenu nije bio dovoljan da iza njih ostane samostalna hunska arheološka kultura. Iz tog razloga nauka naziva arheološku građu koja datira iz V stoleća, bilo da je autohtona (sarmatska), stepska (hunska) ili germanska (gepidiska), skupnim imenom građa huskog doba.

Avari, najmarkantniji narod perioda velikih seoba, pojavili su se u Karpatskom basenu 568-569. godine n.e. Tokom dva i po veka oni su predstavljali jednu od

najznačajnijih vojno-političkih sila tadašnje srednje i jugoistočne Evrope. Njihova dobro organizovana nomadska država naročito je ugrožavala Vizantijsko carstvo u prvih pet decenija svog postojanja, u rano avarsko doba (568 — 526). U poznom periodu njihove istorije (oko 670. do 810) avarska moć sve više slabi, da bi konačno pokleknula pod udarcima Franaka, koji su napadali sa zapada, i Bugara, koji su nadirali sa jugoistoka. Nakon gotovo desetogodišnjog krvavog avarsko-franačkog rata preživeli ostaci avarske etničke zajednice, podeljeni Tisom između Franaka i Bugara, postepeno se stapaju sa novodoseljenim slovenskim i mađarskim plemenima i iščekavaju sa istorijske pozornice.

Posle propasti Avarske države, tokom IX veka, u području između Dunava i Tise sukobljavaju se interesi dve nove sile: Franačke i naglo osnažene Bugarske države. U to vreme, na teritorije napuštene od Avara, masovno se naseljavaju slovenska plemena, mada je moguće da su manje grupe Slovena ovde boravile i u doba avarske vladavine. Međutim, za njihovo prisustvo u ovim krajevima do sada nemamo konkretnih materijalnih dokaza.

Slovensko i malobrojno preživelo avarsko stanovništvo pomešalo se sa novodoseljenim Mađarima i tako formiralo osnovni sloj populacije Mađarske države X veka. U zavisnosti od takvog antičkog sastava, osnovne karakteristike privrede ranomađarske države bile su polunomadsko stočarstvo s elementima primitivne zemljoradnje.

Dolazak Starih Mađara i njima pridruženih plemena predstavlja poslednji veliki talas stepskih naroda u prvom milenijumu nove ere. Pojavili su se 896. godine u Banatu i na području između Tise i Dunava. Tokom narednih godina oni su osnovali svoju polunomadsku državu, koja je teritorijalno obuhvatala ravničarske i bregovite krajeve čitavog Karpatskog basena.

Za nepunih stotinu godina ova ratnička, polunomadska plemena, privržena paganskim šamanističkim verovanjima, postepeno gube svoje drevne običaje i prihvataju hrišćanstvo. Primajući mnoge tekovine iz susednih civilizacija, vizantijske i franačke, Mađari već krajem X veka, za vlade velikog kneza Geze, formiraju državu po evropskim uzorima.

Vitrina 23:

1. Posude iz hunskog doba; 2. Deformisana ženska lobanja; 3. Nakit staromađarskih grobova; 4. Tipične strelice starih Mađara; 5. Delovi staromađarske konjske opreme; 6. Posude iz avarskog perioda; 7. Grobna keramika iz VIII-IX veka.

XIII.

a) - RIMSKI NOVAC U NAŠIM KRAJEVIMA

Na izvesnom stepenu razvitka u pojedinim većim društvenim jedinicama nastaju određene specijalizovane forme proizvodnje (zemljoradnja, stočarstvo, livenje metala), koje omogućavaju stvaranje viška proizvoda. Ovi viškovi dovode postepeno do šire podele rada i izazivaju potrebu trgovanja. Prvi stepen te razmene se svodi na trampu, čije prisustvo je, nažalost, retko moguće iskazati arheološkim metodama.

Viši stepen trgovine, odnosno razmene dobara označava pojava novca. Prve novčane monete (keltski srebrni stateri) pojavljuju se kod nas u III veku p.n.e. Stoleće ili dva docnije, sporadično se javljaju i kovane monete rimske republike. U prvim vekovima naše ere, dakle u doba carskog Rima, taj se novac javlja mnogo češće, jer su između Sarmata i Rimljana, uprkos neprijateljstava, održavane trgovačke veze. Nakon hunskog osvajanja, od vremena seobe naroda pa do osnivanja Ugarske kao države (XI vek) stolicima nije bilo novčanog prometa.

XIV.

a) - SREDNJOVEKOVNI NOVCI U NAŠIM KRAJEVIMA

Po završetku seobe naroda raniji položaj Rima zauzeli su Franci. Formirani su obrisi i odnosi novog društvenog poretka, feudalizma. S obzirom da je naše područje pripadalo od X veka pa sve do turskog osvajanja (XVI vek) Ugarskoj, na kovanim monetama u većim nalazištima (Čantavir, Senta, Gunaraš), na monetama otkrivenim u grobovima ili slučajno pojavljuju se novci ugarskih kraljeva.

XV.

a) - RUŠEVINE CRKAVA, NASELJA

Avarska državna organizacija se raspala početkom IX veka. Dolazak Mađara odvija se čitav vek kasnije (896). Iz razdoblja između ova dva događaja ni arheološki ni pisani izvori ne pružaju potrebno uporište za preciznije određivanje istorije spomenutog razdoblja.

Tek je iz druge polovine X veka moguće pronaći takva groblja (Verušić), koja nagoveštavaju iznenađujuće veliki porast broja stanovništva i privredni uspon do čega je došlo u XI i XII veku. Već krajem XI odnosno XII veka moguće je zapaziti u našoj okolini takvu mrežu naselja koja je, premda je prošla kroz višestruke promene (najeza Tatara, epidemija kuge, tursko doba), služila kao osnova čak i današnjoj mreži naselja. Do XIV veka je kraj tradicionalnih glavnih puteva, ali uvek u blizini voda (Kereš, Čik, Krivaja, Kelebijsko, Paličko i Ludaško jezero) na svakih 5 - 6

kilometara bilo je smešteno seoce sa po jednom crkvom. Ponegde su naselja bila još bliža. Groblja tih naselja su bila oko crkvi.

U tursko doba sela su opustela, a i crkve su počele da propadaju. Danas njihovo mesto naznačuju još jedino komadići crvene cigle, ostaci žbuke i ljudskih kostiju, što sve možemo pronaći na površini zemlje. Obrada ovih naselja još nije započeta potrebnim intenzitetom.

Vitrina 26:

1. Dva gvozdena ključa; 2. Katanci; 3. Nož sa karikom za kačenje; 4. Fragment crkvenog zvona; 5. Srpovi; 6. Velika glinena posuda; 7. Gvozdeno ralo; 8. Sekira za obradu kamena. 9. Dvodelni žrvanj; 10. Kameni ulomak sa jedne zgrade, St. Moravica; 11. Kameni ulomak prozora crkve, Tavankut.

a) - NEKROPOLE NA HINGI I VERUŠIĆU

Mada je veliki deo srednjovekovnih dokumenata uništen, a sačuvani podaci se pretežno odnose na poslednja dva veka pre turskih osvajanja (XIV — XV vek), na osnovu arheoloških nalaza - groblja, crkve, tragovi naselja - u stanju smo da precizno odredimo lokacije nekadašnjih naseobina. Mnogo je teže usaglasiti nazive arheoloških nalazišta i poznatih naselja. Ovaj zadatak je delimično rešiv na osnovu nekadašnjih pustara, ali i tu je prisutan niz nerazrešenih problema.

Tavankut je izvesno postojao na mestu crkve pokraj današnjeg Tavankuta; Sebestyenegyhaz (Sebešcenedhaz) se može identifikovati sa Sebešićem; Veresegyhaz (Verešedhaz) sa Verušićem; Palegyhaza (Paledhaza) sa Palićem; Bajmok sa današnjim Bajmocom, a Chontafever (Čontafejer) sa Čantavirom. Ne znamo gde je bio Ludasegyhaz (Ludašedhaz), budući da u obzir dolaze čak tri ruševine crkava koje su njemu mogle pripadati, a neizvesno je i mesto sela Budakuta.

I na teritoriji današnje Subotice postojalo je u srednjem veku više sela. Najstariji relevantni podatak potiče iz 1093. godine i odnosi se na selo Ker. Arheološka iskopavanja lokalizovala su Ker na područje iza subotičke bolnice. Ranima se mogu smatrati i podaci koji se odnose na Ludašedhaz (1335) i samu Suboticu (1391). Ostali podaci potiču iz 1462. godine. Uprkos tome, arheološki nalazi na više mesta ukazuju na postojanje naselja još iz XI veka.

Među dosad istraženim arheološkim nalazištima po značaju se izdvajaju dva lokaliteta. Jedan je u Verušiću, na mestu Azotare (iskopavanja 1979 — 80), dok je drugi na Hingi kod Nose (iskopavanja 1947/48). I na prvom se nalazilo jedno groblje na redove, velikih dimenzija, datirano u X-XI vek. Drugo groblje, ono u Nosi, formiralo se oko crkve i pripada XIV-XV veku.

Vitrina 27:

1. Kondir za kuvanje, Aleksandrovo; 2-5. Glinene posude iz XI-XVI veka, Nosa, Subotica; 6. Kopče i aplikacije, Nosa, Verušić; 7. Prstenje, naušnice, derdani i dugmad; 8. Iskopavanje na Hingi 1948. g. – detalj.

ZAKLJUČAK

Ova, treća po redu stalna postavka Gradskog muzeja u zapadnoj trećini prvog sprata Gradske kuće uz neke izmene i dopune izloženog materijala i koncepcije (etnološki deo) i dan danas stoji. Po mišljenju neutralnih (stranih) stručnjaka – muzeologa zadovoljava sve savremenije uslove izlaganja materijala ne računajući osnovne (po zakonu propisane) uslove, kao što su klima uređaji, zadovoljavajuća vazdušna koordinacija, efikasno obezbeđenje prostorija i još nekoliko manje bitnih nedostataka.

Međutim, od strane osnivača pala je konačna odluka da ova postavka bude skinuta i premeštena u jednu drugu zgradu u centru Subotice. U iskrenoj nadi da će sledeća, po redu četvrta stalna postavka Gradskog muzeja, biti mnogo savremenija, a time i još uspešnija, završavamo naš, vremenski neznatno zaostali opis (vodič) arheološkog dela naše sedamnaest godina stare izložbe.

Na kraju se zahvaljujem na saradnji u sastavljanju ovog vodiča kolegama Miklošu Heveru (Hevér Miklós) za fotografije i Đerđu Tolnaiju (Tolnai György) - informatika.

Ricz Péter régész, főmuzeológus

ÚTMUTATÓ A VÁROSI MÚZEUM ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSÁNAK RÉGÉSZETI RÉSZÉHEZ

AZ ELŐZMÉNYEK

1991. május elején a Városháza első emeletének nyugati szárnyában megnyílt a szabadkai Városi Múzeum sorrendben harmadik ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSA. A helytörténeti jellegű tárlat mintegy 700 m²-nyi területen a város és környékének természetvilágát, régészeti múltját, történelmi hagyatékát, valamint kultúrtörténetét és végül, de nem utolsó sorban tárgyi és szellemi néprajzi hagyományát tárja a látogatók elé.

Az állandó kiállítás Milan Pališaški belgrádi műépítész tervei alapján készült, a múzeum alapítójának, azaz Szabadka község Képviselő-testületének megbízásából.

A régészeti kiállítás forgatókönyvét Ricz Péter és Szekeres László (†1997) régész főmuzeológusok állították össze, míg a kivitelezési munkákat egy, a muzeológiai jellegű bemutatókra szakosodott újvidéki tervezőcsoport bonyolította le.

A beruházó több alvállalkozót alkalmazott, akik közül az igényes nyomdai szolgáltatást a szabadkai Birografia Kft., a nagy szakmai tudást megkövetelő üvegezési munkákat pedig az úgyszintén helybeli Ornament mesterei végezték.

A kiállítás szakmai felügyelője (koordinátora) Baranyi Anna művészettörténész volt, aki számos esetben kitűnő érzékkel oldott meg egy-egy problematikus kérdést, és tartotta a kapcsolatot a kivitelezők valamint a szakemberek között.

A konzerválási és a szakmai-technikai munkákat Tóth Mihály múzeumi konzervátor végezte.

AZ ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁS RÉGÉSZETI RÉSZE

A régészeti múltat bemutató kiállítás három teremben látható, melyek közül kettő közös teremként szerepel részben a természetrajzi bemutatóval, részben pedig Szabadka korai történetét tárgyaló kiállítási résszel. Ez a kettősség nem okoz gondot a régészeti tárgyak bemutatásánál, mivel az archeológiai kiállítás több alapegységre épül. Ezek a következők:

- I. GEOLÓGIAI MÚLT
- II. A RÉGÉSZETI MÚLT ÉS AZ ARCHEOLÓGIA MÓDSZERTANA SZABADKÁN ÉS KÖRNYÉKÉN

- III. AZ ÚJKŐKOR (NEOLITIKUM)
- IV. KÉSŐI NEOLITIKUM (ENEOLITIKUM), RÉZ- ÉS BRONZKOR
- V. A VASKOR ÉS A KORA SZARMATA IDŐSZAK
- VI. AZ AGYAGEDÉNYGYÁRTÁS JELLEMZŐ FORMÁI ÉS AZOK DÍSZÍTÉSE
- VII. AZ EMBERI CIVILIZÁCIÓ ALAPKÖVEI
- VIII. A SZARMATAK
- IX. A HUNOK
- X. AZ AVAROK
- XI. A NÉPVÁNDORLÁS KOR ÖSSZEFOGLALÓJA
- XII. AVAR ÉLETKÉP – NŐI ÉS FÉRFIALAK
- XIII. RÓMAI KORI PÉNZFORGALOM VIDÉKÜNKÖN
- XIV. KÖZÉPKORI PÉNZFORGALOM VIDÉKÜNKÖN
- XV. A KÖZÉPKORI MAGYAR KIRÁLYSÁG

A fenti tizenöt alapegységet bemutató régészeti tárgyak különböző nagyságú és formájú tárlókban helyezkednek el 5–27-ig, melyekben az illusztratív anyag egy része is megtalálható.

Az egyes leletek illetve tárgycsoportok számozottak, amelyek magyarázata a tárlók üvegrészenek szélein olvashatóak.

A kiállítás témáját ismertető egyes szövegrészek részben a tárlókban, részben azokon kívül, a falakon helyezkednek el.

A KIÁLLÍTÁS ALAPEGYSÉGEINEK SZAKMAI ISMERTETÉSE

I.

a) A KÖZELEBBI GEOLÓGIAI MÚLT

Az ember a különböző törvényszerű átalakulások és szerencsés körülmények összejátszása következtében körülbelül másfél millió év alatt emelkedett ki az állatok sorából. Megjelenése a terciérnek nevezett geológiai korba nyúlik vissza.

A legkorábbi emberi csontleletek Afrikából származnak, de a felemelkedés útján a fejlődés – testi, szellemi és kulturális egyaránt – legjelentősebb része a későbbiek folyamán Európában zajlott le a legutóbbi 600 000 év alatt. Fejlődésének legintenzívebb szakasza abba a geológiai korba esik, amelyet pleisztocénnek vagy jégkorszaknak nevezünk. Ebben az időszakban az éghajlati ingadozások nagyon szélsőségesek voltak; négy eljegesedés és ugyanannyi felmelegedés követte egymást. A szél közrejátszásával ebben a korban keletkezett az a talaj, amelyen ma élünk (a lösz vagy sárgaföld és a homok).

Objektív okoknál fogva ennek a korszaknak csak a legkésőbbi (legfelső) rétegeiből ismerünk állati maradványokat, fosszilis csontokat. Emberi csontok

egyelőre még nem kerültek elő. A leggyakoribb fossziliák között a jégkorszak legtipikusabb és az akkori ember által előszeretettel vadászott állat, a MAMUT csontjai szerepelnek. Ebben a tárlóban is ennek az állatnak a maradványai láthatók. Korukat kb. 15–20 000 évre tehetjük. A legtöbb mamutlelet a magyarkanizsai téglagyárból került felszínre.

b) A KÉSŐ JÉGKORSZAK ÉS A JÉGKORSZAK UTÁNI PERIÓDUS

Az antropológusok megállapítása szerint a legutolsó eljegesedés kezdete táján kb. 75 000 évvel ezelőtt jutott el az ember arra a fejlődési fokra, amikor már „modern” emberről beszélhetünk. Ekkorra az ember kulturális fejlődése terén is óriási előrehaladást ért el, és e korszakbeli kultúráját paleolit névvel jelölik. Ekkor már elsősorban tűzkőből és csontból, specializált szerszámokat tudott készíteni. Életmódja még kizárólag vadászatra, halászára és gyűjtögetésre korlátozódott, de már művészhajlama is kifejezésre jutott.

Környékünkön a paleolit korszak emberének nyomaira a régészek a Ludasi-tó partján bukkantak. A lelet két kovaszerszámból és tűzhelyből áll. Bácskossuthfalván és Topolyán csak tűzhelyeket találtak 6 m mélyen.

Az európai jégkorszak kb. 14 000 évvel ezelőtt ért véget. Az a jégtakaró, amely a London–Berlin–Moszkva vonalig nyomult előre, a bekövetkezett felmelegedés következtében fokozatosan az Északi-sark irányába húzódott vissza.

A megváltozott életkörülmények nagy kihatással voltak az ember életmódjára: a korábbi szerszámtípusokat újabbak váltottak fel, amelyeknek az volt az alaptulajdonsága, hogy egyre kisebbekké váltak. A Ludasi-tó közelében találtak ilyen kovaszerszámokat (mikrolitokat). Ezt a fejlődési fokozatot mezolitikumnak nevezik. Az emberek életmódja továbbra is a gyűjtögetés, a vadászat és a halászat maradt.

6. sz. tárló:

1. Paleolit tűzkőszerszámok (cca 16 000 évesek), Ludas; 2. Későpaleolit szerszámok; 3. Mezolit szerszámok (cca 10 000 évesek), Hajdújárás; 4. Mamut állkapcsa; 5. Felnőtt mamut agyara, Magyarkanizsa

II.

a) TEMETKEZÉSI MÓDOK A NEOLITIKUMTÓL A KÖZÉPKORIG

Három esemény a legfontosabb a legtöbb ember esetében: a születés, a házasság és a halál. A régészeti ásatások során, ha az első kettőről nem is, de a halál körüli dolgokról annál többet lehet megállapítani. Körülbelül 70–80 000 éve az emberiség kimutathatóan meghatározott társadalmi szabályok szerint helyezte „örök nyugovóra” halottait. Az elmúlt több tízezer év folyamán a halotti és temetkezési

szokások rengeteg változáson mentek keresztül. Néprajzi analógiákból kiindulva itt nálunk is lehettek – a megfigyeltéken kívül – olyan szokások, hogy a tetemet vadállatok és madarak prédájául tették ki, esetleg becsomagolva faállványra helyezték vagy élő fára függesztették. Ezek a „temetési” módok azonban régészeti módszerekkel nem mutathatók ki.

A paleolitikum idején a hozzátartozókat barlangokban temették el. A neolitikumban (i. e. 5000–2500) a településen belül vagy annak közelében, zsugorított vagy nyújtott helyzetben, teknő alakú sírgödörben helyezték el a halottat. Igazi temetők még nem voltak. A rézkor folyamán (i. e. 2500–1900-ig) a zsugorítva történő temetés volt szokásban, azzal, hogy a kelet–nyugati tájolású sírgödörbe a férfiakat a jobb, a nőket viszont a bal oldalukra fektették (Nosza–Gyöngypart). A rézkorban, illetve a kora bronzkorban kezd elterjedni a halotthamvasztás szokása. A hamvakat urnákba téve földelték el meghatározott temetőkben. A „csontvázás” (korhasztásos) temetés azonban továbbra is megmaradt (Magyarkanizsa–Velebit, Hajdújárás–Pörös). A korai vaskorban (i. e. 800-ig) a halotthamvasztás szokása volt a legelterjedtebb (Hajdújárás–Tőzegtelep). A késői vaskortól kezdve a csontvázás temetés volt szokásban.

A történelmi korszak kezdetén a szarmata korban a sírok tájolása dél–északi. A nyújtott, az ülő és az álló temetkezés is előfordul (I–IV. sz.). A népvándorlás korában, főleg az avar korban (VII–VIII. sz.) hatalmas, néha több száz síros temetők is keletkeztek. A sírok tájolása nyugat–keleti, a halottakat hátukra fektetve, nyújtva temették el. A középkor korai szakaszában előbb nagy (soros) temetőkbe (XI–XII. sz.), később az időközben felépített templomok köré temették el a hívőket, rendszerint koporsóban.

7. sz. tárló:

1–3. Hamvvedrek – urnák; 4. Sírok után kutatnak, Verusics; 5. Sírhalom maradványai (lásd a 9. képet); 6. Csontvázás sír a sírszerkezet nyomaival, Horgos; 7. Zsugorított temetés, neolitikum és rézkor; 7. Hamvveder – urna melléklettel, Velebit/Magyarkanizsa; 8. Halom alá való temetkezés, szarmaták; 9. Sírgödör három fajtája, népvándorlás kora; 10. Egymásra temetkezés a középkori templom körül.

b) RÉGÉSZETI KUTATÁSOK SZABADKA KÖRNYÉKÉN

A régészeti osztály anyaga kisebb részben a XIX. sz. végén alakított Múzeum Egylet, zömmel inkább az 1947-ben létrehozott Városi Múzeum keretén belül megindult gyűjtő- és rendszerező munka eredményeképpen állt össze. Ma több mint 10 000 régészeti tárgyat őriznek a raktárakban.

Az első világháborút megelőző időszakból három fontos eseményt kell feljegyezni: a bajnáti bronzlelet egy részének megmentését (1982), ami Iványi

István nevéhez fűződik, és két középkori templomrom feltárását (1912, 1914), amely munkálatokat Bibó-Bige György vezette.

1947-ben dr. Schulmann Imre múzeumalapító a Városi Múzeum megalapítása után rögtön szorgos munkába kezdett. A nagyszabású gyűjtőtevékenységben Róka László kereskedő-műkedvelő régiségkutató, a későbbi múzeumi munkatárs is jeleskedett. Sor került egy igen jelentős középkori temető (Nosza–Hinga) feltárására. Ezt a kishegyesi avar temető egy részének és a nosza–gyöngyparti, valamint a ludas–budzsáki paleolitikus és neolitikus telep részleges feltárása követte.

Az első iskolázott régész a múzeumban Szekeres László volt, aki folytatta a noszai és ludasi telepek kutatását. Ezenkívül néhány jelentős középkori (Tavankút, Horgos, Topolya, Bajsa), bronzkori (Magyarkanizsa–Velebit), népvándorlás kori (Kishegyes, Topolya), szarmata korabeli (Verusics, Zenta, Gunaras, Zenta–Makós) lelőhely kutatását is megindította. Menet közben kapcsolódott a munkába Ricz Péter régész, aki idővel egy sor avar temető feltárásába kezdett (Cserepes, Bácskossuthfalva, Horgos, Magyarkanizsa, Bácsfeketehegy), és azóta is főleg népvándorlási problémákkal foglalkozik. A terepen és a kiásott régészeti anyag konzerválása terén kifejtett munka alapján Tóth Mihály neve is ide kívánczozik.

A múzeum régészeti osztályának munkája ma Bácska északkeleti részére terjed ki (Szabadka, Topolya, Kishegyes valamint esetenként Magyarkanizsa, Zenta, Ada).

8. sz. tárló:

1. Dr. Schulmann Imre; 2. Iványi István; 3. Bibó-Bige György; 4. Ricz Péter; 5. Szekeres László; 6. Tóth Mihály; 7. Róka László

III.

a) KORAI NEOLITIKUM

Körülbelül 5000 évvel a mai időszámításunk előtt délkeleti irányból, Anadolian és a mai Görögországon keresztül fokozatosan a Kárpát-medencébe is elterjedt egy új gazdasági rendszer, amelynek olyan gazdasági, népi és kulturális következményei voltak, hogy nyugodtan nevezhetjük forradalomnak is. A már itt élő társadalmi közösségek (közvetítés vagy bevándorlás útján?) megismerkedtek a földművelés és az állattenyésztés fortélyáival, miközben az addig főhelyen álló vadászat és gyűjtögetés kiegészítő tényezővé zsugorodott. Az új körülmények megkövetelték az egy helyben maradást, így állandó települések, falvak alakultak ki. A szilárd házak, az agyagedénygyártás és a csiszolt kőszerszámok készítése fontos kísérő jelenségei voltak ennek az átalakulásnak.

A lakosság egy helyhez való kötődése, az anyagi javak előállítás a szellemi élet gyors szétágazásához vezetett. Már a neolitikum legkorábbi szakaszában helyi változatok jöttek létre, sajátos kultúrkörök (kultúrközösségek) alakultak ki, amelyek

folyamatos mozgásban voltak, állandóan változtak, fejlődtek. A Tisza melléken, a Ludasi-tó, a Palicsi-tó és a Kelebiai-tó környékén megjelenő kultúra a Kőrös-kultúra körébe tartozott, de állandó kapcsolatban állt a délebbre elhelyezkedő Starčevo-kultúrával.

Eddig ismeretlen okoknál fogva a későbbi neolitikus kultúrák – a vinçai illetve a tiszai kultúra – területünkön nem jelentek meg. A neolitikum vége az i. e. 2500 tájára tehető, amikor itt is megjelentek az első fémkorszak, a rézkorszak jellegzetességei.

9. sz. tárló:

1. Kis áldozati edény és agyagedények, Ludas; 2. Kőbalta rekonstrukciója; 3. Lakóház ideális rekonstrukciója; 4. Az elfogyasztott állatok maradványai; 5. Csiszolt kőbalták és márvány nehezek; 6. Csontszerszámok

IV.

a) RÉZKOR ÉS BRONZKOR

A késői neolitikus kultúrák telepein helyenként már az i. e. 2500-at megelőző korban megjelentek az első importált rézből készült apró ékszerek és szerény szerszámok. Vidékünkön az első rézkori kultúra a tiszapolgári volt (Horgos), amelyet a bodrogresztúri követett i. e. 2200 táján (Nosza). Az éghajlat szárazabbra váltott, ami azt eredményezte, hogy a termelés hangsúlya a földművelés helyett az állattenyésztésre tevődött át. Az állattartás termékfelesleget eredményezett, ami megindította a társadalom rétegződését. A korai rézkor idején a halottakat valódi temetőikben hántották el. Az e korból származó sírok teknő alakúak, és a halottak benne zsugorított helyzetben fekszenek – a férfiak a jobb oldalukon, a nők a balon.

A két déli irányból érkező inváziót i. e. 1900 táján egy hasonló keleti irányú beáramlás követte. Ez a népesség emelte azokat a mesterséges halmokat (sírok vannak alattuk), amelyeknek a legnagyobb része a Tisza melléken látható még a mai nap is.

A réz és az ón, illetve ötvözetük eredményezi a bronzot, amely sokkal előnyösebb tulajdonságokkal rendelkezik a réznél. Ennek bevezetése jelentette a bronzkor kezdetét. Fokozatosan felhagytak a réz és a kő, illetve a kovaszerszámok használatával, és a szerszámokat valamint a nagyszámú fegyvert bronzból öntötték. Ebben az időben vált szokássá a halotthamvasztás. A halottak hamvait urnákban (hamvvedrekbe) tették, és úgy temették el. A különböző kultúrához tartozó embercsoportok egyre gyorsabban váltogatták egymást; ittlétük legfeljebb egy-két évszázadra korlátozódott. Szabadka környékén ismerünk néhány bronzkori lelőhelyet, amelyek közül egyedül a hajdújárasi–pörösi temetőt tárták fel. A bronzkor vége i. e. 900 körülre tehető.

10. sz. tárló:

1. Tűzkőtör; 2. Obszidián nyílhegyek, Hajdújárás; 3. Rézszerszámok; 4. Rézkori agyagedények, Nosza; 5. Csiszolt kőbalta rekonstrukciója

V.

a) VASKOR ÉS SZARMATA IDŐSZAK

Avaskor, amely i. e. 900-tán kezdődött, két szakaszra oszlik. Egy koraira, amelyet hallstatti kultúrának, illetve egy későire, amelyet La Tene-kultúrának neveznek. A korai szakaszban még továbbra is a bronz az uralkodó fém, és a vas csak mint silány pótanyag jelenik meg, mivel a minőségi vas előállításának technológiáját még nem ismerték eléggé. Az akkori társadalmi viszonyokra jellemző, hogy a fémből készült eszközök nagy százaléka fegyver, és sokkal kevesebb eszközt készítettek.

Szabadka környékén a korai vaskorban nagyon gyér volt a lakosság. Két lelőhelyről, a Ludasi-tó és a Kőrös-ér mellékéről vannak pozitív adatok. Ugyanaz vonatkozik a késői vaskor szakaszára is, arra a korra, amikor a korábbi kimmerek és szkíták (akik keleti irányból érkeztek) után a nyugatról előretörő kelták vették birtokukba a Dunától nyugatra és délre eső részeket i. e. 320 körül. A kelták voltak egyébként azok, akik a vas megmunkálásában már igazi mesterekké váltak. Velük elég sok korabeli írott forrás foglalkozik, ami azt jelenti, hogy vidékeink lassan belépnek az írott történelem korába, illetve befejeződik az úgynevezett őstörténet.

Miközben a római légiók az i. e. I. század folyamán, illetve mai időszámításunk kezdete után elfoglalták az egész Balkán-félszigetet és a Dunántúlt, a Duna–Tisza közére az Erdélyben székelő dákok nyomultak be. Az I. sz. közepe táján a maguk védelmére a Tisza mellékére telepítették be a mai Ukrajna területéről a szarmata jazigokat, akik azután négy évszázadig uralták az Alföld középső részét, beleértve Bácskát is. Velük területeink véglegesen bekapcsolódnak az írott történelembe.

11. sz. tárló:

1. Agyagedény; 2. Bronz fibula; 3. Dák agyagedények, Magyarkanizsa; 4. Bronzbalta rekonstrukciója; 5. Hamvvedrek – urnák; 6. Szarmata agyagedények; 7. Szarmata agyagedények

VI.

a) AZ AGYAGEDÉNYGYÁRTÁS JELLEMZŐ FORMÁI ÉS AZOK DÍSZÍTÉSE

Az emberi civilizáció fejlődésének történetében az agyagedénygyártás felfedezése jelentős momentum volt. Az agyagból formált és égetett edényeket nagyon kevés kivétellel gyakorlati célból készítették. Nyers állapotban az agyagot könnyen lehetett alakítani és díszíteni. Az ember alkotókészsége és esztétikai igényei ezen a

téren a legkorábbi neolitikumtól kezdve mindig kifejezésre jutottak. Ezért található olyan sok forma és díszítési mód az évezredek során keletkezett agyagedények között, illetve azok felületén. A régészeti kutatás szempontjából lényeges tényező, hogy minden egyes korszaknak megvoltak a társadalmilag elfogadott jellegzetes formái, egy-egy kultúrán belül meghatározott formakincset használtak, attól csak a legritkább esetben tértek el.

Az i. e. első évezred derekáig vidékünkön kizárólag szabad kézzel készítették az edényeket, csak azután kezdtek igénybe venni az újdonságnak számító gölöncsérkorongot. Az edények készítése a korongolás bevezetéséig a nők feladatkörébe tartozott.

12. sz. tárló:

1-3. Neolitikum (7000 évesek); 4. Rézkor (4500 évesek); 5. Bronzkor (3300 évesek); 6. Középkor (900 évesek); 7. Népvándorlás (1200 évesek)

VII.

a) AZ ŐSKORI FÉMMŰVESSÉG

A fémek felfedezése és gyakorlati felhasználása újabb nagy lépés volt a civilizáció fejlődésében.

Őseink elsőnek a rezet alkalmazták, mivel a természetben tiszta állapotban is előfordul, és mivel hidegen (kalapálással) is alakítható. Viszonylag gyorsan rájöttek, hogy olvasztva, formákba való öntéssel könnyebben előállíthatók a különböző szerszámok és fegyverek.

Az első öntőminták egyszerű, egyrészes darabok voltak, amelyekben csak lapos tárgyakat önthettek ki. A bronzkor folyamán vált ismertté a kőből kialakított kétrészes öntőminta, amellyel összetettebb alakú tárgyakat is képesek voltak előállítani. A harmadik alapvető öntési módszert is a bronzkorban fedezték fel. Ez abból állt, hogy előbb viaszból alakították ki a kívánt, esetenként komplikált tárgyat, és arra finom agyagból palástot öntöttek. Miután az agyag megszáradt, az előre kialakított résen beöntötték a viaszra a forró fémét, amely azt elégette, és kitöltötte annak helyét.

A vas felfedezése új megmunkálási technológiát kívánt. Előbb a redukció útján kapott nyersvasat pogácsákba öntötték, majd rudakra vágták (a szállítás miatt), amelyekből azután a kívánt tárgyakat hevítés és kalapálás (kovácsolás) útján alakították ki.

Az ötvösök a nemesfémből készített ékszerek kidolgozása során sokféle fogást alkalmaztak, amelynek titkát gyakran féltékenyen őrizték.

13. sz. tárló:

1. Kemence agyagrészei, Hajdújárás; 2. Nyersvas; 3. Kovácsolt szablya; 4. Kétrészes öntött minta darabja, Hajdújárás; 5. Öntött bronztárgyak; 6. Öntött réz- és bronztárgyak; 7. Kovácsműhely ideális rekonstrukciója; 8. Az öntés három fajtája

b) AZ EMBER ÁLTAL HASZNÁLT ANYAGOK

Az embernek a körülötte élő állatokkal szemben sohasem volt hathatós, természetes fegyvere. A védekezés kényszere adta alkalmilag a kezébe az első fegyvereket – követ, fát, csontot –, mely anyagok fokozatos specializálódás után szerszámokká idomultak. A legelső, már tényleg szándékosan előállított szerszámokat, tűzkőből pattintgatással készítették. A tűzkő könnyen repeszthető, nagyon kemény kvarcféleség. A tűzkőből készített szerszámokkal már alakítani lehetett a fát és a csontot is, ami további teret nyitott az eszközök előállítására. A leölt állatok bőrét az ember magára öltötte, befedte vele alkalmi lakhelyét, beleiből húrokat, szarvaiból árákat és más apró szerszámokat készített. Idők múltával egyre több anyaghoz nyúlt hozzá, egyre bátrabban és növekvő találékonysággal alkalmazta azokat tulajdonságuk és célszerűségük szerint, így készültek sorra:

az agyagból	edények,
a rézből	szerszámok, ékszerek,
a bronzból (réz és ón keveréke)	szerszámok, fegyverek,
az aranyból	ékszerek,
a vasból	szerszámok, fegyverek,
az ezüsből	ékszerek,
a drágakövekből	ékszerek,
a gyapjúból	szövetek,
az üvegből (homok és fémoxid keveréke)	edények, ékszerek.

S így tovább, egészen a nyersolajig és az uránércig . . .

14. sz. tárló:

1–15. Az ember által felhasznált különböző anyagok

c) AZ ŐSKOR SZAKASZAINAK ÁTTEKINTÉSE

Hosszú időt vett igénybe a folyamat, amíg az ember évezredek alatt megteremtette a mai civilizáció alapjait. Kezdetben lassú léptekben haladt a fejlődés, mivel kis létszámú, szórt csoportok alkották az emberiséget. Ez az elszigeteltség okozta a mai antropológiai és kulturális sokszínűséget. Az ausztráliai bennszülöttek műveltsége például egy évszázaddal ezelőtt kőkorszaki szinten állt. Hasonló aránytalanságok az őskor folyamán a mi vidékeinken is előfordultak. Egyiptomban már építették Kheosz piramisát, vagy Mezopotámiában már fejlett városi élet folyt: írott törvények szabályozták a társadalmi életet, amikor a mi vidékünk embere még a rézkorszak kellős közepén élt.

Ha a mai civilizációs eredményeket vesszük alapul, akkor Európában volt a fejlődés a leggyorsabb, habár a szélsőséges időjárási viszonyok miatt az életfeltételek gyakran nem voltak a legideálisabbak (pl. jégkorszak). Talán éppen a nehéz feltételek adtak lendületet a fejlődésnek.

Az európai civilizáció kialakításában a mi területeink, tágabb értelemben Közép-Európa, lényeges szerepet töltek be. A Közel-Keletről neolitikus újdonságok (gabona, háziállatok, csiszolt kőszerszámok) rajtunk keresztül sugároztak észak és északnyugat felé. A Belgrád melletti vincai lelőhelyről elnevezett neolitikus kultúra kisugárzási köre kiterjedt az egész Morava-völgyre, Erdélyre és a mai Vajdaság nagyobb részére is. A bronzkorban voltak olyan időszakok, amikor a Kárpát-medencéből a kulturális hatások egészen Skandináviáig érezhetőek voltak. Csak az i. e. I. évezred folyamán a dél-európai (mediterráni) magaskultúrák – görög és római – kialakulása idején kezdett Közép-Európa lépést veszíteni, és az időszámításunk kezdete körüli korban már a területünkön élő népeknek komolyan kellett védekezniük a római imperializmus térhódításai ellen, mely birodalom – a jelentős civilizációs és kulturális előnyök birtokában – komoly lépéseket tett az akkor ismert világ meghódítására.

15. sz. tárló:

1. Agyagedények (7000 évesek); 2–3. Rézkori edények, a piramisok építésének idejéből; 4. Bronzkor, Hamurabi ideje; 5. Vaskori szobrocska, hettita kor; 6. Tutenkamon halotti maszkja; 7. Hamurabi egyik alattvalójával; 8. Hettita palota bejárata;

Régi neolitikum, Rézkor, Korai bronzkor, Késői bronzkor, Vaskor (térképek)

VIII.

a) A SZARMATÁK

Időszámításunk első évtizedeiben a Tisza mellékén és a Duna–Tisza közén egy keletről érkezett nép telepedett le: a szarmaták jazig törzse. Ez körülbelül egy

időben történt azzal, hogy a római légiók véglegesen állást foglaltak a Duna jobb partján, a későbbi Pannónia tartomány területén.

Az első hullámban és az utánuk még két ízben érkező szarmata törzsek – a röviden tartó békeidőtől eltekintve – állandóan szemben álltak a rómaiakkal. Ennek a periódusnak politikai története tele van háborúkkal, rabló és büntető hadjáratokkal. A szarmaták mégis négy évszázadon keresztül töretlenül megmaradtak ezen a területen, és csak a hunok voltak képesek a IV. sz. végén megtörni hatalmukat. Ez azt jelenti, hogy nagy lélekszámú népességet képeztek, és a belső társadalmi szervezetük is erős volt.

Érkezésükkor nomadizáló állattartók voltak, később azonban lassanként teljesen áttértek a földművelésre. Településeik nyomait mindenfelé nagy számban lehet megtalálni, róluk a föld felszínén elszórt világosszürke edénycserepek árulkodnak. A törzsi hovatartozástól függően a halottaikat dél-északi tájolású sírgödrökben vagy a hátukra fektetve, esetleg ülő vagy álló helyzetben temették el. Egyes helyeken a halottak sírgödreire fölé mesterséges halmokat emeltek.

16. sz. tárló:

1. Szürke szarmata agyagedények, Szabadka, Bajmok, Békova; 2–3. Importált római agyagedények; 4. Kishegyes, Gunaras

17. sz. tárló:

1. Különbféle fibulák, zománcozottak is; 2. Örlőkő, Csantavér; 3. Üvegpasztából készített nyaklánc; 4. Kis díszített edényke

IX.

a) A HUNOK EURÓPÁBAN

A Kaukázustól a Volgáig elterülő sztyeppvidéken – vagy más néven a Népek Kapuján – betörő hunok (375-ben) egy azidáig nem tapasztalt népmozgást váltottak ki egész Európa területén. Maguk előtt nyomván a szarmata, germán valamint a szláv törzseket, a hunok mindjobban megközelítették a Kárpát-medencét, mígnem az V. század második évtizede folyamán beköltöznek a Dél-Alföldre. A hun uralom csúcspontját a nagykirály, Attila idején éri el (434–453), aki a hun udvartartást a Tisza vidékére telepíti át. Egyes tudományos értékelések alapján Attila birodalmának fővárosa a mai Horgos területén is lehetett.

Az Attila vezette nomád lovasság csakhamar fél Európát leigázta, és a hun nagykirály már a római császárok örökösévé kiáltotta ki magát, amikor 453-ban a germán Ildikóval tartott nászán váratlanul elhunyt.

Attila halálával sírba szállt a hun világbirodalom is. Rövid, de nagyon véres testvérháborút követően az Attila fiai vezette hunok visszahúzódtak a Fekete-tenger vidékére, és csakhamar eltűntek a történelem színpadáról.

18. sz. tárló:

1. Halotti szemfedő arany díszítései; 2. A nagyszéksői hun fejedelmi sír leletei az országhatár zónából – fénykép

X.**a) AZ AVAROK EREDETE**

A VI. század folyamán Európában megjelenő és magukat avaroknak nevező ázsiai nomádok eredetéről több évszázados vita folyik. Egyes bizánci kútfők „álavarokról” beszélnek, amiből arra lehet következtetni, hogy az avarság nem volt egységes nép. Csak a pontusi (Fekete-tenger) sztyeppvidék lakói nézték őket tévedésből avaroknak – az egykori hatalmas belső-ázsiai nomád birodalom leszármazottainak –, s az elnevezés később rajtuk ragadt. A különböző eredetelméletek összegzésének eredményeképp Czeglédy megfogalmazását tartjuk a legelfogadhatóbbnak. E szerint az európai avarok két etnikai csoportból származnak. Az egyiket a belső-ázsiai avarok (uarok) vagy ahogyan a kínai források nevezik őket, zsuan-zsuanok, a másikat a közép-ázsiai heftalita állam utódai képezték. E népek egyes csoportjai a VI. sz. közepén a megerősödő türk birodalom elől nyugatra húzódva mint menekülők jelennek meg a Volgánál, és nagyon rövid időn belül egységes néppé kovácsolódnak össze az avar törzsszövetség keretében.

b) AZ ÉLETMÓD

Az avar honfoglalást követő első évtizedben a Kárpát-medencét megszálló nomád népcsoportok megtartották ősi szokásaikat, és állandó téli szállást nélkülöző vándorló életmódot folytattak. A Kárpát-medence természeti és éghajlati viszonyai azonban korántsem voltak olyanok, hogy az ázsiai mintára történő nagyállattartást hosszabb ideig üzni lehessen. Alkalmazkodva a sajátos körülményekhez idővel helyhez kötött életmódra tértek át. Ún. téli szállások alakultak ki, amelynek állandó táborjellegük volt, és ezek körül folyt az élet. A pásztorok tavasztól ősziig a számukra engedélyezett területen legeltették állataikat, majd a tél beálltával bevonultak a téli szállásra, ahol hozzátartozóik éltek. E táborok körül földműveléssel is foglalkoztak.

c) A LELETANYAG

Az avar férfisírokban a fémből készült díszöv tartozékok és fegyverek mellett fülbevalókat, varkocsszorítókat, tűzszerszámokat (vascsiholót és kovaköveket), különböző típusú töröket és olykor kultikus jellegű tárgyakat is lehet találni. Az avar harcosokat elég gyakran a felszerszámozott lovukkal együtt temették el.

Anői sírokból, melyekre jellemző az ékszerek bősége (fülbevalók és fülönfüggők, különféle gyöngysorok, karcsatok, díszkorongok, valamint más díszítő tárgyak), csont tűtartók, orsógombok és esetenként egyszerűbb díszövek is találhatók. Ugyanakkor nemre való tekintet nélkül a mindennapi és kultikus tárgyak közül a sírokból gyakran előkerülnek vaskések, valamint csont- és szaruanyagból készült eszközök, agyagedények, illetve tojásmaradványok és állati csontok. A régészeti leletek alapanyaga az elkészítés korától függően változik ugyan, de a tárgyak alaptípusai a már teljesen elszegényedett avarság sírjaiban is megtalálhatók.

19. sz. tárló:

1. Arany ékszerek Topolyáról; 2. Arany díszöv aranyozott veretei Cserepesről; 3. Avar férfisír leletei; 4. Avar sírkerámia; 5. Tűzköszerszám (csiholó és tűzkövek); 6. Díszített csont tűtartók; 7. Gyermeksír mellékletei; 8. Bronz tükör Topolyáról; 9. Avar díszöv ezüst veretei Bácskossuthfalváról; 10. Avar női sír mellékletei; 11. Avar sárga kerámia

d) A TEMETKEZÉSI SZOKÁSOK

Az avarok a halottaikat a sámán szertartás hagyományait követve nagyméretű és az esetek többségében igen mély sírgödrökben helyezték el. E sírok irányítása változik a nyugat-keleti, illetve az észak-déli tengely között. A halottakat szinte kivétel nélkül arccal keleti irányba fordították. A gyerekeknek az esetek többségében csak sekély gödröket ástak. Ezzel szemben a szabad avarokat nemre és korra való tekintet nélkül a nagyméretű és mély gödörben, fából készült kriptában, valamint fakoporsóban temették el.

e) DÍSZÖVEK

Az avarok régészeti emlékeinek legjellegzetesebb darabjait képezik a különböző anyagokból készült veretek, melyek egykor a társadalmi hovatartozás jelképeiként az ún. avar díszöv tartozékai voltak. Ezek a díszövek végigkísérik az avarokat, sőt mondhatnánk úgy is, hogy típusjellegüknel fogva meghatározzák az egyes korszakokat. Ezek a korai avar korban nemesfém-ből készültek préseléses technikával, később bronzból öntött technikával. Az esetek többségében geometriai, állati vagy növényi motívumokkal díszítették őket. Ritkább esetben emberi ábrázolás is található a díszöv végén lévő ún. nagyszíj végén.

20. sz. tárló:

1. Díszöv rekonstrukciója Kishegyesről; 2. Díszöv bronz veretei Topolyáról; 3. Bronzból készült díszöv veret – garnitúra; 4. Bronz díszöv veretek Cserepesről; 5. Faragott csont tárgyak; 6. A noszai Bogozó – két avar férfi és két ló ábrázolásával;

7. Trepanált koponya Bácskossuthfalváról; 8. Avar sírkerámia; 9. Díszített sárga kerámia; 10. Különböző formájú sárga edények

f) AZ EMBERTANI ANYAG

Az antropológia, illetve a paleantropológia ma már alapvető fontossággal bír egy-egy régészeti anyag feldolgozásában. Az ásatások során feltárt csontanyag tisztítása és rekonstruálása mellett az antropológia fényt derít az egyes emberfajokra, az egykori emberek betegségeire, jellembeli tulajdonságaira, sőt családi (rokoni) kapcsolataira is. Egyes esetekben olyan érdekes adatokkal szolgál, mint pl. az orvosi célokra történő koponyalékelés (trepanáció) bizonyítása, ami egyértelműen az avarok, illetve az avar sámánok magas fokú ismereteire vall.

g) A FEGYVEREK

Az avar harcosok legjellegzetesebb, ugyanakkor nagyon hatásos fegyvere a nomád reflexíj volt. Egyes feljegyzések szerint 350–400 m távolságra is elröpítette a nyílveesszőt. A nyílveesszőkön jellegzetes háromélű vas nyílhegyek voltak, melyek súlya olykor elérte a 25-30 dkg-ot is. A nyílveesszőket csontborítású tegezben, míg a leeresztett reflexíjakat bőrből készült tokokban tartották. Az íjak és a nyilak mellett az avarok fegyverzetéhez tartoztak a harci balták, valamint a nagyméretű harci török is.

21. sz. tárló:

1. Avar reflexíj csontveretei Topolyáról; 2. A reflexíj működési elve; 3. Vas nyílhegyek, kések és koplya; 4. Török és harci csákány; 5. Jellegzetes avar kengyelek

XI.

a) AVAR ÉLETKÉP – NŐI ÉS FÉRFIALAK

XII.

a) A NÉPVÁNDORLÁSKOR ÖSSZEFOGLALÓJA

A hunok rövid Kárpát-medencei tartózkodása nem volt elegendő arra, hogy önálló hun régészeti kultúra maradjon fenn az utókor számára. A tudomány ezért az V. századra keltezhető régészeti anyagot – legyen az autohton (szarmata), sztyeppe (hun) vagy germán (gepida) közös nevéen *hun kor*-nak nevezi.

A népvándorlás korának népei közül a legmarkánsabb az avar volt. Kárpát-medencei megtelepedésüket (568–569) követően két és fél évszázadon keresztül az akkori Európa egyik legjelentősebb katonapolitikai hatalmát képviselték. A jól

szervezett nomád avar birodalom fennállásának első öt évtizedében – a korai avar kor idején (568–626) – játszott különösen fontos szerepet Európa történetében. A kései avar kor időszakában (570–810) ez a hatalom mindjobban gyengült, míg végül is elbukott a nyugatról támadó frankok, illetve a délről betörő bolgárok csapásai alatt. A nagy vérvesztéssel járó avar–frank–bolgár háborút követően a túlélő avar etnikum fokozatosan beolvadt az újonnan beérkező szláv és magyar népségbe.

Az avar államhatalom bukását követően a IX. sz. folyamán a Duna–Tisza közén vákuum keletkezett. Ebben az időszakban ezen a területen a fölfeljlődő két új nagyhatalom: a frank birodalom és a mindjobban megerősödő bolgár állam érdekei kerültek összeütközésbe. Az avarok által elhagyott vidékeket fokozatosan szláv törzsek népesítették be, amelyek ugyan a korábbi időszakban is élhettek itt, ám jelenlétük eddig régészeti leletekkel nem igazolható. Ezek a szláv népcsoportok képezték a megmaradt avar néptörredékkel és az újonnan érkezett magyarsággal keveredve a X. századi magyar állam lakosságát. Az ilyen nemzetiségi összetétel függvényében a korai magyar állam gazdaságára a félnomád állattenyésztés volt a jellemző, amely már tartalmazta a kezdetleges földművelés elemeit is.

Az első évezred utolsó nagy sztyeppi hullámát a honfoglaló magyarok képezték. 896-ban jelentek meg a Temesközben és a Duna–Tisza közén, majd az ezt követő néhány évben létrehozták félnomád államukat, amely területileg felölelte az egész Kárpát-medence sík és dombos vidékét. Nem egészen egy század leforgása alatt a félig nomád, félig földművelő életmódot folytató sáman hitű magyarság fokozatosan elvesztette ősi szokásait, felvette a kereszténységet, és a X. század utolsó évtizedeiben Géza nagyfejedelem vezetésével az európai mintájú államalapítás útjára lépett.

23. sz. tárló:

1. Hun kori edények; 2. Deformált női koponya; 3. Honfoglalás kori ékszerek; 4. Jellegzetes honfoglalás kori nyílhegyek; 5. Honfoglalás kori lószerszámzat részei; 6. Avar - kori edény; 7. VIII–X. századi sírkerámia

XIII.

a) RÓMAI KORI PÉNZFORGALOM VIDÉKÜNKÖN

A fejlődés egy meghatározott fokán az egyes nagyobb társadalmi egységekben kialakulnak bizonyos specializált termelési formák (földművelés, állattenyésztés, fémöntés), amelyek termékfelesleg előállítására is képesek. A termékfelesleg fokozatosan szélesebb körű munkamegosztáshoz vezet, és kialakítja a kereskedelem szükségességét. Ennek első fokozata a cserekereskedelem, amelynek a jelenlétét régészeti módszerekkel – sajnos – ritkán lehet kimutatni.

A kereskedelem, illetve a javak cseréjének fejlettebb fokozatát a pénz megjelenése jelenti. Az első pénzürmék (kelta ezüstsztátérok) nálunk az i. e. III. században

jelennek meg. Egy-két évszázaddal később bukkannak fel szórványosan a római köztársaság érméi is. A római császárkori érmék időszámításunk első századaiban már sokkal gyakoribbak, mert a szarmaták és a rómaiak között az ellenségeskedések ellenére is folyt kereskedelmi tevékenység.

A hun hódítást követően, a népvándorlás korában egészen a magyar államalapításig (XI. sz.) évszázadokra megszűnt a pénzforgalom.

24. sz. tárló:

1. Római pénzérmék

XIV.

a) KÖZÉPKORI PÉNZFORGALOM VIDÉKÜNKÖN

A népvándorlás befejeződése után Róma örökebe a frankok léptek. Kialakultak az új társadalmi rend, a feudalizmus körvonalai és viszonyai. Mivel területünk a XI. századtól kezdve a törökkor kezdetéig (XVI. sz.) a magyar állam kereteibe tartozott, természetes, hogy a nagyobb éremleletek (Csantavér, Zentagunaras), a sírokban talált pénzérmék és véletlen leletek a magyar királyok vereteit képviselik.

25. sz. tárló:

1. Középkori pénzérmék

XV.

a) TEMPLPOMROMOK, TELEPÜLÉSEK

Az avar államszervezet a IX. sz. elején felbomlott. A magyar honfoglalás nem egész egy század múlva (896) zajlott le. A közbeeső időszakból sem régészeti sem írott források nem adnak kellő támpontokat az említett periódus történetének pontosabb meghatározására.

A X. sz. második felében lehet csak olyan temetőket találni (Verusics), amelyek már előre jelzik a XI. és XII. században bekövetkezett meglepően nagy népességszaporodást és gazdasági fellendülést. A XI. és XII. sz. végén olyan településhálózatot lehet megfigyelni környékünkön is, amely még ha többszöri változásokon esett is át (tatárjárárs, pestisjárvány, török hódoltság) alapul szolgált a mai településhálózat kialakulásának is. A XIV. századig a hagyományos országutak mentén, de még a vizek közelében (Körös-ér, Csík-ér, Bács-ér, Kelebiai-, Palicsi- és Ludasi-tó) is minden 5-6 kilométerre volt egy templomos falucska. Néhol még közelebb is voltak egymáshoz települések. A települések temetői a templomok körül alakultak ki.

A falvak a török hódoltság folyamán elnéptelenedtek, és a templomok pusztulásnak indultak. Ma már csak a föld felszínén található vörös színű

téglatörmelék, habarcs és emberi csontok jelzik a helyüket. Ezek feltárása még nem indult meg kellő intenzitással.

26. sz. tárló:

1. Két kulcs; 2. Lakatok; 3. Függeszthető kés; 4. Templomharang töredéke; 5. Sarlók; 6. Nagy agyagedény; 7. Vas ekepapucs; 8. Kőmegmunkáló balta; 9. Kétrészes malom; 10. Épülettöredék, Bácskossuthfalva; 11. Templom ablaktöredéke

b) A HINGAI ÉS A VERUSIAI TEMETŐK

Habár a középkori okiratok legnagyobb része elpusztult, vagy csak a XV. – a török hódoltságot megelőző – évszázadból maradtak gyér adataink, a régészeti leletek (temető, templom, településnyomok) alapján pontosan meg tudjuk határozni az akkori települések helyét. Sokkal nehezebb a régészeti lelőhelyek és az ismert településnevek összeegyeztetése. Ez a feladat az egykori puszták nevei alapján részben megoldható, de van egy sor tisztázatlan probléma. Torankút/Tornykút biztosan a mai Tavankút melletti templom helyén létezett, Sebesgyénegyház Sebesittyel, Veresegyház Verusiccsal, Pálegyháza Paliccsal, Bajmok a mai Bajmokkal, Chontafeyer pedig Csantavérrel azonosítható. Nem tudjuk viszont, hogy hol volt Ludasegyház, mert három templomrom is számításba jöhet, és kérdéses Budakuta helye is.

A bennünket érintő legkorábbi adat 1093-ból származik és Kérre vonatkozik. Kért a közkórház mögötti területen lokalizálták a régészeti ásatások. Korainak tekinthetők még a Ludasegyházra (1335) és a Szabadkára vonatkozó adatok (1391). A többi 1462-ből származik. Ennek ellenére szinte mindenütt olyan régészeti leletek találhatók, amelyek a települések XI. századi létezését bizonyítják. Az eddigi régészeti feltárások között két jelentős középkori lelőhely szerepel. Az egyiket Verusicsion a Nitrogénművek helyén (1979-80), másikat Noszán, a Hingán végezték (1947/48). Az előbbin egy nagyméretű soros temető volt a X–XI. századból, Noszán pedig egy templom körüli temető a XIV–XV. századból.

27. sz. tárló:

1. Főzőüst, Sándor; 2–5. XI–XIV. századi agyagedények, Nosza, Szabadka; 6. Csatok és veretek, Nosza, Verusics; 7. Gyűrűk, hajkarikák, gyöngyök, gombok, Nosza; 8. 1948. ásatás a noszai Hingán

UTÓSZÓ

Mint már említettük, a szabadkai Városi Múzeum állandó kiállítása a Városháza első emeletén 17 évvel ezelőtt készült el, s azóta többé-kevésbé állandó jelleggel fogadta a látogatókat. Ez idő alatt számos pártatlan hazai és külföldi hozzáértő

szakember véleményezte. Egyöntetű álláspont szerint a kiállítás muzeológiai szempontból megállja a helyét. A véleményezett hiányosságokat, mint pl. a légkondicionálást, a levegő állandó nedvességtartalmát, a hatékonyabb biztonságot és még néhány kevésbé jelentős dolgot a múzeum saját erejéből nem tudta pótolni.

Miután az alapító végleges döntést hozott az állandó kiállítás kiköltöztetéséről a Városháza első emeleti részéből, csak remélhetjük, hogy az előrelátott új helyen egy korszerűbb és egyben látványosabb bemutatására kerülhet sor annak a sok-sok ezer múzeumi tárgynak, melyekkel ma intézményünk rendelkezik.

Végezetül köszönettel tartozom e munka elkészítéséhez nyújtott segítségükért kollégáimnak, Hevér Miklós fotósnek és Tolnai György informatikusnak.

LITERATURA – IRODALOM:

- Magyar László: A régészeti kutatások megszervezésének kezdetei Szabadkán. Üzenet, 1979, 4. szám
 Szekeres László: A szabadkai régészeti kutatás története. Üzenet, 1971, 4. szám
 Sekeres, Laslo: Istorijat arheoloških istraživanja u Subotici. Rukovet, 1969, br. 6.
 Praistorija Jugoslavenskih zemalja I, Neolit. Sarajevo, 1979
 Szekeres László: Amit az idő eltemetett. Újvidék, 1981
 Garašanin, D. – Garašanin, M. V.: Arheološka nalazišta u Srbiji. Beograd, 1951
 Trogmayer, O. – Szekeres, L.: Prilog istoriji kasnog bronzanog doba Vojvodine. Rad Vojvodanskih muzeja, 1966-1968, 15-17
 Szekeres László: Zenta és környéke története a régészeti leletek fényében. Zenta, 1971
 Párducz Mihály: A szarmata kor emlékei Magyarországon I - III. Budapest, 1943-1950
 Dimitrijević, Danica: Sarmati i Rimljani. Šajkaška I (Istorija), 1974
 Bóna István: A magyar régészet regénye. Budapest, 1968
 Dimitrijević, Danica: Periodizacija ranog srednjeg veka u Jugoslovenskom Podunavlju. Materijali IV, Herceg Novi, 1966
 Riciz Péter: A népvándorlaskor problematikája Bácskában. Létünk, 1975/2, 1976
 Czeglédy Károly: Nomád népek vándorlása Napkelettől Napnyugatig. Budapest, 1969
 SZEGED TÖRTÉNETE I. Szeged, 1983
 Bóna István: Magyarország régészete és története a római uralom végétől a honfoglalásig. Budapest, 1872. MTA Kézirattár (DOC. DISS)
 Ferenczy Endre: A magyar föld népeinek története a honfoglalásig. Budapest, 1958
 Bóna István: A hunok és nagykirályaik. Budapest, 1993
 Szádeczky Kardoss Samu: Hitvalló Theophanes az avarokról. Antik tanulmányok. Budapest, 1970
 Szádeczky Kardoss Samu: Ein Versuch und Sammlung und chronologische Anordnung der griechischen Quellen der Awarenzeit nebst einer Auswahl von anderssprachlichen Quellen, Opuscula Byzantina I. Szeged, 1971
 Kovačević, Jovan: Avarski kaganat. Beograd, 1977
 Kollautz Arnulf und Mijakova Hisayuki: Geschichte und Kultur eines völkerwanderungszeitlichen Nomadenvolkes I. Klagenfurt, 1970
 László Gyula: Vértesszőlőstől Pusztaszerig. Budapest, 1974
 Deér, Josef: Karl der Grosse I. Düsseldorf, 1965. Karl der Grosse und der Untergang des Awarenreiches
 Erdélyi István: Die Kunst der Awaren. Budapest, 1963
 Szekeres László: Necropolis from the Avar period at Bačka Topola. Zbornik radova - Problematika seobe naroda. Novi Sad, 1978

- Ricz, Péter: Resultate der neuere ausgrabungen awarischen nekropolen in der Nordöstlichen Bačka bei Bački Sokolac. Balcanoslavica 9., Prilep, 1980
- Ric, Peter: Stara Moravica–Kopplaló, avarska nekropola, Avar Cemetery. Arheološki pregled, 26 (1985). Ljubljana, 1986
- Ric, Péter: Horgoš – Budžak – avarska nekropola. Arheološki pregled, 23. Beograd, 1982
- OROSHÁZA TÖRTÉNETE I. Orosháza, 1965
- László Gyula: A „kettős honfoglalás”. Budapest, 1978
- Kristó Gyula: A magyar állam megszületése. Szeged, 1995
- Dienes István: A honfoglaló magyarok. Budapest, 1972
- Szekeres László: Egy XIII. századi falusi templom maradványai Horgoson. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei 10. IV. (1972)
- Szabó István: A falurendszer kialakulása Magyarországon (X–XV. század). Budapest, 1971, II. kiadás
- Iványi István: Szabadka szabad királyi város története I—II. Szabadka, 1886
- Ric, Peter: Arheološka nalazišta Seobe naroda u Severoistočnoj Bačkoj. RAD V. M. 25. Novi Sad, 1979
- Safarik, O. – Sulman, dr. Mirko: Hinga – Srednjevekovna nekropola kod Subotice. Rad Vojvodanskih muzeja, 1954, 3
- Szekeres László – Ricz Péter: Szabadka és környéke a régmúltban, régészeti olvasókönyv. Bácsországi könyvek 3, Szabadka, 1998

Kasno ledeno doba i period posle ledenog doba
A késő jégkorszak és jégkorszak utáni periódus

Bliža geološka prošlost
A közelebbi geológiai múlt

Način sahranjivanja od neolita do srednjeg veka
Temetkezési módok a neolitikumtól a középkorig

Bakarno i bronzano doba
Rézkor és bronzkor

Prikaz praistorijskih epoha
Az őskor időszakainak bemutatása

Osnovni temelji ljudske civilizacije
Az emberi civilizáció alapkövei

Karakteristični oblici i ukrasi glinenih posuda
Az agyagedénygyártás jellemző formái és azok
díszítése

Sarmatski period
A szarmaták

Arheološki nalazi avarskog perioda
Az avar kor régészeti leletei

Rekonstrukcija lika Avarina i Avarke
Avar életkép – női és férfialak

Period seobe naroda
A népvándorlás kor összefoglalója

Arheološki nalazi avarskog perioda
Az avar kor régészeti leletei

Kretanje naroda u Evropi od V-X veka
A népek vándorlása Európában az V-X. századig

Rimski novac u našim krajevima
Római kori pénzforgalom vidékünkön

Srednjovekovni novci u našim krajevima
Középkori pénzforgalom vidékünkön

Arheološki nalazi iz vremena srednjeg veka
Középkori régészeti leletek

VREMENSKA PODELA ARHEOLOŠKIH EPOHA		A RÉGÉSZETI KOROK IDŐRENDI FELOSZTÁSA
PALEOLIT	6.000.000 – 11.000 god. p.n.e. – i. e.	PALEOLITIKUM
MEZOLIT	11.000 – 6.000 god. p.n.e. – i. e.	MEZOLITIKUM
NEOLIT	6.000-2.500 god. p.n.e. – i. e.	NEOLITIKUM
BAKARNO DOBA	2.500 – 1.900 god. p.n.e.- i. e.	RÉZKOR
BRONZANO DOBA	1.900 – 900 god.p.n.e. – i. e.	BRONZKOR
GVOZDENO DOBA	900 – 1 god. p.ne. – i. e.	VASKOR
RIMSKI PERIOD (SARMATI)	50-420 god.	RÓMAI KOR (SZARMATÁK)
PERIOD SEOBE NARODA	420-896 god.	NÉPVÁNDORLÁS KORA
SREDNJI VEK	896-1526 god.	KÖZÉPKOR
<i>VREMENSKA PODELA PRVOG MILENIJA</i>		<i>AZ ELSŐ ÉVEZRED IDŐRENDI BEOSZTÁSA</i>
<u>SARMATSKI PERIOD</u>		<u>SZARMATA KOR</u>
JAZIGI	I-II vek – sz.	JAZIGOK
ROKSOLANI	III-V vek – sz.	ROXOLÁNOK
<i>SEOBA NARODA</i>		<i>A NÉPVÁNDORLÁS KORA</i>
HUNI	420-454	HUNOK
GEPIDI	454-568	GEPIDÁK
AVARI	568-850	AVAROK
JUŽNI SLOVENI	od 850 850 után	DÉLSZLÁVOK
STARI MAĐARI	od 896 896 után	HONFOGLALÓ MAGYAROK

Recenzenti: dr Predrag Medović
dr Danica Dimitrijević

SUMMARY

This study is a documentation about the permanent exhibition which has existed on the first floor of the Town Hall since May 1991. The exhibition was opened on the 600th anniversary of our town when the name of the settlement had been mentioned for the first time in a historical document from 1391.

The permanent exhibition was projected by the architect Milan Pališaski and the fifth part of the 700 m² space was planned for the archaeological exhibition. The whole archaeological exhibition includes the following periods:

- I. Geological Past
- II. History and Methodology of Archaeological Excavations in Subotica and its Surroundings
- III. Early Neolith
- IV. Late Neolith (Eneolith), Copper and Bronze Age
- V. Iron Age and the Beginning of Sarmatian Period
- VI. Characteristic Shapes and Ornaments of Clay Pottery
- VII. Basic Elements of Human Civilization
- VIII. Sarmatians
- IX. Huns
- X. Avars
- XI. The Avaric Diorama – Man and Woman
- XII. Resume of the Migration of Peoples Period
- XIII. Roman Coins in this Area
- XIV. Medieval Coins in this Area
- XV. Period of Hungarian Kingdom

Mirko Grlica, *istoričar, viši kustos*

ISTORIJSKI SEGMENT STALNE POSTAVKE GRADSKOG MUZEJA U SUBOTICI

Opšti uslovi Segment Stalne postavke Gradskog muzeja u Subotici koji je priredilo Istorijsko odeljenje Muzeja prirodno se nastavlja na prezentaciju srednjovekovnog perioda, kojim je svoj deo izložbe završilo Arheološko odeljenje. Između ova dva segmenta nema vidljivog razdvajanja, nego se na polovini prostorije, koja je u tlocrtu označena sa 1.03, pojavljuje prva vitrina *istorijskog* dela izložbe. U prostoriji 1.03. (12,60x5,80 m) materijal Istorijskog odeljenja je izložen na 46,40 m². U ovoj prostoriji je predstavljeno prvih devet elemenata koji obuhvataju period od 14-18. veka. U prostoriji se nalazi šest vitrina, tri originalne skulpture u prostoru, pano sa postamentom u prostoru i postolje sa reprodukcijama (fotokopijama) istorijskih dokumenata.

Prostoriju obeležena sa 1.04. u celosti ispunjava materijal Istorijskog odeljenja Muzeja. Na prostoru od 84,84 m² (14,14x6 m) prezentovan je nastavak hronološkog toka priče koja prati političku istoriju i najveći deo priče koja je posvećena društvenoj i kulturnoj istoriji grada. U ovoj prostoriji nalazi se deset vitrina različitih veličina, tri panoa, dva ulja na platnu velikih dimenzija, dva predmeta u prostoru i postolje sa reprodukcijama (fotokopijama) istorijskih dokumenata.

Prostorija je u projektu izložbe označena sa 1.05. (18,20x7m) samo je manjim delom u funkciji predstavljanja materijala sa Istorijskog odeljenja. Na 31,50 m² nalaze se četiri vitrine i dva panoa u kojima je završena priča o političkoj, društvenoj i kulturnoj istoriji grada, zaključno sa 1918. godinom. Dakle, ceo segment Stalne postavke Gradskog muzeja koji je prezentovalo Istorijsko odeljenje prostire se na 162,74 m². Prema sledu kretanja, u nastavku Stalne postavke sledi materijal Etnološkog odeljenja Muzeja.

Istorijski segment Stalne postavke Gradskog muzeja u Subotici postavljen je na prvom spratu Gradske kuće, u prostorijama čiji prozori su okrenuti ka severozapadu, tj. ka Trgu republike¹.

U ŠETNJI KROZ POSTAVKU

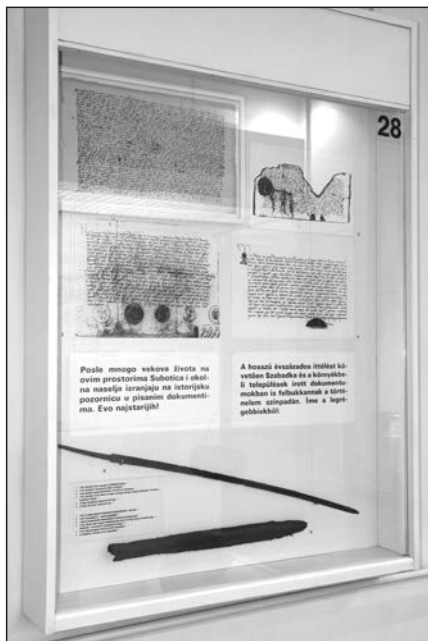
1. U maloj, plitkoj vitrini nalaze se reprodukcije četiri pisana izvora za najstariju istoriju grada. Onaj najstariji, nastao 7.5.1391. godine, reprodukovano

¹ S obzirom na opredeljenje da se u što većoj meri izlažu originalni predmeti, u startu se pokušalo postavljanjem mlečnih stakala smanjiti pristizanje dnevne svetlosti u izložbeni prostor. Kako ta mera nije dala željene efekte, na prozore su postavljeni zastori od gustog platna bele boje, tako da su izložbeni prostor u celosti osvetljavali veštački izvori svetlosti.

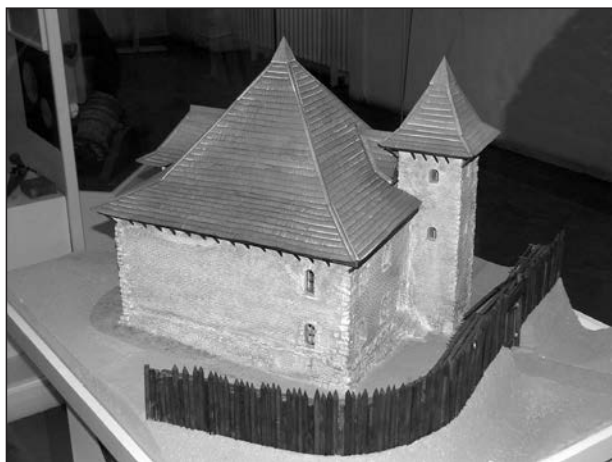
je štampanjem na staroj hartiji². Među osobama koje su tog dana na plemićkoj skupštini pod predsjedništvom bana Mačve i velikog župana Bodroške županije Ištvana Lošoncija stavljene van zakona bio je i lopov Avgustin iz Subotice (... furem Augustinum de Zabotka).

Ostali dokumenti predstavljeni su kao fotografije. U dokumentu iz 1407. godine spominje se *hetija* (pijaca koja se održava nedeljno) u slobodnom selu Zabadki. U dokumentu iz 1429. godine, nastalom za vreme vladavine Sigismunda Luksemburškog (1368-1437), govori se o sukobima, ali i mirenjimu subotičkih kraljevskih naseljenika (*hospes*) i žitelja sa poseda Vaštorok, zapadno od Kanjiže. Poslednji dokumenat predstavljen u ovoj vitrini nastao je u poslednjoj godini vladavine mađarskog kralja Alberta Habsburškog (1437-1439). U zamenu za 2757 zlatnika Albert je svom podaniku Janošu Hunjadiju dao u zalag trgovišta Madaraš, Tavankut, Zabatku i Halaš.

O decenijama kada se ratovalo protiv spoljnog (Osmanlije), ali i unutrašnjeg (husiti) neprijatelja svedoče dva primerka hladnog oružja iz tog vremena: sablja (I-980) i vrh koplja iz XVI veka (I-1795).

Vitrina br. 1

Rekonstrukcija Subotičke tvrđave

2. Velika slobodno stojeća vitrina posvećena je vremenu pre Mohačke bitke, kada je Subotica bila posed mađarskih kraljeva i feudalaca. Centralni prostor u vitrini zauzima rekonstrukcija izgleda subotičke tvrđave krajem 17. veka³. Tvrđavu je 1470. godine, kao deo ugarskog odbrambenog sistema prema Turskoj, podigao Janoš Pongrac od Dengelega (-1476), erdeljski vojvoda i

2 Ovaj postupak je primenjen još u nekoliko situacija na Stalnoj postavci, kod veoma značajnih dokumenata.

3 Autor makete bio je Silard Sebenji. U izradi se rukovodio podacima koje je prikupio istoričar Geza Vaš.

feudalni posednik Subotice. U kuli se nalazilo skladište oružja i municije, ambari i vojnici koji su bili na službi u njoj. U njoj je bilo sedište zapovednika, dvorskog sudije, ključara, tamničara.

U vitrini se nalazi fotografija Janoša Hunjadija, feudalca koji je takođe bio posednik Subotice, fotografije ugarskog pešaka i husara. O vremenu stalnih borbi sa Turcima svedoče i originalni predmeti: štit (I- 2953), sečka (I- 972), buzdovan osmoperni (I-1807), mač sa trapezoidnom glavicom (I-1781), helebarda (I-971), kao i delovi konjske opreme: par mamuza (A- 5782, A-5781), uzengije i žvale

Prostorni okvir događanja predstavljen je reprodukcijom najstarije mađarske štampane karte, Lazarusove *Tabulae Hungariae...* Na karti je predstavljena Mađarska pre Mohačke bitke, iako je karta *ugledala svetlo dana* sredinom maja 1528. godine u štampariji Petra Apiana u Ingolštatu.

3. Pod vlašću Osmanlija. Iako su u bici na Mohačkom polju 1526. godine porazili feudalnu vojsku Ugarske, Osmanlije su zaposlele područje između Dunava i Tise tek 1542. godine. O narednih vek i po govori sledeća vitrina. Štampanom kartom Subotičke nahije u okviru Segedinskog sandžaka 1578. godine prikazan je položaj Subotice u novoj teritorijalnoj organizaciji. Fotografijama su naznačeni tek neki segmenti života u okvirima Turskog carstva: defter u kome

Jatagan

Subotica u sastavu vojne granice

se govori o Subotici, crteži spahije, konjanika i odvođenje hrišćana u ropstvo. Sa četiri predmeta je predstavljeno karakteristično tursko oružje – jatagani (I-979, I-985, I-986, I- 984). U vitrini se nalaze dva koplja iz tog perioda (I- 973, I- 981) i merzer (I-1788), kao primer rane upotrebe vatrenog oružja, zatim okov za tobolac (A- 5784) i posuda za vodu.

Priču o turskom periodu subotičke istorije završava reprodukcija karte Paličkog jezera i Subotice, nastala 1697. godine, kada je posle Senčanske bitke, vojska Eugena Savojskog logorovala kraj Paličkog jezera.

4. U sastavu Potiske vojne granice. Nakon potiskivanja Osmanlija iz Bačke Subotički šanac se tokom prve polovine XVIII veka našao

u sastavu vojne granice organizovane uz reke Moriš i Tisu. Graničari svrstani u tri bataljona postali su vlasnici zemljišnih poseda, oslobođeni feudalnih davanja. Plaćali su ratni porez, imali su obavezu da ratuju protiv Osmanlija, ali i na drugim ratištima Monarhije. Fotografijama u plitkoj zidnoj vitrini predstavljene su odluka Dvorskog ratnog saveta iz 1702. godine kojom je i Subotica ušla u sastav vojne granice, izgled graničara, karta Potiske vojne granice i pečat Subotičkog šanca. Štampanom kopijom predstavljen je detalj spiska graničara Subotičkog šanca iz 1720. godine, dok je jedini originalni predmet u ovoj vitrini pištolj na kremen iz XVII veka (I- 2954).

5. Zbog opredeljenja da se vitrine i panoji ne opterete velikim brojem dvodimenzionalnih predmeta na izložbi, na dva mesta u istorijskom segmentu Stalne postavke Gradskog muzeja se pribeglo postavljanju postolja na kojima su se nalazile reprodukcije (fotokopije) dokumenata. Ovi istorijski izvori su namenjeni zahtevnijoj publici Muzeja. Na prvom postolju su izloženi:

- dokumenat iz 1499. godine u kome se Subotica spominje kao utvrđenje (MOL. DL. 88830)

- pismo Hajdar-bega o porezima u Nađfenju i Sentivanu iz 1667. godine (Arhiv u Banskjoj Bistrici Coháry-Koburgocov V,12233)

- obaveštenje segedinskog gvardijana iz 1667. godine o pljačkanju stanovnika Ludaša, Tavankuta i Kelebije (IAS, Zbirka fotokopija)

- dokumenat od doseljavanju Srba pod Novakom Petrovićem 1687. godine (Ratni arhiv, Beč)

- zahtev franjevac da nauče *lingua dalmatica* (IAS, F:261. 76/1759)
- testament senatora Ivana Vojnića (IAS, F:261. 57/1769)
- cehovska privilegija (IAS, F:2. 15.F.232/93 pol.1827)
- spisak subotičkih trgovaca (IAS, F:2. 18.B.146/pol.1828)
- opis šuma oko Subotice (IAS, F:272. 64/oec. 1851.)
- telegram (IAS, F:2.1928/polg.1863)
- dozvola za nošenje oružja (IAS, F:2. 1953/polg.1865)
- otvaranje kupališta Palić (IAS, F:2. 3570/polg.1869)
- statut *Deakovog kruga* (IAS, F:2. 5957/polg.1873)
- projekat javnog WC (IAS, F:2.6754/polg.1874)
- početak spiska najvećih poreskih obveznika (IAS, F:2. 768/polg.1877)
- statut Udruženja zanatlija (IAS, F:2. II,289/1885)
- projekat kioska na Paliću (IAS, F:2. 2667/polg.1886)
- statut *Gazdačkog kruga* (IAS, F:2. I,184/1900)
- statut *Slobodumnog kruga* (IAS, F:2. I,206/1902)
- projekat kioska u gradu (IAS, F:2. III, 209/1902)
- statut *Nacionalne kasine* (IAS, F:2. 829/el. 1918).

6. Tri skulpture Petra Palavičinija koje, predstavljaju *cara* Jovana Nenada , Fabijana Literatu i Subotu Vrlića (U- 2002) odnose se na mesec neposredno posle Mohačke bitke 1526. godine i organizovanje slovenskog življa pod vođstvom samozvanog cara Jovana Nenada. Ove tri skulpture predstavljaju originale od kojih su 1927. godine, 400 godina nakon pogibije Jovana Nenada, na trgu ispred subotičkog pozorišta postavljene kamene skulpture. Gradski senat je 26.1.1929. godine doneo odluku da se otkupe i gipsani originali, jer bi *taj spomenik tokom vremena i usled raznih neprilika mogao biti osakaćen... Modeli će osim toga služiti kao ukras opštinskog muzeja* ⁴. Ispostavilo se da su članovi senata bili dvostruko u pravu: posle ulaska mađarskih trupa u Suboticu 1941. godine Palavičinijeve skulpture su dekapitovane (biće restaurirane i vraćene na Trg slobode 1991. godine), a od 1948. godine gipsani originali krase Stalnu postavku Gradskog muzeja u Subotici.

Petar Palavičini, Car Jovan Nenad

7. **Szent Mária – privilegovano komorsko trgovište** U plitkoj zidnoj vitrini obuhvaćen je vremenski period između dve povelje carice Marije Terezije (1743-1779), kada je grad imao status privilegovanog komorskog trgovišta. Fotografijama su predstavljene prva detaljna karta grada koju je 1747. godine nacrtao C.F. Kajzer, pravoslavna crkva sv. Vaznesenja gospodnjeg, izgrađena oko 1726. godine, franjevačka crkva sv. Mihovila, nastala 1730-36. godine preuređenjem subotičke

4 IAS, F:47. II, 23/1927.

Slobodno komorsko trgovište Sent Marija

tvrdave, kao i prva stranica *Historia domus-a*, letopisa franjevačkog samostana koji se u kontinuitetu vodi od 1751. godine. U ovoj vitrini nalaze se još i štampane reprodukcije povelje Marije Terezije iz 1743. godine kojom je proglasila Sent Mariju za privilegovano komorsko trgovište, Protokola matične knjige pravoslavne crkve 1773-1777. godine i prvi statut gradskih vlasti iz 1745. godine.

U ovoj vitrini se nalaze i tri puške na kremen, nastale u XVIII i na početku XIX veka (I-977, I- 2955, I- 2956).

8. Od Sent Marije ka Marija Tereziopolisu

Trideset i šest godina XVIII veka, koliko je Sent Marija bila u statusu privilegovanog komorskog

trgovišta, protekle su u uspostavljanju i stabilizovanju institucija gradske vlasti i stalnim trvenjima sa županijskim vlastima oko nadležnosti u nekim oblastima života. Originalnim predmetima i reprodukcijama u velikoj stojećoj vitrini je dočarano to vreme.

Ubrzo nakon dobijanja povelje o novom statusu Subotice, u Požunu (Bratislavi) je 28.6.1743. godine sklopljen tzv. *Večiti ugovor* između Mađarske kraljevske komore i trgovišta. U ugovoru, koji je u vitrini predstavljen fotografijom, precizirani su novi odnosi grada i županije, kao i grada i Komore.

Važan detalj u životu rimokatoličke zajednice zbio se 1738-9. godine, kada je podignuta mala crkva sv. Roke. Za razliku od crkve sv. Mihovila, u kojoj su službovali sledbenici reda sv. Franje Asiškog, u zavetnoj crkvi podignutoj nakon epidemije kuge, bilo je sedište prvih svetovnih svećenika u gradu.

Fotografijom u boji je predstavljen ikonostas pravoslavne crkve Vaznesenja gospodnjeg, rad nepoznatog autora, koji je nastao oko 1766. godine. Početkom XX veka, u vreme poslednje velike

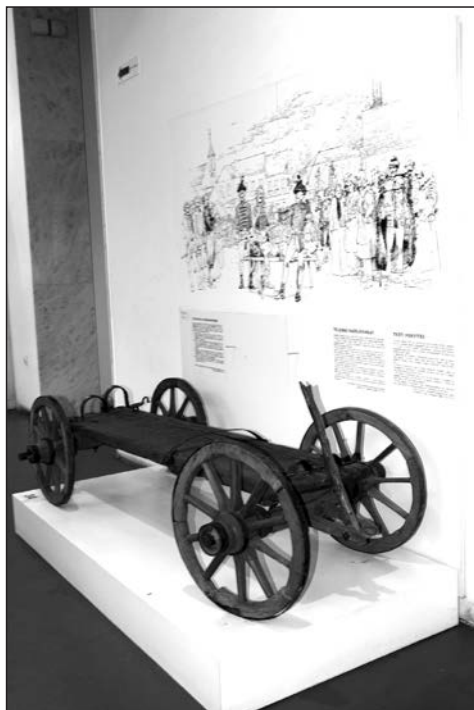
Fišeklja

rekonstrukcije ovog hrama, kada je dobio i novi ikonostas, rad Paje Jovanovića, stari ikonosta je prebačen u pravoslavni hram u prigradsko naselje Šandor, gde se i danas nalazi, sa statusom kulturnog dobra.

O novim vidovima društvenih odnosa u gradu svedoče fotografije protokola Gradskog magistrata, koji se vodi od 1743. godine, originalni pečat gradskih vlasti (I- 2957) i štampana reprodukcija o osnivanju cehova iz 1763. godine. Segment o svakodnevnom životu upotpunjuju staklena posuda iz 1771. godine (I- 2381) i četiri primerka metalnog novca iz vremena Marije Terezije.

Svakodnevni život stanovnika Sent Marije, koji su živeli daleko od gradskog jezgra u to vreme najčešće se odvijao u zemunicama. Tek kasnije će ih zameniti nadzemni objekti sa zidovima od nabijene zemlje (*nabijanice*) ili čerpića.

Pošto i ovaj period u istoriji grada nije bio bez ratnih sukoba, u ovoj vitrine se nalaze originalni predmeti iz ove oblasti: fišeklija (I- 2382), rog za barut (E-1992), i pištolj na kremen (I- 1779)

Telesno kažnjavanje

9. Telesno kažnjavanje Poslednji segment Stalne postavke Gradskog muzeja u ovoj prostoriji odnosi se telesno kažnjavanje (batinanje) prestupnika. Na velikom postamentu se nalazi derež (I- 2958), sprava na koju bi se kažnjenik vezao, dok se na zidu, na panou, nalazi crtež imaginarnog kažnjavanja na Pijačnom trgu, ispred Gradske kuće. Crtež prate odredbe iz gradskog statuta gde se navode neka krivična dela za koja je bilo predviđeno batinanje. Inače, u mađarskom delu Austrougarske monarhije ovaj vid kažnjavanja je ukinut tek zakonskim odredbama donetim u drugoj polovini XIX veka.

10. Slobodni kraljevski grad Marija Tereziopolis Nakon višegodišnjih nastojanja ekonomski osnaženi Subotičani dobili su 22. januara 1779. godine drugu povelju od Marije

Terezije, kojom se dotadašnjem trgovištu Sent Marija dodeljuje status slobodnog kraljevskog grada pod imenom Marija Tereziopolis i ogromna teritorija, uz obavezu da stanovnici grada uplate u carsku blagajnu 266.666 forinti i 40 krajcara. Grad je time izuzet od jurisdikcije županijske vlasti, postao je plemićki subjekt čiji dva

Šoljica Josipa Rudića

poslanika su učestvovala na zasjedanjima donjeg doma Ugarskog sabora. Magistrat, koji je vršio municipalnu vlast, prihvatio je obavezu da poveća broj stanovnika dovođenjem zanatlija i majstora, te da vlastitim sredstvima kolonizuje pustare Bajmok i Čantavir, a kasnije i Šandor.

O ovim i drugim krupnim promjenama u životima stanovnika grada svedoče predmeti u velikoj zidnoj vitrini. U njoj se nalazi štampana reprodukcija povelje o proglašenju Marija Tereziopolisa za slobodni kraljevski grad, fotografija detaljnog urbanističkog plana grada prema stanju iz 1778. godine,

fotografija prve stranice urbara kolonizovanog sela Čantavir, fotografija planova za izgradnju zgrade kasarne iz 1767. godine, šest originalnih pečata gradske administracije (I- 2959, I- 2960, I- 2961, I-3016, 3017, 3018) i mač dvoručnjak (I- 974), simbol *ius gladii*, tj. prava gradskih vlasti da presuđuju u onim krivičnim presudama koje su se završavale smrtnom kaznom.

Svakodnevni život Subotičana toga vremena tek je dotaknut šoljicom za čaj iz 1837. godine Josipa Rudića starijeg (I- 2962), prvog subotičkog plemića promaknutog u rang barona, štampanom kopijom dokumenta na osnovu koga je 1780. godine Bela Corda otvorio prvu apoteku u gradu, fotografijom dokumenta na kome je dat raspored prodavaca na subotičkoj pijaci 1791. godine i originalnim tegovima koje su za merenje koristili ondašnji trgovci (I- 2963, I- 2964).

11. Industrija Pionir ovdašnje manufakture, odnosno industrije bio je županijski lekar Johan Gotlib Libettraut, koji je diplomom Josipa II iz 1782. godine dobio pravo da na obali Paličkog jezera podigne fabriku za proizvodnju alkalne sode. Više od 30 godina njegova fabrika je uspešno radila menjajući vlasnike, proširujući kapacitet i asortiman. Na žalost, zbog nedostatka šuma i ogrevnog materijala i velikih prevoznih troškova, njegov prvi fabrički objekat morao je obustaviti rad, ali je ostao zabeležen u industrijskim analima.

Posle Austro-Ugarske nagodbe (1867) i stabilizacije društvenih i ekonomskih odnosa, nakon prolaska prve željezničke pruge kroz grad (1869), započelo je značajnije angažovanje kapitala za razvoj industrijskih objekata koji su na ovom području nalazili dovoljno sirovina: mlinovi, ciglane, štirkare, fabrike sapuna, fabrike sirćeta, kožare i druge. Glavni inicijatori i nosioci kapitalističkog razvoja bili su subotički Jevreji. Ipak, ne treba zaboraviti da je do Prvog svetskog rata subotička sredina bila dominantno poljoprivredno područje.

Na manjem zidnom panou sa nekoliko dokumenata i fotografija dotaknuta je ovaj segment gradske istorije. Na panou se nalaze štampana kopija ugovora koji su 1782. godine potpisali Libetratut i grad o izgradnji fabrike sode na obali Paličkog jezera, štampana kopija o proširenju ove fabrike iz 1808. godine, kao i fotografije gradske klanice, fabriku za preradu mesa Hartmana i Konena, gradsku plinaru i fotografiju radnika u fabrici Hartmana i Konena.

12. Zastave i sablje... Umesto očekivanog prosperiteta, nakon dobijanja najvišeg autonomnog statusa za gradsku sredinu u pravnom sistemu Habzburške monarhije, Subotica je ušla u godine neizvesnosti i ratova. Deceniju duga samostalna vladavina Josipa II bila je posvećena projektu centralizacije i germanizacije carstva. U projekat je bio uključen i rat protiv Turaka. Nakon Josipove smrti 1790. godine nastalo je vreme neizvesnosti uzrokovano promenama na prestolu i dugotrajnim ratovima protiv Napoleona. Poslednji značajniji ratni sukob u 19. veku u kome su učestvovali Subotičani bila je Revolucija 1848/49. godine.

Zastava grada iz 1779.

O ovome govore predmeti izloženi u velikoj slobodnostojećoj vitrini. Svakako najinteresantniji predmeti u njoj su četiri originalne zastave⁵. Najstarija je ona nastala prilikom proglašenja Marjia Tereziopolisa za slobodan kraljevski grad 1779. godine (I- 389). Interesantna je podatak da je ova zastava jasno prikazana i na slici Maćaša Jančika, *Proglašenje slobodnog kraljevskog grada Subotice*, koja je nastala 1896. godine i koja se takođe nalazi na istorijskom segmentu Stalne postavke Gradskog muzeja.

Druga izložena zastava nastala je 1817. godine i pripadala subotičkoj građanskoj miliciji (I- 390). Podaci o ovoj jedinici zapisani su na pozlaćenom listolikom završetku na vrhu koplja. Tu na latinskom jeziku piše da je zapovednik jedinice bio Josip Antunović od Almaša, a sa druge strane se navode imena Lajoša Vermeša, Tome Kujundžića, Matije Markovića i Bolte Sučića.

Crveno-belo-plavu zastavu sa ćiriličnim i latiničnim natpisom *Da živi sloboda* (I- 392) osvojili su Subotičani 17.7.1848. godine nakon manjeg okršaja sa jednom srpskom jedinicom u južnoj Bačkoj.

⁵ Svi detalji o ovim drugim zastavama Gradskog muzeja u Subotici u: M. Grica, Znamenja prošlosti. Četrnaest subotičkih zastava, Museion 2, Subotica 2002, 105-154.

Četvrto znamenje u ovoj vitrini je gradska zastava nastala za potrebe defilea banderijuma u povorci koja je marširala ispred cara Franje Josipa na milenijumskim svečanostima 1896. godine (I- 391). Izgled skladne secesijske zastave osmislio je arhitekta Franc Rajhl, umetnuto platno sa likom carice Marije Terezije rad je budimpeštanskog slikara Janoša Bema (Böhm), dok su bogati ukrasi izgrađeni u zlatovezu delo Subotičanke Roze Flašl.

Priču o ratovima upotpunjuje nekoliko primeraka hladnog oružja nastalih u vremenu o kome se govori u ovom segmentu postavke. Izložene su sablje austrijske konjice M-1850 (I- 975), sablja austrijske pešadije M-1836/1851 (I- 1808) i sablja austrijske pešadijske žandarmerije M-1851 (I- 1785), sablja oficira austrijske konjice M-1861/1869 (I- 1784), turska sablja iz XIX veka (I- 1792) i austrijska sablja M-1765 *prima plana* (I- 1782)

13. ... i topovska đulad Da priča o ratovima u 18. i 19. veku nije podrazumevala samo hladno oružje posvedočiće i veliko topovsko đule (I- 2965) izloženo na postamentu pored zidne vitrine obeležene rednim brojem 14 u istorijskom segmentu postavke. Takvu đulad izbacivao je top zvani *čiča*, koji je subotička jedinica zarobila nakon okršaja sa srpskom vojskom kod Kaponje 1849. godine.

14. Ka velikoj varoši Ova vitrina govori o nekim od promena koje su se dogodile u gradu nakon dobijanja statusa slobodnog kraljevskog grada pa do izbijanja Revolucije 1848/49. godine, izuzimajući vojni segment obuhvaćen u predmetima prethodnoj vitrini i predmetom na postamentu.

Prostorni okvir događanja u ovom periodu predstavljen je originalnom kartom gradskog područja, nastalom 1816. godine (I- 1777). U vitrini se nalazi i fotografija karte na kojoj je prerdstavljen plan karantina za borbu protiv kolere.

Sablja feldmaršala fon Laudona

Krajem XVIII veka, 1797. godine završena je 24 godine duga gradnja najveće rimokatoličke crkve u gradu, posvećena sv. Tereziji Avilskoj. O ovom značajnom događaju svedoči fotografija u vitrini. Fotografijama su predstavljen plan mlina u Šandoru i najstariji poznati detaljni izgled grada, nastao na veduti cehovskog pisma tesara iz 1815-7. godine.

O dešavanjima u svakodnevnom životu građana govore ostali predmeti u ovoj vitrini. Tu je rukom pisani plakat za pozorišnu predstavu *Clavigo*, igranu 1817. godine, dokumenat koji svedoči o osnivanju *Barati kera* (Baráti kör) 1846. godine, jednog od najstarijih udruženja građana u savremenom smislu.

U vitrini se može videti šest primeraka originalnog metalnog novca iz vremena Josipa II, Franje II i Franje Josipa I, dve posmrtnice izrađene od svile (I- 2003, I- 2010), koje svedoče o segmentu ikonografije prilikom sahranjivanja plemstva i kao poseban trag duhovnosti, astrolabium, izrađen 1794. godine (I- 2966).

I na kraju, u ovoj vitrini se nalazi izuzetna husarska paradna sablja sa okovima od srebra (I- 968). Ona nije svedočanstvo o hrabrosti i junaštvu Subotičana, nego o gostoprимstvu sa kojim je u gradu dočekan čuveni austrijski vojskovođa Gideon Ernst fon Laudon. Naime, nakon zauzimanja Beograda 1789. godine, on je pozvan da se hitno vrati u prestonicu zbog potencijalnih opasnosti na zapadnim granicama Carstva. Na kraju jednog dana putovanja dočekan je i ugošćen od strane Subotičana više i srdačnije nego što je to bilo uobičajeno, pa je vremešni komandant za uspomenu ostavio ovu sablju, na kojoj je jasno vidljiv latinski natpis *a generalissimo Laudon*.

15. U Revoluciji 1848/49. godine i u Vojvodstvu Srbiji... U zidnoj vitrini, identičnoj sa prethodnom i sledećom, predstavljene su dva istorijska perioda koja bi zaslužila pojedinačnu eksplikaciju, ali se zbog nedostatka prostora pribeglo ovakvoj prezentaciji. U segmentu posvećenom Revoluciji 1848/49. godine prezentovana su dva originalna proglasa. Onaj naslovljen sa Subotičkoj publici, tvorevina je ministra unutrašnjih poslova Mađarske, Bertalana Semereja 20.4.1848. godine (I- 1765), dok je autor plakata o proglašenju prekog suda (I- 1767), štampanog 30.4.1848. godine, Petar Crnojević, poverenik mađarske vlade. Sliku dešavanja u ovim burnim danima upotpunjavaju dva pištolja na piston (I- 2974, I- 2975), dve puške nastale sredinom XIX veka (I- 2967, I- 2968), fišeklja iz doba vladavine Franje Josipa I (I- 2969), kao i šest primeraka papirnog novca (I- 2970,

Papirna novčanica od 100 forinti 1848.

I- 2971, I- 2972, I- 2973, I-3019, I-3020) koji je izdavala mađarska država za vreme Revolucije.

Nakon vojnog poraza Revolucije 1848/9. godine u Mađarskoj na većem delu današnje Vojvodine formirano je Vojvodstvo Srbije i Tamiški Banat. Granice nove krunovine Habzburške monarhije, u čijim okvirima se nalazila i Subotica, vide se na originalnoj karti štampanoj 1861. godine (I- 2976). Neka od dešavanja u gradu i okolini do Nagodbe 1867. godine naznačena su predmetima u drugom delu ove vitrine. Fotografija iz 1863. godine (I- 2977) predstavlja deputaciju Subotičana, koji su u prestonici molili da trasa željezničke pruge prođe kroz Suboticu. Na drugoj fotografiji se vidi Toplo kupatilo na Paliću, objekat podignut 1852-3. godine, koji je svedočanstvo organizovanih napora gradskih vlasti da se na jezeru izgrade sadržaji za banjsko lečilište. O prodoru komunikacija govori fotografija plana zgrade pošte izgrađene 1852. godine u Bajmoku. O nastavku društvenog organizovanja građana, ali i prodoru na društvenu scenu grada nacionalnih udruženja svedoči Ustav Srpske čitaonice iz 1865. godine (Arh- 123). Niz originalnih predmeta u ovoj vitrini predstavljaju legitimacija iz 1860. godine (I- 2978) i austrijska kaciga iz druge polovine 19. veka (I- 2979).

16. Period brzog razvoja 1867-1914. godine Pedesetak godina subotičke istorije proživljenih u miru i prosperitetu u okvirima Austro-Ugarske često se nekritički smatraju zlatnim dobom. Nesumnjive su i golim okom vidljive sve pozitivne promene nastale u tom doba, ali je činjenica da je to vreme bilo bremenito mnogim problemima (nacionalni, socijalni) za koje se nije našlo odgovora sve do propasti same Monarhije nakon Prvog svetskog rata.

Izloženi muzejski materijal u ovoj vitrini započinje sa kolor fotografijama četvorice onovremenih gradonačelnika, koji svaki zasebno i drugačije, ostavili vidljive tragove u prošlosti grada. Bili su to: Mate Lenard (1867-1872), Janoš Mukić (1872-1884), Lazar Mamužić (1884-1902) i Karolj Biro (1902-1918).

Paradna sablja Laze Mamužića - detalj

O specifičnoj pojavi u tadašnjem ugarskom društvu, u stvari jednom anahronizmu, svedoči nakitna plemićka garnitura Laze Mamužića (I-1789). Naime, u uslovima zahuktalog kapitalističkog razvoja u Ugarskoj, u drugoj polovini XIX veka, opstali su mnogi relikti starog sistema, među njima i običaj da se plemićko poreklo u javnosti ispoljava nošenjem prevaziđenih insignija feudalnog statusa. Tome

nije odoleo ni gradonačelnik slobodnog kraljevskog grada, vida autonomije koja sama potire plemićke privilegije.

Druga polovina 19. veka, i posebno početak 20. veka, ostaće upamćeni po agresivnom nastupu nacionalizama, koji će često činiti dominantnu temu političkog života. Da bi se priča o nacionalizmima u višenacionalnoj sredini, kakva je subotička, ispričala potreban je prostor za zasebnu izložbu, a ne samo deo vitrine. Zato je problem (tema) ovde samo dotaknuta iz perspektive Bunjevaca, najbrojnijeg etničke zajednice u gradu. O pokušajima definisanja bunjevačkog nacionalizma svedoče *Otvorena knjiga...* proglas začetnika bunjevačkog nacionalizma Ivana Antunovića iz 1868. godine (I- 1773), portret Antunovićevog saborca Amrozija - Boze Šarčevića (U-), i kolektivna fotografija članova Pučke kasine iz 1903. godine, najznačajnijeg bunjevačkog udruženja pre Prvog svetskog rata (I- 2383).

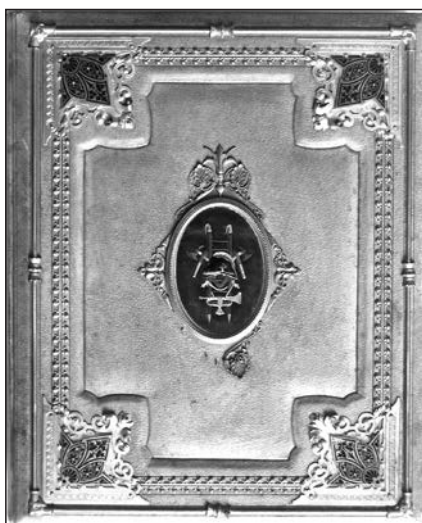
I u ovoj vitrini se našlo prostora za teme koje su doticale živote svih Subotičana ovog perioda. Jedna od značajnih novina bila je izgradnja turističkih objekata na Paliću i razvoj turizma kao pojave praktično nepoznate do polovine 19. veka. O tome svedoče karta Palića iz 1888. godine i plakat koji oglašava prodaju placeva za izgradnju vila na Paliću iz 1889. godine (I- 1771).

Istovremeno, u Subotici je završen višedecenijski proces sređivanja urbanističkog haosa zaostalog iz prošlog veka. Nova mreža gradskih ulica vidi se na reprodukciji karte grada iz 1884. godine.

Krajem 19. veka Subotičani su počeli sa korišćenjem javnog saobraćaja, tekovine svojstvene samo istinskim gradskim sredinama. O tome svedoči izložena maketa onovremenog tramvaja i originalna fotografija radnika okupljenih na početnoj stanici prve linije električnog tramvaja, otvorene 1896. godine (I- 2980).

17. Miljenici grada – Dobrovoljno vatrogasno društvo Jedna od odlika društvenog života u drugoj polovini 19. veka odnosila se na osnivanje mnoštva udruženja, klubova, kasina... Nastalo je nekoliko desetina kulturnih, sportskih, staleških, ženskih, nacionalnih asocijacija koje su dale do tada nepoznatu živost u komunikaciji među ljudima. Pošto je predstavljanje svih ili, makar, većine udruženja bilo neizvodivo u postojećem prostoru, odlučeno je da se kao reprezent predstavi samo jedno.

U stalnom strahu od čestih požara, koji su, naročito u letnjim mesecima, za vreme žetvenih radova, pričinjavali Subotičanima značajne štete, organizovano je 1888. godine

Album Dobrovoljnog vatrogasnog društva

Dobrovoljno vatrogasno društvo. Potpomagani finansijski od strane gradskih vlasti, članovi udruženja bili su organizovani na ustrojstvu nalik vojnom, baštineći istovremeno duh srednjovekovnog viteštva i sportski duh s kraja 19. veka, kao oličenje modernog i savremenog. Zato su komandne funkcije zauzimali najuticajniji građani, dok su obične poslove u Dobrovoljnom vatrogasnom društvu obavljali fizički najspremniji kandidati.

Priča o vatrogascima ispričana je u velikoj slobodnostojećoj vitrini, isključivo pomoću originalnih predmeta. Paradni šlemovi zapovednika (I- 2387), kao i njegovog zamenika (I- 2388), opasač i fišeklija (I- 2386), kao i paradna sablja zapovednika (I- 2384) svedoče o izostanku finansijskih poteškoća u radu Društva. Isti utisak ostavlja i monumentalan spomen album sa fotografijama članova Društva, koji su poklonili subotičkom gradonačelniku Lazaru Mamužiću 1895. godine. Sliku o vatrogascima upotpunjuje raskošna zastava udruženja nastala 1893. godine (I- 402). Tada je, uz proslavu petogodišnjice rada, udruženje bilo domaćin takmičenju u brzini i spretnosti vatrogascima iz cele Ugarske.

18. Za društvo socijalne pravde! Subotičko društvo s kraja 19. veka imalo je sve odlike sredine u kojoj se obavlja prvobitna akumulacija kapitala. Ogromna je bila razlika između uspešnih i najsiromašnijih, slaba briga je vođena o građanima koji se nisu snašli u novim proizvodnim procesima ili su ostali na dnu društvene lestvice. U zaštitu tih slojeva društva stali su politička leвица i ženska udruženja.

Fotografijama su predstavljeni plakat Subotičke socijaldemokratske stranke, karikatura iz radničke štampe koja predstavlja društvenu piramidu onako kako je oni vide, i plakat koji poziva na zbor radnice u fabrikama (*kćeri fabrike*). Na panou se nalaze fotografije radničkog prvaka Ištvana Nemeta, Statuta Udruženja subotičkih zanatlijskih i trgovačkih pomoćnika iz 1871. godine i naslovne stranice tri radnička lista: *Narodne reči* i *Népszava* iz Budimpešte i lista Bunjevaca socijaldemokrata u Ugarskoj *Napred*, koji je izlazio u Novom Sadu.

Ka društvu socijalne pravde

19. Proglašenje slobodnog kraljevskog grada Subotice Ulje na platnu Maćaša Jančika jedan je od najznačajnijih predmeta kojim je Subotica pripremila za grandioznu proslavu obeležavanja milenijuma od doseljavanja Mađara na evropske prostore, 1896. godine. Umetnik je predstavio jedan od najznačajnijih događaja u istoriji grada – proglašenje slobodnog kraljevskog grada Subotice 1779. godine. Interesantno je da Subotičani s kraja 19. veka nisu gotovo ništa znali o izgledu grada u drugoj polovini XVIII veka, niti o Subotičanima koji su svojim umećem pregovaranja obezbedili najširi oblik autonomije za grad. Zato se na slici (U- 1705) nalaze mnogi objekti koji izgrađeni mnogo kasnije od 1779. godine. Isto tako na slici su mnogi likovi osoba koje su bile u gradskoj administraciji za vreme nastajanja ove slike, dakle 1895-6. godine. Tako je sam gradonačelnik Mamužić predstavljen kao osoba koja prima ključ grada od izaslanika Marije Terezije⁶.

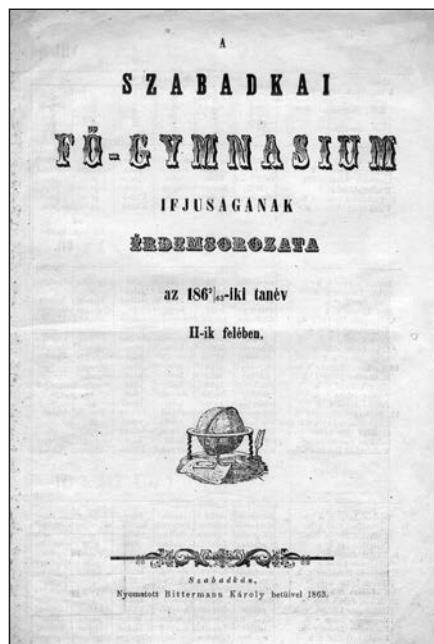
Maćaš Jančík, Proglašenje slobodnog kraljevskog grada Subotice.

20. Školstvo Jedan od najznačajnijih segemanata društvenog života u gradu. Većim brojem originalnih predmeta, fotografija, maketom, pokušava se dočarati čitav niz obrazovnih sadržaja koji su Subotičani upražnjavali do Prvog svetskog rata.

O obrazovanju na osnovnom nivou svedoče karta na kojoj je predstavljena mreža osnovnih škola van gradske teritorije (I- 2981), maketa jedne učionice, školska

6 M. Grlica, Mamužić kao Vlašić, Vojnić kao Vojnić... Šta su Subotičani s kraja 19. veka znali o izgledu grada 1779. godine, Museion 6, Subotica 2007.

tablica za pisanje i računanje (I- 2390), originalno svedočanstvo (I- 2982), kao i dva udžbenika Mije Mandića (Arh- 124, Arh- 125), napisana da ga koriste Bunjevci u obrazovanju na svom maternjem jeziku.

Gimnazijski izveštaj iz školske 1862.-3. godine

Od materijala izloženog u ovoj vitrini na srednjoškolsko stručno obrazovanje se odnose sledeći predmeti: fotografija zgrade Državne učiteljske preparandije, originalno svedočanstvo cipelara iz 1829. godine (Arh- 126) i zapisnici sa sednica Muzičke škole u Subotici (Arh- 128).

Najznačajnija obrazovna institucija u gradu bila je gimnazija, koja vuče kontinuitet od gramatikalne škole otvorene u gradu 1747. godine. Svo vreme gimnazija je finansirana iz gradskog budžeta, što svedoči o pogledima gradskih vlasti na ovu oblast života. U vitrini se nalaze originalna fotografija stare gimnazijske zgrade na Pijačnom trgu, docnije Trgu sv. Ištvana (I- 2389), zvono sa gimnazijske zgrade izliveno 1818. godine, prilikom otvaranja zgrade (I- 2391), fotografija nove zgrade gimnazije podignute početkom XX veka i šest originalnih gimnazijskih izveštaja iz 19. veka (I- 2983, I- 2984, I- 2985, I- 2986, I- 2987, I-2988).

Visoko obrazovanje Subotičani su sticali na mnogim evropskim univerzitetima. Kao primer, izložena je originalna diploma Josipa Vojnić-Hajduka o završenim studijama prava u Budimpešti 1898. godine (Arh- 127). U vitrini je izložen i pribor za pisanje ukrašen sedefima (I- 2392).

21. Štampa. U svetu knjiga. Zbog skučenosti prostora u ovoj vitrini su prezentovane dve celine, koje značajem i obimom sačuvanog materijala zaslužuju posebnu eksplikaciju.

Priča o subotičkoj štampi ispričana je kolažnom fotografijom velikih dimenzija na kojoj se vide zaglavlja nekih od najznačajnijih subotičkih listova koji su izlazili pre Prvog svetskog rata: *Sabadšag* (Sloboda), *Novi vek*, *Bunjevačke i šokačke novine*, *Subotičke novine*, *Bačkai semle* (Bačka smotra), *Honunk Alapota* (Stanje domovine), *Bačkai hirado* (Bački glasnik), *Bačkai elener* (Bački nadzornik), *Bačvanin*, *Bačkai friš ujšag* (Bačke friške novine), *Boho Miška* (Lakrdijaš Miška) *Bačkai Hirlap* (Bački vesnik), *Subatički glasnik*, *Figetlenšeg* (Nezavisnost) i *Neven*.

Drugi segment vitrine, posvećen knjigama i književnosti, takođe ima kolaž fotografiju velikog formata, na kojoj je izbor značajnih knjiga izdatih u Subotici ili su ih izdali Subotičani u drugim gradovima. Na fotografiji se vide naslovne stranice sledećih knjiga:

1. Farkas, B. Szabadka szabad királyi város századjai, Szegeden 1842.
2. Müller, J. Natura cholerae... Pestini 1832.
3. Stojkovics, P. Dissertatio inauguralis de herniis in genere... Pestini 1844.
4. Mukics, S. Nagyságos Mukics Simeon urnak... Szegeden 1842.
5. Jámbor, P. Párisi emlékek, Szabadkan 1861.
6. Popovich, M. A nemzetiségi kérdés Magyarorszáiban szerb szempontból, Szabadka 1865.
7. Pietatis exercitia in usum iuventutis scholasticae M. Theresiopolitanae, Szegeden 1826.
8. Zomborcsevis, V. Medendi methodus derivans... Pestini 1832.
9. Андрић, А. Зимзелен. Србско-народниј месецослов за годину преступну 1848... Суботица 1848.
10. Schematismus almae provinciae sanctissimi Salvatoris in Hungaria... M. Theresiopoli 1845.
11. Pešalić, G. Dostojna plemenite Bacske starih uspomena... Subotica 1866.
12. Grgić, S. Živa ružica... Subotica 1865.
13. Jožika, N. Барона Николе Јожике лакомислени... Субботица 1846.

Na užoj strani vitrine nalaze se fotografije književnika Dežea Kostolanjija, Geze Čata, Izidora Milka, urednika Letopisa Matice srpske Antonija Hadžića i istoričara Ištvana Ivanjija.

U prednjem delu vitrine izložene su dve lampe na petroleum iz XIX veka (U- 80, U- 81), kao i pisaće mašine „minjon” (TK- 1) i skripta 5 (TK- 2). U vitrini se nalaze i originalni primerci sledećih knjiga:

1. Šarčević, A. Tolmač izvornih, književnih i zemljopisnih jugoslavenskih riči..., Subotica 1870.

Ambrozije Šarčević, Tolmač izvornih književnih i zemljopisnih riči

2. Antunović I, Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih... Sombor 1930.
3. Iványi I, Szabadka szabad királyi város története I, Szabadka 1886.
4. Csáth Géza, Schmith mézeskalácsos, Budapest
5. Milkó Izidor, Gesztenyefám, Újvidek 1965

22. U okružju nota Muzički život predstavljen je fotografijama ličnosti koje su najviše doprinele uspostavljanju ove vrste stvaralaštva u gradu. To su Đuro Arnold, kompozitor i regens chori u crkvi sv. Terezije Avilske i dvojica kompozitora i direktora Muzičke škole u Subotici – Ferenc Gal i Erne Lanji.

Polifon

Veliki broj pevačkih društava bio je zastupljen u gradu do Prvog svetskog rata. Fotografijama u vitrini iz 1912. i 1906. godine predstavljeni su Pevačko društvo subotičkih zanatlija i Srpska pevačka družina. Na živu i višeslojnu saradnju Subotice sa drugim muzičkim sredinama svedoči originalna diploma o proglašenju Ferenc Gala počasnim članom pevačkog društva Kos iz Budimpešte 1898. godine (I- 2991).

Kao zasebni segment ove teme izdvojeni su aparati za reprodukovanje snimljenog zvuka, koji su se u drugoj polovini XIX veka pojavili i doživeli veliku i brzu transformaciju i unapređenje. U vitrini su izloženi Edisonov fonograf (U- 82), polifon (U- 83), kao i gramofon s početka 20. veka (TK- 3).

23. Slično kao u segmentu br. 5 dela Stalne postavke koje je prezentovalo Istorijsko odeljenje, ovaj deo reprodukcijama (fotokopijama) istorijskih izvora dopunjava priču koja zbog sažetog prostora i nedostatka drugih savremenih medija nisu bili predstavljeni na drugi način. Izloženi su:

- polugodišnji izveštaj subotičke srpske škole za 1797. godinu (IAS, F:272.12.A.20/pol. 1797)
- učiteljsko svedočanstvo Endrea Štrumpfa (IAS, F:2. 142/tantij. 1867)
- informacija o gostovanju glumice Lujze Blahe (IAS, F:2. 5320/polg. 1881)
- statut *Društva za konjička takmičenja* (IAS, F:2. 4918/1891)
- zapisnik sa osnivačke sednice *Subotičkog sportskog društva* (IAS, F:2. I,362/1894)

- statut *Šahovskog kluba* (IAS, F:2. I, 543/1897)
- statut *Lovačkog društva Dijana* (IAS, F.2. I, 126/1897)
- statut *Mačevalačkog kluba* (IAS, F:2. 96/el. 1910)
- statut Fudbalskog kluba *Bratsvo* u Subotici (IAS, F:2. 1903/el. 1913)
- statut Slobodnog liceja (IAS, F:2. 1909/el. 1905)

Na ovom mestu predstavljene su naslovne strane još nekih štampanih izdanja koje nisu našla mesta u vitrini koja je posvećena tom materijalu:

1. Szabadkai lóverseny társaság könyve, Szabadka 1846.
2. Govorenja s-prigodom slavnog uvođenja mlogo poshtovanog gospodina Pavla Szucsics... Szegedin 1805.
3. Knezović, A.J, Molitvena knjiga pod imenom Pút nebeski... Budim 1818.
4. Dubec T, Genetliacon vei Francisco primo caesari Invicto ac regi Panoniae apostolico...Szegedini 1820.
5. Farkas, B, Oda meltóságos almási Rudics József úr..., Pesten 1841.
6. Вујић, Ј, Собеседование о произведени на престол епархии Бачкиа... Стефана Станковича, В Будиме 1834.
7. Szabadki Nemzeti Casino részesei és szabályai, Szegeden 1841.
8. Ustav subatičke Pučke casine, Subotica 1882.
9. Šarčević, A, Zbirka mudrih i poučnih izrekah na korist bunjevačkog puka, Subotica 1869.
10. Лала. Календар за годину 1850, У СубОТИЦИ 1850.
11. Hiršl, L, Dankrede und Gebeth für ... Ferdinand I, M. Theresiopel 1846.
12. Szabadkai naptár, Szabadkan 1847.
13. Naggyságos Mukics Simeon urnak... Szeged 1842.
14. Klothammer, F.S, De aedibus in libera, regiaque civitate M. Theresiopolitana divae Theresiae virginis sacratis, Segedin 1805, GB
15. Rapich, Gj, Od svakoga po mallo...U Pesthi 1764
16. Атанацковић, Б, Дарак Српкињи, У СубОТИЦИ 1846.
17. Ј. Вујић, Ј, Slovo govoreno u vostočnoj crkvi Maria Theresiopolskoj... U Subbotici, 1849.
18. Simony, M, Napoleon emlékirata, Szabadka 1848.

24. Na kraju komunikacionog toka prostorije u projektu obeležene sa 1.04, dugog preko 14 m, na velikoj zidnoj površini dominira uljana slika sa likom carice (gledano parcijalno, iz ugarskog ugla, kraljice) Marije Terezije (U- 2001). Nastala za milenijumsku proslavu 1896. godine, slika Maćasa Jančika potencira doprinos carice, koja je tokom vladavine dala gradu dve povelje, kojima je unapredila položaj grada i stvorila osnovu za razvoj. Napred rečeno ne umanjuju ni činjenice da su obe povelje Subotičani *debelo* platili. Iako pouzdani istorijski izvori nedostaju, može se pretpostaviti da je između carice i Subotice postojalo i nešto više od odnosa

Mor Tan, Marija Terezija

vladara i podanika. Razlog za to leži u činjenici da je baš Subotica prilikom proglašenja slobodnog kraljevskog grada dobila ime po samoj Mariji Tereziji, nazvana je Gradom Marije Terezije (Maria Thereiopolis).

25. Grad sportova

Subotička sredina je tokom druge polovine 19. i početkom XX veka može identifikovati sa nekoliko sportskih manifestacija, kao i sa rezultatima pojedinaca i klubova koji daleko prevazilaze lokalne okvire. Na prvom mestu to se odnosi na Lajoša Vermeša, intelektualca plemićkog porekla i preduzetnika, koji se najbolje pronašao u sportu. Lajoš, koji je u Budimpešti završio studije medicine i filozofije, još krajem osme decenije 19.

veka počeo se baviti sportom. Prvo individualno, a zatim i kao član *Subotičkog sportskog društva* i *Ahilesa*. Na obali Paličkog jezera, na prostranom placu, uz dva svoja letnjikovca, izgradio je sportski centar koji je, pored ostalog, imao i 225 m dugu biciklističku stazu. Tu su od 1884. godine održavane međunarodne sportska takmičenja, nalik Olimpijskim igrama, koje će biti obnovljene tek 12 godina nakon početka *Paličkih olimpijada*. Pored plakata sa programom sportskih takmičenja na Paliću 1884. godine (I- 2378), Lajoš Vermeš je na izložbi predstavljen i originalnim floretom i nizom fotografija u raznim sportskim granama koje je upražnjavao (rvanje, mačevanje...)

Svetski prvak u brzom hodanju (na stazi dugoj 75 km) iz 1901. godine Đuro Stantić je predstavljen na fotografiji sa trenerom Nikolom Matkovićem. Nakon odlaska Lajoša Vermeša u Kluž (Kolozsvár) 1895. godine, gde je bio univerzitetski profesor fiskulture, Matković je bio najagilniji organizator i promoter sportskih takmičenja u gradu.

Paralelno sa Stantićevim uspesima tekao je više nego zanimljiv sportski razvoj Ivana Sarića, osobe koja potpuno odudara od glavnih tokova subotičkih društvenih kretanja. Ovaj činovnik u gradskoj administraciji, prvu afirmaciju stekao je kao vrlo uspešan biciklista, koji je 1900. godine postao prvak Ugarske. Razvojni put ga je vodio ka sve većim brzinama, te je bavljenje motociklizmom zamenio konstruktorskim radovima na izradi vlastitog aviona. U jesen 1910. godine proces je uspešno okončan i Sarić je 16.10.1910. godine na periferiji grada leteo oko 3 km na visini od oko 30 m. Od materijala izloženog u vitrini na Sarića se odnosi fotografija diplome kada je postao prvak Ugarske u biciklizmu, originalan plakat pred njegovo poletanje monoplanom (I- 2376) i maketa njegovog prvog aviona koji je konstruisao.

Velikim okruglim tabloom predstavljeni su svi fudbaleri FK „Bačka”, prvaci južne Ugarske u sezoni 1912/3. godine (I- 2393). Klub je osnovan još 1901. godine i po tome je bio najstariji klub na teritoriji nekadašnje Jugoslavije. U vitrini se nalazi i reprezentativan posrebnjeni pehar (I- 970), glavna nagrada velikog turnira održanog 1926. godine, povodom proslave četvrt veka od osnivanja kluba.

Trofej sa jedne od konjičkih utrka (I- 2994), fotografija programa trka koje je 1912. godine organizovalo Subotičko društvo za konjičke trke i tri plakete subotičkih sportskih društava (I- 2995, I- 2996, I- 2997) tek su naznake široke lepeze događanja u ovoj oblasti društvenog života.

Iako u preciznoj podeli lov nikako ne spada u sport, zbog dinamizma i pokretljivosti učesnika ove aktivnosti u ovoj vitrini su se našle dve izuzetne lovačke puške marke *hildelang* (I- 2998) i *novotni* (I- 2999).

FK „Bačka” - prvaci južne Ugarske 1912.-3.

26. Čarolije pozornice Decenijama pre nego što je 1854. godine podignuto pozorište (u okviru prvog hotela u gradu) Subotičani su uživali u umeću putujućih pozorišnih trupa. U najviše slučajeva predstave su prikazivane u kafani *Crni orao* u današnjoj Štosmajerovoj ulici. Ipak, i nakon što je zgrada hotela *K varoši Pešti* podignuta, Subotica nije dobila stalnu profesionalnu trupu, nego su se smenjivale putujuće trupe. Slovenskom stanovništvu Subotice mnogo su značila retka, ali kontinuirana gostovanja Srpskog narodnog pozorišta iz Novog Sada.

Priča o pozorišnom životu ispričana je na velikom panou. Zgrada hotela i pozorišta koju je projektovao arhitekta Janoš Skulteti predstavljala je mesto svih

Pozorišna zgrada 1854. godine

Štamparska mašina

najvažnijih pozorišnih dešavanja. Fotografijama su predstavljeni prvi direktor Pozorišta Endre Latabar, velikani scene koji su nastupali u Subotici Gabor Egreši, Lujza Blaha, Pera Dobrinović. O interesovanju građanstva za ovu umetnost svedoče i naslovne stranice dvaju subotičkih pozorišnih časopisa: *Sinhazi naploa* i *Mai sinlapa*. Na kraju, velikom kolaž fotografijom predstavljeno je desetak plakata za razne pozorišne predstave.

27. Uz pano koji priča o pozorištu, na kome je, između ostalog, izložen i kolaž fotografija sa desetak plakata, ali i nedaleko od vitrine u kojoj su predstavljene knjige, novine i ostale štampane stvari, nalazi se originalna štamparska mašina sa početka 20. veka (I- 3000).

28. Pionir pokretnih slika Aleksander Lifka je jedna od osoba u ne baš dugom nizu onih koji su postali nesumnjivi simbol grada, ujedno odudarajući

Aleksander Lifka

od velike većine građana po svojim shvatanjima i životnom putu. Nakon odrastanja u porodici vlasnika putujućeg muzeja nasledio je sklonost ka putovanjima. Za razliku od oca, on je publiku mamio obrazovnim i informativnim filmovima, ali i dokumentarnim filmovima snimljenim u mestu njegovog gostovanja. Od 1908. godine Lifka se nastanio u Subotici, u njoj našao suprugu, otvorio stalni bioskop, a kasnije i preduzeće za emitovanje filmova.

Na panou posvećenom ovom pioniru filma nalaze se fotografije njegovog putujućeg bioskopa, fotografija Aleksandera Lifke i njegova masonska legitimacija, kao i dva originalna plakata koji najavljuju predstave u njegovom bioskopu (I-2379 i I-2380).

29. U uskoj slobodnostojećoj staklenoj vitrini ima sao jedan predmet: studijski fotoapararat s početka 20. veka (TK- 5).

Katona lap 20.08.1917.

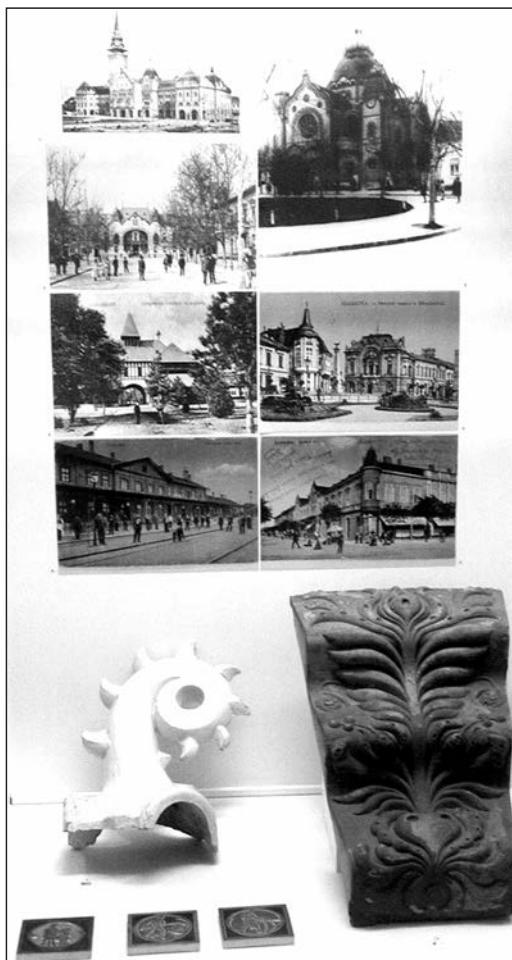
Vitrina o odevanju gradanstva

30. Nedaleko od panoa posvećenog Aleksanderu Lifki, kao slobodnostojeći predmet izložen je projektor za prikazivanje filmova koji je korišten u Lifkinom bioskopu tridesetih godina 20. veka (TK- 4).

31. Četiri ratne godine U velikoj zidnoj vitrini predstavljene su dve zasebne celine: četiri godine tokom Prvog svetskog rata i velike promene u gradu i državi koje su se odigrale u jesen 1918. godine.

U prvom segmentu se nalaze dva ratna proglasa gradonačelnika Karolja Biroa (I- 2045, I- 2046), fotografije Subotičana na italijanskom i ruskom ratištu, imena Subotičana koji su se borili u sastavu savetničkih snaga na Solunskom frontu. Izložena je oficirska kapa sa monogramom Franje Josipa I (I- 3003) i jedan šlem (I- 3004), dva pištolja (I- 3005, I- 3006) i metalna čuturica (I- 3007) i čaura od granate velikog kalibra (I- 3008). Spisak originalnih predmeta zaključuje primerak, *Katona lap-a* (I- 1721), vojničkih novina iz tog perioda.

Kraj ratnih operacija, raspad Austro-Ugarske monarhije, stvaranje jugoslovenske države i uspostavljanje novih organa vlasti predstavljeni su kombinacijom originalnih predmeta i fotografija. U vitrini se nalazi proglas koji je Lajoš Dembic uputio poslodavcima oko upošljavanja ratnih zarobljenika (I- 2060), proglas predsednika mađarske vlade Mihalja Karoljija nemađarskim narodima (I- 2061), proglas Mađarskog nacionalnog veća u Subotici kojim se uvodi preki sud (I- 2062), fotografija proglasa šefa policije Breščenskog povodom dolaska srpske vojske i prva naredba komandanta grada pukovnika Krupeževića (I- 2065). Fotografijama su predstavljene najznačajnije ličnosti tokom tih meseci koji su umnogome izmenili živote Subotičana: Blaško Rajić, Jovan Manojlović, Emil Havaš i Vladislav Krupežević, kao i članova prvog Gradskog saveta u južnoslovenskoj državi. U vitrini su

Vitrina o arhitekturi

izložene još dve puške (I- 3009, I- 3010), sablja oficira srpske vojske M-1870 (I- 1809) i primerak lista *Neven* (I- 3011), prvi nakon ulaska srpske vojske u grad.

32. Kao logičan nastavak na dešavanja ispričana u prethodnoj vitrini, na panou pored nje nalazi se fotografija uljane slike Atanasa Bocarića, *Velika narodna skupština Srba, Bunjevaca i ostalih Slovena u Novom Sadu 25.11.1918.* Uz Bocarićevu sliku nalaze štampane najvažnije odluke donete na pomenutoj skupštini. One govore o kidanju svih veza sa Austro-Ugarskom i pripajanju Bačke, Banata i Baranje Kraljevini Srbiji.

33. Diskretan šarm odevanja U velikoj slobodnostojećoj vitrini izloženo je nekoliko predmeta koji govore o načinu života građanstva s kraja 19. i početkom 20. veka. U pozadini se nalazi fotografija mladog muškarca u oficirskoj uniformi, dok se u prednjem delu vitrine nalaze cilindar (I- 3012), crni kep, izrađen oko 1880. godine, lornjon, ženska torbica, dve lepeze i dvodelna svečana haljina sa zlatovezom⁷.

34. Urbana arhitektura U vitrini s kojom Istorijsko odeljenje završava svoj segment Stalne postavke Gradskog muzeja predstavljena je arhitektura Subotice na razmeđu 19. i 20. veka. Kolor fotografijama su predstavljeni najznačajniji objekti izgrađeni u stilu secesije (Gradska kuća, sinagoga, porodična palata arhitekte Franca Rajhla i Velika terasa na Paliću), neobarokna Nacionalna kasina, klasicistički objekat željezničke stanice i eklektička porodična palata Stevana Milinovića. Izložen je originalni detalj od terakote sa zgrade sinagoge, izrađen u pečujskoj fabrici Žolnai (I- 3013). U istoj fabrici nastala je i ukrasna keramika sa Gradske kuće (I- 3014, I- 3015).

Nakon ove vitrine na Stalnoj postavci Gradskog muzeja sledi prezentacija materijala Etnološkog odeljenja.

⁷ Ovi predmeti su pozajmica iz fondova Muzeja Vojvodine u Novom Sadu.

ÖSSZEFOGLALÓ

Kulturális intézményünk alapítója, Szabadka Község Végrehajtó testülete határozatot hozott arról, hogy a Városi Múzeum új épületbe költözik. Ezen kezdeményezés indította szaktanácsunkat arra, hogy Museion folyóiratunk ezen számát állandó kiállításunknak szenteljük, melyet nemsokára le fogunk bontani. A kiállítást 1991-ben nyitottuk meg, Szabadka első írásos említésének 600. évfordulója alkalmából rendezett ünnepség keretén belül. Nem készült hozzá vezető, ezért e dolgozat célja, hogy ezen állandó kiállítás látványát és tartalmát megörökítse.

A Városi Múzeum állandó kiállításának történeti része szervesen kapcsolódik a város középkori történetét bemutató régészeti kiállítás utolsó terméhez. Megközelítőleg 160 m²-en, 20 vitrinben, 6 pannón, 3 szoborral és 2 nagyméretű festménnyel, több eredeti okirat fénymásolatával igyekeztünk a város politikai, társadalmi és kulturális életét feleleveníteni, mely történet két határköve a 14. század és 1918. Ezt folytonosságban követi a kiállítás néprajzi része.

A történeti osztály kiállításának első részében szigorúan ragaszkodtunk az időrendi sorrendhez, minden egyes vitrinnel újabb korszakba léptünk: Szabadka a Magyar Királyságban, 150 év a török hódoltságban, fél évszázad a Tiszai határőrvidék keretében, Szent Mária kamarai mezőváros, Maria Theresiopolis szabad királyi város, az 1848/48-es szabadságharc, a Szerb Vajdaságban s végül az Osztrák-Magyar Monarchiában. A történelmet megszokott módon bemutató tárgyak mellett (térképek, fegyverek, pénzek, illusztrációk) a szerző arra törekedett, hogy minden részlet és helyzet a korabeli szabadkaiak mindennapjait világítsa meg (asztrolábium, selyemre festett halotti címerek, Palics fürdő kiépítése, városi közlekedés-villamos, egyesületek, kaszinók...)

A kiállítás második részében egy más megközelítéssel éltünk. A társadalmi és kulturális történet bemutatására törekedtünk a befejező (Első Világháború és a monarchia szétesése) vitrint kivéve. Külön egységet képviselnek az Önkéntes Tűzoltóegyletet, az iskoláztatást, a kiadói tevékenységet, az irodalmi-, zenei-, sport és színházi életet bemutató, valamint a filmezés úttörőjéről, Lifka Sándorról, az építészetéről és a polgári viseletről szóló részek.

A szerző megközelítésével a korra (1991) jellemző hagyományos kiállítási igények és a történeti és muzeológiai új irányvonalak egyeztetésére törekedett.

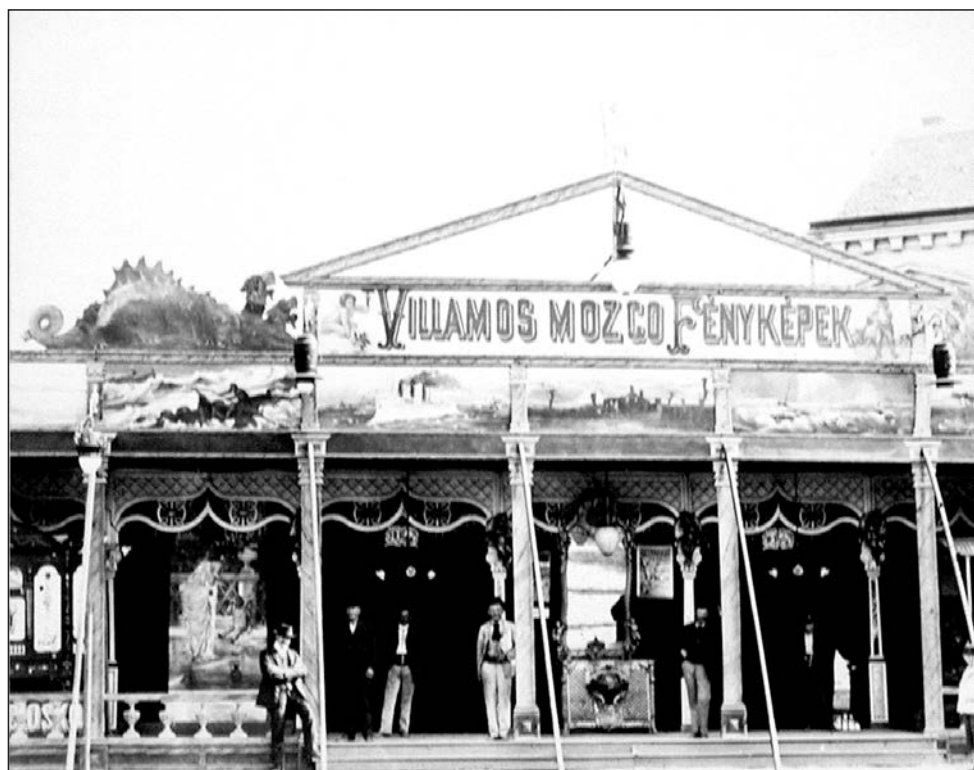
SUMMARY

Taking in consideration the future replacement of Municipal Museum of Subotica we decided to give an integral description of the local history department as part of the permanent exhibition in the Municipal Museum of Subotica. The exhibition was organized and displayed in 1991 and soon it is going to be demolished.

In the first part of the permanent exhibition our conception strictly followed the chronological history and every vitrine contained a story of a new historical period: Subotica as part of The Hungarian feudal state, a century and a half long existing in the Ottoman Empire, as a free trade town Saint Maria, as a free Crown town Maria Theresiopolis, in the 1848/49 revolution, in the Serb Vojvodina..., in the Austro-Hungarian Monarchy. Beside some usual artifacts which follow the presentation of political history (maps, weapons, money, illustrations) the author of the exhibition has tried to represent every segment with some objects or situations that emphasize the everyday life of the inhabitants of Subotica (an astrolabe, death notices on silk, the building of the Palic spa, the city transportation – the tram, associations and casinos...)

The second segment of the permanent history exhibition is presented in a completely different way. It is concentrated on the social and cultural history where the vitrines that reveal some historical periods (The First World War, the dissolution of the Austro-Hungarian Empire) have no contents that could be considered as political history. The separate entities are dedicated to Volunteer Firemen's Association, to education in our town, to the press, literature, art of music, sports, theater life and the middle-European pioneer of cinematography Alexander Lifka. The architecture and the clothing of citizens of that time is shown as well.

The author had chosen that kind of reproach with the aim to connect the traditional representation of permanent historical exhibitions with some modern tendencies in historiography and museum studies.

Papp Árpád, *etnográfus, muzeológus*

NÉPRAJZ VALLATÓ A VÁROSHÁZÁN (MEGJEGYZÉSEK A SZABADKAI VÁROSI MÚZEUM ÁLLANDÓ TÁRLATÁNAK NÉPRAJZI RÉSZÉHEZ)

Egy kiállítás „tulajdoni lapját” többféleképpen lehet elkészíteni és elképzelni: tehetjük ezt oly módon, hogy a látogató előismeretei és képzettsége formálja azt, de mégis szerencsésebb és szakmai szempontból lényegesen indokoltabb segédanyaggal (magyarázatokkal, tárlatvezető katalógussal) kibővíteni a múzeumi ismeretekre szomjazó egyén tudását. Még pontosabban kifejezve, fontos és elengedhetetlen feladata a kiállítás szervezőjének az egyértelmű és világos vezérfonal megalkotása, ami a kiállításon és a kísérődokumentációban is félreérthetetlenül nyomon követhető.

A 67. sz. vitrin régen

Ez az összefoglalás nem vállalhatja fel a közel két évtizedes mulasztás pótlását,¹ inkább azon szándékra igyekszik rávilágítani, amely a gyakorlott és kitartó látogató

¹ A Városháza első emeletén látható állandó kiállítás eredetije 1991 szeptemberében nyílt meg. Intézménytörténeti, elsősorban szóbeli közlések alapján összeálló adatok szólnak arról, hogy milyen feltételek között és milyen megállapodások, szilárd fogadkozások alapján történt meg az állandó kiállítás kialakítása,

száma a kiállítás néprajzi részében tapasztalható változások mögött rejlik. Ezek a változások két szempontból ragadhatóak meg: egyrészt a kiállítás néprajzi részében található tematikus egységek sorrendjének megváltoztatásában, másrészt a kiállítást szolgáló vitrinek látványtervének meghatározásában.

Mégsem maradunk adósak az 1991-ben megnyílt kiállítás néprajzi részének bemutatásával. Ott, ahol a legcsekélyebb változások történtek az 1. sz. függelékben közöljük a kiállított tárgyak és fotók listáját, valamint – okulásul – a kiállítási feliratok szövegét, azokban a tárlókban pedig, ahol új látvány fogadja a látogatót (cipész- és asztalosműhely), a tárgyak tételes listája is közlésre kerül (2. sz. és 3. sz. függelék).

AZ 1991-ES KIÁLLÍTÁS

Sajnálatos tényként kell elkönyvelnünk azt, hogy a kiállítás néprajzi részének kialakítója sem a kiállítás elkészítése során, sem pedig később – vélhetően bokros teendői gátolták meg ebben – nem készített olyan jellegű feljegyzéseket, szerencsésebb esetben katalógustervezetet, melyet kollégái vagy az érdeklődők

Az „életmód” vitrin régen (63. sz. vitrin)

ezért erre nem szánok több sort. A valósághoz tartozik, hogy a későbbiek során a meglehetősen inséges idők, ezen belül pedig a kultúra helyzete és megítélése, de még inkább a kultúrára szánt eszközök aránya olyan szűk keretet biztosított, hogy a szakemberek erősen megkérdőjelezhető tettekéssége gyakorlatilag sokadrangú, a „hej, ráérünk arra még” jelmondat szellemében megfogalmazott határozottsága semmivé foszlatta az egyébként kötelező műveletet. Másrészt a vezérfonalként használható tárlatvezető katalógus hiánya leplezte a kiállítás bizonyos részeinek koncepciómentességét, aminek nyilvánvalóvá válása „komoly” szakmai kompetenciákat és az évek hosszú során gondosan épített légvárak és az alibitevékenység létjogosultságát kérdőjelezte volna meg, joggal.

haszonnal forgathattak volna. Ennek hiányában csupán feltételezésekbe bocsátkozhatunk kiállításformálási szándékáról és indítékairól. Kétségtelen tény, hogy egy vidéki, komplex múzeum számos olyan akadállyal kénytelen megküzdeni, ami másutt fel sem merülhetne, de mindez nem menti fel a kiállítás megálmodóját bizonyos, a szakmában elfogadott elvek alkalmazásától. Ennek értelmében az 1991-ben megnyitott kiállítás egyáltalán nem tekinthető „jó” kiállításnak, hiszen egyrészt mentes minden világos koncepciótól, másrészt a kiállítás módja is a hagyományos kiállításmód több évtizede meghaladott módszerét tükrözi, amitől unalmassá és sterillé válik minden kiállítóterem.

A kiállítás tematikus egységei

Általánosan elfogadott elvként kezelendő, hogy egy kiállítás, még a vidéki komplex múzeumok esetében is ún. forgatókönyvvel rendelkezik, ami egyrészt tartalmi elemek, másrészt formai elvárások metszésében képezi azt a mátrixot, amelyet legegyszerűbben a kiállítás történetének nevezhetnénk. Ha csak kivonatosan soroljuk fel a 91-es kiállítás tematikus egységeit, akkor a következő kép tárul elénk:

Háziipar (66. sz. vitrin)

53. sz. vitrin: Hagyományos foglalkozások (kötélverő, kovács, szíjgyártó, lakatos)

54. sz. vitrin: Kézműipar (szabók, cipész, szűcs, gombkötő)

55. sz. vitrin: Állattenyésztés (gulyás-, kanászeszközök)

56. sz. vitrin: Állattenyésztés II. (tejfeldolgozás és a pásztorok által készített tárgyak)

57. sz. emelvény: Földművelés I. (szántás)

58. sz. vitrin: Földművelés II. (a terménybetakarítás eszközei)

59. sz. vitrin: Földművelés III. (szemnyerés)

60. sz. emelvény: Szőlőprés

61. sz. vitrin: Szőlészet, gyümölcsészet

62. sz. vitrin: Méhészet

- 63.sz. vitrin: Életmód (konyhai eszközök, házban használt szerszámok)
- 64.sz. vitrin: Jeles napok (aratóünnepség, védszentnapok kalács, lakodalmi kalácsok, húsvéti tojások)
- 65.sz. vitrin: Hangszerek
- 66.sz. vitrin: Háziipar (mellények, papucsok, fityula) és a házban található textilek (törölközők, ágytakaró)
- 67.sz. vitrin: Viselet: bunyevác, magyar és szerb viseletek
- 68.sz. emelvény: Szövőszék és rokka
- 69.sz. vitrin: A Városháza előtti tér
- 70.sz. vitrin: A pitvar
- 71.sz. vitrin: A szoba

Mint azt a hevenyészett felsorolás is híven tükrözi, a vélhetően létező forgatókönyv néhány esetben komoly ellentmondásba keveredett mind a logikával, mind a szakma elvárásaival. Hagyományos, bár ebben az esetben nem meghaladott szakmai érv szól bizonyos kronológiai és művelődéstörténeti sorrendiség mellett, ami legegyszerűbben az egyszerűbb vagy kezdetlegesebb foglalkozások bemutatásától indítja a néprajzi ismertetést, majd ezt az állattartás, illetve a földművelés követi sorrendben. Attitűd kérdése, hogy ezt követően az ipar és kézművesség, illetve a nehezen bemutatható folklór tárgyi emlékeinek múzeumi kontextusba kerülése követi.

Hasonlóan kardinális kérdés a kiállítás hozzánk közelebb eső időhatárának megvonása, amely kérdéssel, példákkal és párhuzamokkal egy külön tanulmánynak kell foglalkoznia.

A vitrinek kivonatos tartalmi felsorolása és bizonyos alapvető elvek bemutatása után válik nyilvánvalóvá és indokoltá, hogy – abban az esetben is, ha erre múzeumon belül soha sem volt meg a kellő akarat sem szándék, mint az az elmúlt tizenhat évben világossá vált – nem tűr halasztást a kiállítás meglévő kereteken belüli újragondolása.

Újabb fejlemények

A néprajzos szakmai képesítéssel rendelkező igazgatónő „felsőbb körből történő felszólítása”, majd nyugdíjaztatása lehetőséget nyújtott újabb források, esetünkben a néprajzi raktár felkutatására.² Ekkor bukkantam azokra a tárgye gyűttesekre,

² Híven tükrözi a múzeumon belüli viszonyokat és állapotokat az a tény, hogy közel három évnek kellett elteltelnie ahhoz, hogy alapítói felszólításra végül módomban legyen a raktárba benyitni. Ha azt gondolják, egyedi esettel állunk szemben, bizony tévednek; megboldogult Budišin Gavro kollégámnak a tizenegy éves múzeumi karrierje sem mutatkozott elegendőnek, hogy bebocsátást nyerjen. Mint utólag világossá vált, ebben nem csak rosszindulat, hanem a raktárban található tárgyak állapota és a leltározás teljes hiánya játszott döntő szerepet. Tárgye gyűttesek leltározása során szembesültem azzal a bűncselekménnyel is minősíthető ténnyel, hogy tetemes mennyiségű tárgy hiányzik a hevenyészve vezetett leltárkönyvből, de még nagyobb a száma azoknak a tárgyaknak, melyek muzeológiai szempontból halottaknak tekinthetők, a dokumentáció teljes hiánya miatt.

A csizmadisz cipésműhely (67. sz. vitrin)

melyek teljesen indokolatlanul – hiszen helyük lett volna a kiállításon minden tekintetben – maradtak kihasználatlanul. Időközben tragikus körülmények között elhunyt Gavro kollégámat nélkülözve kezdtem hozzá a lépésről lépésre történő kiállítás-átalakításhoz, aminek eredményeképpen a kiállítás tartalmi és sorrendbéli módosítására került sor.

A szándék egyértelmű volt, a tematikus egységek olyan csomópontok köré helyezése, melyek múzeumpedagógiai és szakmai érvek mentén is megállja a helyét:

- a történetiség figyelembe vétele (kezdve a gyűjtögetéssel, ezt követik a primér foglalkozások);
- a ház környékén végzett munkák csoportosítása (pl. háziipar és közszükséglet);
- a muzeológiai szempontból kihívásnak tekinthető folklórelemek bemutatása (népi

vallásosság, hangszerek, viselet és jeles napok);

- a mesterségek és termékek bemutatása, azok végcélja, a piac;

Az asztalos műhely (67. sz. vitrin)

- a házbelső és pitvar;
- az „in situ” bemutatás gyakori alkalmazása;
- a tárgyegyüttesek gazdag bemutatása;
- lehetőség szerint a variánsok bemutatása.

A régi-új kiállítás

Az elmondottak alapján a kiállítás fokozatos átalakítására 2002-től nyílt lehetőség. Kisebb megszakításokkal egészen addig tartott, míg egyértelműen és nyilvánvalóan az alapító tudtunkra nem adta, hogy a kiállítótérnek – megfelelő körülmények biztosítása és a kiköltözés után – más, adminisztratív funkciót szán.

Mindezek ellenére – a rossz rögzedések felszámolásának szándékával – rövid magyarázatot fűzök a határozatlan ideig még látogatható kiállítás néprajzi részéhez.

A piac új arculata

Az első tematikus tömbben a következő tematikai egységek találhatók:

53.sz.: Méhészet

54.sz.: Aratás

55.sz.: Állattartás I. (a nagyállattartás)

56.sz.: Állattartás II. (a juhászat)

57.sz.: emelvény: Az eke és a szántás (tágabban a földművelés)

A második tematikus tömböt egy intimebb szféra, a háziipar, az italfogyasztás, a népi vallásosság, a hangszerek, a viselet és a jeles napok szokásai jellemzik. Másképpen megfogalmazva, a folklór aspektusok itt kapnak legnagyobb hangsúlyt.

58.sz. tárló: Háziipar (szövés, fonás, ezek termékei és esztétikaformáló szerepe)

60. sz. emelvény: Bálványos prés

61.: Szőlészet és borászat

59.: Népi vallásosság

62.: Szórakozás – hangszerek

63.: Viselet

64.: Jeles napok

A harmadik nagy tematikus tömböt az a csoport alkotja, amely a falusi és városi életmódot egyaránt befolyásolja és kiszolgálja, de egyúttal alkotja is: ez pedig az ipar.

66.sz. tárló: Gombkötő és lakatos

67.sz. tárló: Csizmadia- és cipész- valamint asztalosműhely

69. sz. tárló: A piac

70. sz. tárló: A pitvar

71.: A lakószoba

Gombkötő műhely és kovács remekmunkák (66. sz. vitrin)

Az ily módon kialakított kiállítótér-rész – kiegészítve a város belterületét ábrázoló képeslap 5 X 3 méteres nagyításával szándékom szerint a látogató számára nem azt a steril látványt nyújtja, mint a korábbi kiállítás. A másik szempont már elsősorban múzeumpedagógiai: a tárgye gyűttesek szerencsés módon illeszkednek az ismeretszerzés játékos-tanulós rendszerébe, hiszen alkalmom mutatkozik arra, hogy a passzív szemlélőből aktív látogató váljék: bizonyos jellemző tárgyak kézbe vételével a tárgye gyűttes is teljesen új értelmet nyer.

Végezetül – ígéretemhez híven – álljon itt a régi kiállítás tárgyleírása, illetve a cipész- és csizmadiaműhely, valamint asztalosműhely tárgye gyűttesének listája. Ez utóbbiak, reményeink szerint, a közeljövőben megnyíló új múzeumépületben is helyet kapnak, attól a nyilvánvaló szándéktól vezérelve, hogy a látogató bőséges információ mennyiség birtokosaként és ne csalódottként távozzon a múzsák kertjéből.

1. - 2. sz. Függelék

Az 1991-ben megnyitott állandó tárlat elemei (*fotók és tárgyak*), valamint az itt elhelyezett magyarázószövegek

Állattartás eszközkészlete (56. sz. vitrin)

53. sz. vitrin:

1. *Vízimalom belseje a XVIII. századból*
2. *Szárazmalmok keresztmetszete*
3. *Szíjgyártó mester a műhelyében*
4. *Lópatkolás*
5. *Bognármester kerékkészítés közben*
6. *Kötélgyártó műhely*
7. *Kovácsolt vassal díszített kapu*
8. **Kötélgyártó termékei (kötelek)**
9. **Szíjgyártó készlet (bőrvágó kések)**
10. **Szíjgyártó szerszám (szíjgyártó pad)**
11. **Szíjgyártói termékek árjegyzéke 1899-ből (árszabáskönyv)**
12. **Kovácsszerszámok (vasfogók)**
13. **Egy kovácmester készítménye (lakat kulccsal, patkó)**
14. **Lakatosipari termékek (zár borítása)**
15. **Egy lakatos mesterműve (mesterremek)**

A HAGYOMÁNYOS FOGLALKOZÁSOK

A városközpontban, a lakóházak mellett, már a XVIII. század közepén szárazmalmok (lóerővel működtetett malmok) is épültek. A munkálatok fő kivitelezői a malomácsok voltak, akik a szárazmalmokon kívül készítettek még vízi és szélmalomokat, ezenkívül másfajta ácsmunkákat is elvállaltak, sőt mint asztalosok és lakatosok is megállták a helyüket.

A legnagyobb hagyományokkal rendelkező iparos mesterségek sorába tartoztak ezen a vidéken a kovácsok, bognárok, a lakatosok, a szíjgyártók, a nyerges mesterek és a kötélfonók, akik úgyszólván minden szükséges szerszámmal, kellékkal és szolgáltatással ellátták a városi és a falusi háztartásokat, rendszeresen kielégítették a lakosság legáltalánosabb szükségleteit.

A kovácsok és a bognárok együttes feladata volt a különféle teher- és személyszállító kocsik (szekerek, hintók stb.) készítése.

A szíjgyártók, a nyerges mesterek és a kötélfonók ugyancsak sokféle szerszámmal és mezőgazdasági kellékkal látták el a helybéli lakosságot, s főleg a vastagabb bőrféleségek feldolgozásával és hasznosításával foglalkoztak.

A kovácsok és a lakatosok közös munkájából a fémfeldolgozásban számos remekmű született. A legjobb mesterek kovácsolt vasból készített munkáit még ma is megcsodálhatjuk városunk több lakó- és középületében.

54. sz. vitrin:

1. Szabóműhely a középkorban
2. Cipésziparosi végzettségről szóló bizonyítvány, 1905-ből (szabadulókönyv)
3. A szabóiparosok mestertanfolyamának bizonyítványa Szabadkán, 1936-ban (szabadulókönyv)
4. Szabóiparosi végzettségről szóló bizonyítvány, 1917-ből (szabadulókönyv)
5. Szabóiparosi továbbképzésről szóló bizonyítvány Szabadkáról, 1929-ből
6. Szabadkaiak ruhában és népviseletben – a helyi szabómesterek készítményeiben
7. A szűcsmester műhelye
8. Szűcsasztal
9. Papucsos a műhelyben
10. Papucsfelsőrész készítése
11. Gombkötőasztal
12. Gombkötőlegény vándorkönyvecskéje 1849-ből
13. A gombkötőiparos készítményei
14. Divatlap 1895-ből
15. Papucskészítmények
16. Szűcsiparosi termékek
17. Cipésztermékek 1910-ből
18. Cipésztermék 1908-ból és 1913-ból
19. Bőrfeldolgozás a szűcsnél

KÉZMŰIPAR

Szabadka és a környék gazdasági előrehaladásában nagyfontosságú szerepet töltött be a kézművesek és a kisiparosok munkája. Ők látták el megfelelő szolgáltatásokkal a város és a környező települések lakóit. A XVIII. század közepétől elsősorban a szűcsök és a csizmadiák száma gyarapodott gyorsan. Munkájukhoz ugyanis ez a vidék elegendő nyersanyagot tudott biztosítani.

A szűcsök maguk cserzik a bőrt, és sokféle öltövéket készítenek belőle: ködmönt, subát, bőrmellényt . . .

Kezük szorgos munkájával a szabók is folyamatosan kielégítik a polgárok és a parasztok igényeit, s bizonyos mértékű szakosítás is létezik közöttük: már a XVIII. sz. végétől elkülönül egymástól a városi polgár számára dolgozó úri szabó és a köznépét ellátó vásári szabó.

Létszámuk a XX. század elején elérte a 150-et, s közülük több mint ötvenen a női szabók sorába tartoztak. Főleg ezek a mesterek dolgoztak a korabeli szakfolyóiratokban megjelenő legdivatosabb szabásminták alapján.

Az első gombkötők jelenlétéről 1748-ból vannak adataink; ők elsősorban a szabókkal folytattak szoros együttműködést, s a gombok mellett díszes zsinórokat, paszományokat is készítettek számukra.

A csizmadiák, a cipészek és a papucsosok szintén régtől fogva jelen vannak a városban. Az általuk készített termékeknek nemcsak a városban, de a környéken is, egész Észak-Bácskában nagy volt a keletje.

Az elmúlt század derekán az iparosok között a csizmadiák száma volt a legnagyobb: a hivatalos nyilvántartásban 350 mester, segéd és inas szerepel. A század végére azután a cipészek és a papucsosok tábora növekszik a legnépesebbre. Minőségi munkájukkal számos elismerést arattak idehaza és külföldön egyaránt.

ÁLLATTENYÉSZTÉS

Vidéünk múlt századbeli gazdasági életében nagyfontosságú szerepet játszott az állattenyésztés, ami egyik fő foglalkozása volt az itt élő embereknek. A nagykiterjedésű, kövér füben gazdag legelők kiváló feltételeket nyújtottak a jószágtartáshoz. A tágas legelőkön tavasztól késő ősziig szinte semmi gond nem volt a népes jószágálmánnyal.

A XIX. sz. végén a szarvasmarha-, a ló- és a juhtenyésztés egyaránt elterjedt volt a város környékén, de szarvasmarha- és lóállománya révén Szabadka már az előző évszázadban is az állattenyésztés legismertebb központja volt. Az itt felnevelt fajtiszta méneket rendszeresen szállították Ausztriába, Franciaországba, Olaszországba, de más európai államokba is.

A legelők feltörésével és a rétek kiszáritásával azután megváltozik az állattenyésztés módja, a külterjes jószágtartás mindinkább átadja a helyét a belterjes istállózott állattenyésztésnek. Az új módszerek alkalmazásával valószínűleg további fejlődésnek indult ez a fontos gazdasági ténykedés, amely régtől fogva egyik fő nyersanyagforrása és élelmiszerellátója volt a városi gazdaságnak és állandóan gyarapodó lakosságának.

55. sz. vitrin:

- Gulyásostor
- Kanászostor
- Kolompok (6 db)
- Borjúpalóka
- Fokosok
- Borjúpalókák (2 db)

- **Kötőfék**
- **Kengyel**
- **Zabla**
- **Nyűg, béklyó**

56. sz. vitrin:

1. **Pásztorbot**
2. **Kolomp**
3. **Tejesedények**
4. **Tejeskanna**
5. **Sajtprés**
6. **Köpülőfa**
7. **Pásztordoboz (borotvatartó doboz, 2 db)**
8. **Pásztorpohár (ivócsanak)**
9. **Birkanyíró olló**
10. **Kanászostor**

57. sz. vitrin:

1. **Talyigás eke**
2. **Csoroszlya a faekéhez**
3. **Szántóvas a faekéhez**
4. **Ökörjárom**
5. **Vaspántos kocsikerék**

58. sz. vitrin:

1. *Tanya*
2. *Aratás*
3. **Sarlótarlók**
4. **Tokmányok**
5. **Kasza takaróval**
6. **Üllő a kasza kalapálásához (élesítéséhez)**
7. **Kalapács**
8. **Marokszedő kuka (gamó)**
9. **Csobolyó**
10. **Vizeskorsó**
11. **Ételhordó**

FÖLDMŰVELÉS

A XIX. sz. közepétől kezdődően az állattenyésztés mellett egyre fontosabb gazdasági ágazatként kerül előtérbe a földművelés: a nagykiterjedésű legelők feltörése nyomán mindjobban növekszenek a megművelhető szántóterületek.

A végeláthatatlan mezőségen, a város közeli és távoli térségien tanyák épülnek, amelyek nemcsak szálláshelyül szolgálnak a földműveseknek, hanem egyúttal fontos központjává válnak a mezei munkáknak.

A gabonafélék közül főleg a búzát termesztik, s ennek köszönhetőleg Szabadka csakhamar a búzatermesztésnek is az egyik legnagyobb központjává válik.

A földművelés fő eszközei eleinte a kézi szerszámok: a kapa, a kasza, a sarló, a gereblye, a villa, továbbá a kézi, majd ló- vagy ökrvontatású eke, s a többi hasonló segédeszköz és szerszám. A korábbi kezdetleges faeke a XIX. sz. folyamán átengedi a helyét a korszerűbb munkaeszköznek, amelynek már csak a gerendelye készül fából, majd pedig a vasekének. Ezeket és az egyéb mezőgazdasági gépeket, szállítóeszközöket lovak vagy ökrök vontatták.

Az aratás legfontosabb eszköze a kasza volt. A sűrű rendekbe vágott búzaszálak összegyűjtésére, marokszedésre eredetileg a horgas fából készült kuka szolgált, amelynek feladatát később a sarló vette át.

A csépelést az arra kialakított, döngölt talajú szérűn végezték, ahol a kévébe kötött gabonát asztagba rakták, és lovakkal kinyomtatták. A köralakban lerakott kévéken addig járatták körbe-körbe a lovakat, mígnem azok teljesen felaprították a kalászosokat, és kinyomtatták belőlük a búzaszemeket. Az így kapott polyvás keveréket azután többszörösen kiszeelelték, majd pedig tisztára rostálták. Hosszadalmas és nehéz munka volt ez.

A cséplőgép feltalálása a XIX. sz. végén és meghonosodása ezen a vidéken a XX. sz. elején nagy könnyebbséget hozott magával. A gőzgép által működtetett cséplőgép új lehetőségeket teremtett a földművelés további fejlődésére és a mezőgazdaság gépesítésének előretörésére.

59. sz. vitrin:

- 1. Háromágú favilla**
- 2. Szalmavágó kés**
- 3. Horog, amellyel a szalmát huzzák ki a kazalból**
- 4. Gereblye**
- 5. A búza nyomtatása lovakkal*
- 6. Cséplőgép a XX. sz. elejéről*
- 7. Hambárok*
- 8. Szélmalom Kisbajmokban*
- 9. A szélmalom keresztmetszete*

10. A „gőzgépes ” cséplés makettje

11. Véka, búzamérő edény

SZABADKA KÖZSÉG TERÜLETE (térkép)

A város és a környező települések közötti szorosra fűzött kapcsolatok régtől fogva sajátossá tették vidékünk lakosságának életét. Ez az egybefonódás jelentékeny mértékben kihatott a vegyes összetételű lakosság közös életszokásainak a kialakulására is.

Többnemzetiségű községünkben később az urbanizálódás folyamatai gyökeres változásokat hoztak magukkal a lakosság hagyományos életformáiban. A korszerű életmód nagyrészt háttérbe szorította a vidék nemzeteinek és nemzetiségeinek tradicionális szokásait, amelyek így nagymértékű változásokon mentek keresztül, de részben továbbra is fennmaradtak.

60. sz. vitrin:

1. Szőlőprés

61. sz. vitrin:

1. Szőlőültetés Szabadka környékén 1823-ból

2. A bor lefejtése egyik hordóból a másikba

3. Boroshordó, 28 literes

4. Lopótök

5. Borosedény

6. Fölöntő

7. Kacor, szőlőmetsző kés

8. Szőlős kosár

9. Musterjesztő

10. Hernyózó

SZŐLÉSZET, GYÜMÖLCSÉSZET

A szabadkai–horgosi homokvidék kivételes feltételeket kínált a gyümölcsészet és a szőlészet elterjedésére.

Az első szőlőültetvényekre vonatkozó adatok 1702-ből származnak, amikor is 205 család összesen 246 kapa szőlővel rendelkezett. A szőlészet és a gyümölcsészet felvirágzása valamivel később, a XVIII. sz. második felében következett be, s a XIX. században már nagyon fontos gazdasági tevékenységnek számított. Egyre nagyobbra nőtt a szőlővel beültetett területek kiterjedése, megkezdődött az újabb

technológiák alkalmazása, a szőlőtermelés és feldolgozás gépesítése. Ugyanakkor egyre több válogatott fajtájú gyümölcsfát és szőlőt telepítenek, amelyeknek termékéből jóféle borokat és pálinkát készítenek.

62. sz. vitrin:

72. Kaptártartó állvány

2.6. A különböző típusú kaptárak

7. Mézeskalácsformák

MÉHÉSZET

A lakosság körében már 300 évvel ezelőtt népszerűvé vált a méhészet is. A feljegyzések szerint 1702-ben még csupán 26 kaptár létezett Szabadkán, de számuk 1870-ben már elérte az 592-t. A kitermelt mézet és viaszt közvetlen felhasználásuk mellett a kisiparban hasznosították.

63. sz. vitrin:

60. Suba a XX. sz. elejéről

61. Klumpa a XX. sz. elejéről

62. Szerszám a nádtetőkészítéshez

63. Keresztfa a téstakelesztéshez

64. Ruhaakasztó 1853-ból

65. A nádtető javítása

66. Kenyérsütő kemence

67. Szita a tarhonyakészítéshez

68. Lisztes kanál

69. Vödörhordó vállrúd, „abranyica”

70. Mai szabadkai utcák

71. Tornácos ház a városközpontban

72. Ajtózárok

73. Sártisztító

74. Falusi ház Szabadka környékén

64. sz. vitrin:

1. Dužijanica, bunyevácok-horvátok, 1970-ben

2. Karácsonyi kalács, bunyevácok-horvátok

3. Pünkösöd 1921-ben

4. A korona, dužijanica, bunyevácok-horvátok, 1970-ben

5. **Védszentnapi kalács, szerbek, XX. század**
6. **Násznagyi kalap, lakodalmi szokások, magyarok, a századforduló tájáról**
7. **Húsvéti tojások, szerbek, bunyevácok-horvátok, magyarok, XX. sz.**
8. **Lakodalmas kulacs**
9. **Lakodalmi fonatoskalács, magyarok, XX. sz.**

Szabadka soknemzetiségű lakossága körében mindenekelőtt az ember életének legjelentősebb állomásaihoz: a születéshez, a házasságkötéshez és a temetkezéshez kötődő szokások maradtak fenn.

A vallási szokások sorában továbbra is kiemelkedő helyen szerepel a karácsony és a húsvét megünneplése. A pünkösdhöz – azaz a „pünkösdi királynéhoz” – fűződő szokások a bunyevácok körében, falun és városon egyaránt egészen a II. világháborúig fennmaradtak, később azonban fokozatosan kihaltak.

Az aratással kapcsolatos népszokásoknak messzire visszanyúló hagyományai vannak ezen a tájon. A bunyevácok látványos artóünnepségét, a Dužijancát ma is évről évre megrendezik a környező falvakban és magában a városban is.

A szerbeknél a „krsna slava”, vagyis védszentnapi ünnepség említhető a legáltalánosabb családi hagyományok között.

Az évszázados együttélés nyomán a különböző népszokások több vonatkozásukban is átszövik és kölcsönösen kiegészítik egymást. Az egyes nemzetek és nemzetiségek soraiban azonban léteznek teljesen elkülönülő, sajátos népszokások is, amelyek egyedülálló kulturális értékeit jelentik ennek a környezetnek.

65. sz. vitrin:

1. **Duda**
2. **Furulya**
3. **Kistambura**
4. **Citera**
5. **Tárogató**
6. **Kistambura**

Vidékünkön a népzenei hagyományok rendkívül változatosnak és gazdagnak tekinthetők.

Anépi hangszerek kidolgozásával eleinte egyes különleges tehetséggel megáldott személyek foglalkoztak. Később ezen a téren is bekövetkezett a szakosodás, amikor az egyes mesteremberek már csak meghatározott hangszerféléseket készítettek, s e tevékenység is fokozatosan kisipari jelleget öltött.

Eredeti származásuktól és megjelenési idejétől függetlenül az itt élő népek sokféle máshonnan hozott népi hangszert is elfogadtak és magukévá tettek. Ismeretes, hogy örömeiket és bánatukat az emberek legszívesebben dalban és zenében fejezik ki. Ez a szokása végigkíséri az embert egész életútján, kezdve a gyermek születésétől a lakodalmi és más ünnepségeken át egészen a halálig.

Egy-egy nép szellemi alkotóképességének mértékét zenei életének gazdagsága is híven szemlélteti. Az együtt élő népek kölcsönhatása azonban ilyen vonatkozásban is megmutatkozik. Ennek következtében a hagyományos zenei kifejezőmódokban ugyancsak jelentékeny eltolódások észlelhetők. Ez a jelenség főleg a népdalok, a zenei hagyományok változásaiban figyelhető meg.

A szerbek, a bunyevác-horvátok és a magyarok népi zenéjéhez kapcsolódó húros és fúvós hangszerek megszólaltatásában ezen a tájon egyaránt egy sajátos kifejezőmód érvényesül. Különösen a tamburazenének voltak neves művelői a nép körében.

Vidéünk legismertebb népi hangszerei a tambura mellett a furulya, a duda, a citera, a cimbalom stb.

66. sz. vitrin:

58. Dísztörölköző, szerb, XX. sz. vége

59. Tarisznya, bunyevác-horvát, XIX. sz. vége

60. „Maveszka”, kötény, bunyevác-horvát, XIX. sz. vége – XX. sz. eleje

61. Aranyhímzésű ing, bunyevác-horvát, XX. sz. eleje

62. Fityula, bunyevác-horvát, XX. sz. eleje

63. Férfi mellény, bunyevác-horvát, XX. sz. eleje

64. Férfi mellény, szerb, XIX. sz. vége

65. Fityula, szerb, XIX. sz. vége

66. Fityula készítés

67. Papucs készítés

68. Papucs, XX. sz.

69. Aranyhímző

70. Ágytakaró, magyar, XX. sz.

71. Slingelt, lyukacsos hímzésű darabok, bunyevác-horvát, XX. sz.

72. Trukkoló minták

A háztartásokban szorgoskodó nők művészi törekvéseiről a legkifejezőbben a szöttesek és a hímzések tanúskodnak. Ezt a tudásukat és készségüket nemzedékről nemzedékre vitték át a letűnt évszázadokban. A lányok és az asszonyok ügyességének, alkotói készségének köszönhetően sok értékes munkával gazdagodott a népművészet. Habár alkotóik névtelenek maradtak, mindenki számára szemléteessé teszik a népművészek rátermettségét és képzeletgazdagságát.

Az ilyenfajta művészi kifejezőmód eredményeinek mennyiségét és minőségét méltóan szemléltetik a különféle technikájú hímzéssel díszített népviseleti tárgyak. A leggyakrabban természetesen a női ruhadarabok készültek ilyen díszítéssel, míg a férfiak viseletének csupán egyes ünnepi tartozékaira kerülhetett hímzés.

A XIX. sz. végén a hímzésnek egy különleges fajtája, az ún. slingelés vált divatossá, ami a polgári ízlés hatására csakhamar legszélesebb néprétegekre is áttért. A motívumok és a díszítőelemek megválasztását előre kidolgozott minták könnyítették meg, de a kidolgozás minősége továbbra is a kézimunkázó nők ügyességén és hozzáértésén múlott.

A maga korában az egyik legkedveltebb és legelterjedtebb díszítésmód az aranyhímzés volt. Ilyen különleges ékesítéssel főleg a női ingek, mellények, szoknyák, de ünnepi alkalomra férfi ingek és mellények is készültek.

Az ünnepi viseletben a női papucsok is aranyhímzést kaptak.

A kézimunkázás népszerűségét és fejlettségét mutatja, hogy számos művelőjének neve a nép körében is ismertté vált, s munkásságával külön elismerést vívott ki a népművészet számára.

67. sz. vitrin:

1. Bunyevác női viselet, a XIX. sz. vége és a XX. sz. eleje
2. Bunyevác férfiviselet, a XX. sz. eleje
3. Leány- és legényviseletek, szerbek, XIX. sz. vége
4. Magyar férfiviselet, a XIX. sz. vége és a XX. sz. eleje
5. Magyar női viselet, a XIX. sz. vége és a XX. sz. eleje

NÉPVISELET

Vidékünk lakosságának népviseletét az elmúlt időkben olyan hagyományos ruhadarabok jellemezték, amelyek eredetileg még a természetes anyagok felhasználásával készültek, illetve kézimunkával előállított anyagok felhasználásával.

Ismereteink szerint a XVII. és a XVIII. században a len volt a használatos ruhadarabok legfontosabb alapanyaga. A házi szövőszéken kidolgozott lenvászonból készült mind a férfiak, mind a nők ruházata. Fontos alapanyag volt azonban a bőr és a szőrme is, amivel a fejlett állattenyésztés révén szintén bőségesen el voltak látva a háztartások, s az ebből kidolgozott öltözködési kellékek jól alkalmazkodtak a síkvidék szélsőséges időjárási viszonyaihoz.

A gazdasági haladás és a lakosság életkörülményeinek változásai megfelelő formában kifejezésre jutottak az öltözködés módjában és a viseleti tárgyak milyenségében is. Az egyes ruhadarabok ettől kezdve mindinkább nyilvánvalóbbá teszik viselőjük társadalmi helyzetét, s az öltözködésben is egyre szembeötlőbbé

válnak a szociális rétegeződéssel összefüggő különbségek. Az öltözködési tárgyakat, az egyes ruhadarabokat és a lábbelit ekkor már hozzáértő kisiparosok készítik. A bocskort a csizma, a cipő, a papucs váltja fel. Gyorsan terjed a drága, külföldi eredetű ruhaanyag, a selyem, a bársony stb. használata.

A manufaktúra terjedése, a kereskedők közvetítésével megvalósuló erőteljes árucserre nagymértékben kihat az öltözködés módjára is. A népviseletre egyre kifejezetebben rányomja bélyegét a polgári viselet, a divatos városi öltözködési mód.

A vegyes nemzetiségű lakosság összetétele, az együtt élő népek kölcsönös egymásra hatása a népviseletben is tükröződik, bizonyos mértékben közös jellemvonásokat vesz fel, de kifejezésre juttatja az egyes nemzetek hagyományait is.

Bizonyos viseleti tárgyakon mind gyakrabban jelennek meg a különféle hímzések. Ezek készítésének és az egyes ruhadarabok díszítésének módja azonban nemcsak a szociális rétegeződésről, de a nemzeti különbségekről is híven árulkodik.

68. sz.vitrin:

Szövőszék, a XIX. sz. vége és a XX. sz. eleje
Rokka, a XX. sz. eleje

A HÁZIIPAR

A háziipar termékei mindenekelőtt a fonás és a szövés általános ismeretével álltak kapcsolatban. Ez a kezűgyesség, amely nemzedékről nemzedékre szállt, nagy hagyományokra tekint vissza. Leginkább a lányok és az asszonyok művelték. Az egész munkát, a nyersanyag előkészítésétől egészen a szövőszék kezeléséig a saját háztartásukon belül végezték.

A környéken kitermelt gyapjú, len, kender és más nyersanyag elegendő munkalehetőséget kínált a szorgos kezű asszonyoknak, akik a fonalkészítéstől a legfinomabb színes szőttesek kidolgozásáig mindent maguk végeztek. A nyersanyag színezésére különféle növényeket vettek igénybe. Ezek a természetes színek adtak meg minden szükséges színárnyalatot. A vegyi úton előállított színezékek sokkal későbbi eredetűek.

A szövéshez fából készült szövőszéket használtak. Ezeken sokféle vásznat állítottak elő, attól függően, hogy milyen finomságú szállal dolgoztak. Ez természetesen mindig megfelelt az anyag rendeltetésének, hiszen más-más fonalból készült az ágylepedő, a terítő, a takaró stb.

A bunyevác lányok és asszonyok előszeretettel szőtték népviseletük színes darabjait és kellékeit, amelyeket sajátos díszítőelemekkel láttak el. A női ingekbe

szótt különleges motívumok – az ún. „začunčanicak” – a kézimunkák igazi remekei közé sorolhatók. A különféle népviseleti darabok – legfőképp a sokszínű kötény – készítése igen elterjedt foglalatosságnak számított. Az akkori időkben a menyasszonyi hozományban néha tíz darab ilyenfajta díszes kötény is helyet kapott.

Ugyancsak sokféle tarisznya készült a szövőszékeken mindennapi használatra. A szerb lakodalmi szokásokban viszont a kézi szövésű törölközőknek jutott fontos szerep.

A korszerű szövőgépek megjelenése és elterjedése azután fokozatosan visszaszorította ezt a fajta házi foglalatosságot. A régi készítmények fennmaradt példányai azonban híven őrzik az egykori népművészek kivételes esztétikai érzékének és gazdag fantáziájának emlékét.

69. sz. vitrin:

A Városháza előtti tér, a XIX–XX. századfordulón

70. sz. vitrin:

Konyha

71. sz. vitrin:

Tisztaszoba

Rezime

Kao što su oči ogledalo duše, tako i stalna postavka predstavlja svedočanstvo o radu muzeja: međutim, ako jedna izložba ne može da se promeni, to je jedna stvar, a ako se *ad hoc* menjaju njeni pojedini delovi samo radi menjanja, onda je to druga stvar. Etnološki deo stalne postavke Gradskog muzeja je sve do 2002. godine bio nepromenjen, statičan, sa jednom nejasnom koncepcijom, ali baš nasuprot tome, i posle 16 godina smatrao sam da treba takav da ostane kao opomena sledećoj generaciji.

Od 1991. godine kada je otvorena ova stalna postavka pa do danas, u muzejskoj struci je došlo do mnogih promena. Ovaj period se poklapa i sa odlaskom koleginice etnologa u penziju, te su izmene na etnološkom delu stalne postavke izvršene nakon toga (2002). Želja mi je bila da prikažem sve tematske celine muzejskih predmeta na savremeniji način, sa tehničkim rešenjima i elementima koji nagoveštavaju novu stalnu postavku, u novom izložbenom prostoru. Na taj način sam ovaj osvrt uradio i kao prikaz “stare” etnološke postavke i kao suprotstavljane dve koncepcije.

SUMMARY

As the eye represents the mirror of the soul, in the same manner the permanent exhibition is the testimony of the museum: when an exhibition is unable to change we speak about one thing and in the case of ad hoc changing of elements, just for the reason of changing, we speak about something else. The ethnographic part of the permanent exhibition in the Municipal Museum of Subotica has been unchanged, statical, with a haze conception until 2002, but my standpoint was to fix the existing situation as a warning for the next generations. Since 1991, when the permanent exhibition were constructed, there have been many changes from the aspect of modern museology which we want to follow. The moment of making changes was corresponding with the retirement of colleges ethnologists – meaning that we wanted to make an attempt to exhibit complexities of artifacts and to continue with it in the new exhibition hall, using modern and appropriate technical equipment. In that way the extractive representation of ethnological department will be in the same time a memorial exhibition and the opposition of two concepts.

1. sz. Függelék - Cipésműhely

Leltári szám	Régi leltári szám	A tárgy megnevezése	Társadalmi hovatartozás	A tárgy leírása	Méretei	A fénykép száma	A tárgy állaga
KC.47.		sámfa	iparos	tömörfa, egy fémszegeccsel ellátva	16cmX5cm (magass.)	I/355	jó, két szegecs hiányzik
KC.48.		sámfa	iparos	tömörfa, egy fémszegeccsel ellátva	16cmX5cm (magass.)	I/356	jó, két szegecs hiányzik
KC.49.	9	sámfa	iparos	tömörfa, két fémszegeccsel ellátva	17,2 cmX4,8 cm	I/357	jó
KC.50.		sámfa	iparos	tömörfa, egy fémszegeccsel ellátva	17,1cmX4,8cm	I/358	jó, három szegecs hiányzik
KC.51.		sámfa	iparos	tömörfa, két fémszegeccsel ellátva	18,1cmX5cm	I/359	jó, két szegecs hiányzik
KC.52.		sámfa	iparos	tömörfa, három fémszegeccsel ellátva	18,4cmX5,1cm	I/360	jó, két szegecs hiányzik
KC.53.		sámfa	iparos	tömörfa	19,3cmX5,7cm	I/361	jó, hat szegecs hiányzik
KC.54.	30	sámfa	iparos	tömörfa, oldalan pecsét: "Bezzeg Károly, Szabadka"	20,1cmX4,9cm	I/362	jó
KC.55.	30	sámfa	iparos	tömörfa	19,9cmX4,9cm	I/363	jó
KC.56.		sámfa	iparos	tömörfa, öt fémszegeccsel ellátva, első részén két bórdarab	20,7cmX5,8cm	I/364	kopott, csonka
KC.57.		sámfa	iparos	tömörfa, öt fémszegeccsel ellátva, első részén két bórdarab	20,4cmX5,2cm	I/365	jó
KC.58.	1; 33	sámfa	iparos	tömörfa, egy fémszegeccsel ellátva	21,7cmX5,9cm	I/366	jó
KC.59.	1; 33	sámfa	iparos	tömörfa, egy fémszegeccsel ellátva	21,7cmX6cm	I/367	jó
KC.60.	3; 34	sámfa	iparos	tömörfa, két fémszegeccsel ellátva, tetején pecsét: "Bezzeg Károly, Szabadka"	22,5cmX6,6cm	I/368	jó
KC.61.		sámfa	iparos	tömörfa, három fémszegeccsel ellátva	23cmX7,1cm	I/369	jó
KC.62.	36	sámfa	iparos	tömörfa, három fémszegeccsel ellátva	22,7cmX7cm	I/370	jó

KC.63.	2, 34	sámfa	iparos	tömörfa, két fémsszegeccsel ellátva, tetején pecsét: "Bezzeg Károly, Szabadka"	22,8cmX6,7cm	I/371	jó
KC.64.		sámfa	iparos	tömörfa, négy fémsszegeccsel ellátva	22,8cmX7,1cm	I/372	jó
KC.65.	370; 37 (lábfejtén); 3 (tetején)	sámfa	iparos	tömörfa	24,2cmX6,3cm	I/373	jó
KC.66.	37	sámfa	iparos	tömörfa, négy fémsszegeccsel ellátva	23,8cmX7,7cm	I/374	jó
KC.67.	38; 5	sámfa	iparos	tömörfa, öt fémsszegeccsel ellátva	24,5cmX7,5cm	I/375	jó
KC.68.		sámfa	iparos	tömörfa, öt fémsszegeccsel ellátva	24,7cmX7,5cm	I/376	jó
KC.69.	373; 38	sámfa	iparos	tömörfa	24,8cmX6,5cm	I/377	jó
KC.70.		sámfa	iparos	tömörfa, tizenegy fémsszegeccsel ellátva	28,5cmX8cm	I/378	jó
KC.71.		sámfa	iparos	tömörfa, kilenc fémsszegeccsel ellátva	27,5cmX7,7cm	I/379	jó
KC.72.		sámfa	iparos	tömörfa, tizenegy fémsszegeccsel ellátva	28cmX8,2cm	I/380	jó
KC.73.	9, 42	sámfa	iparos	tömörfa, oldalan pecsét: "Bezzeg Károly, Szabadka"	27,9cmX7,2cm	I/381	jó
KC.74.	9	sámfa	iparos	tömörfa	27,5cmX7,2cm	I/382	jó
KC.75.	42, 9	sámfa	iparos	tömörfa, oldalan pecsét: "Bezzeg Károly, Szabadka"	28cmX7,3cm	I/383	jó
KC.76.	45	sámfa	iparos	tömörfa, tizenkét fémsszegeccsel ellátva	29,5cmX8,8cm	I/384	jó
KC.77.	45	sámfa	iparos	tömörfa, tizenkét fémsszegeccsel ellátva, orránál fászegek	29,5X8,2cm	I/385	jó
KC.78.	90	sámfa	iparos	tömörfa	31,2cmX8,3cm	I/386	jó
KC.79.	14	sámfa	iparos	tömörfa	30,3cmX8cm	I/387	jó
KC.80.	12	sámfa	iparos	tömörfa, pecséttel: "Bezzeg Károly, Szabadka"	29,4cmX7,5cm	I/388	jó
KC.81.		bunyevác papucs	iparos	jobb láb, két tollal 41-es méretszám, bőr talpú, bőr felsőrészt papucs, lapos, bacs típusú, fekete színű	27,8cm hosszú 9 cm széles	I/389	rossz állapotú
KC.82.		bunyevác papucs	iparos	ugyanaz, mint a KC.81-es, csak balláb		I/390	rossz állapotú
KC.83.		női papucs	iparos	piros színű, női papucs, oldalt bőr, teteje vászon, talpa, belseje bőr, sarka van	24 cm hosszú	I/391	rossz állapotú, nincs párja

KC.84.	E1630 "remek"	játékpapucs	iparos	anyaga bőr, belül piros	11,5cm hosszú	I/392	rossz állapotú, nincs párja
KC.85.	E1707/1-2.	1 pár bőr bocskor	iparos	sötétbarna színű, elől bevagdalt, hátul fonott	24,4 cm hosszú	I/393	jó
KC.86/1-2.		balos bőrszizma+sámfa	iparos	fekete bőrszizma, sarka, orra megvasalva, diszítetlen	talpa hossza: 27cm, magassága:40cm	I/394-95	jó
KC.87/1-2.		jobbos bőrszizma+sámfa	iparos	fekete bőrszizma, sarka, orra megvasalva, diszítetlen	talpa hossza: 27cm, magassága:40cm	I/396-97	jó
KC.88-89.	2/512-es régi szám a jobbosban, ráfűzve papíron	1 pár bőrszizma	iparos	fekete bőrszizma	talpa hossza: 30cm, magassága:44cm	I/398-99	jó
KC.90-91.		1 pár bőrszizma	iparos	fekete keményszárú bőrszizma	talpa hossza: 28 cm, magassága: 40 cm	I/400 és 402	jó, kopott
KC.92/1-2.		1 pár bőrszizma	iparos	keményszárú fekete bőrszizma, szárán elől gombdís	talpa hossza: 27 cm, magassága: 40 cm	I/404	jó, kicsit kopott
KC.93/1-2. 94/1-2.		1 pár női bőrcipő	iparos	fekete lakkbőr, leffentyűn márkajelzés: "Bacsich Márton, úri és női cipész, Szabadka", fűzős, orrán lyukacsos díszítés	talpa hossza: 28 cm, magassága:13,5 cm	I/405-06	jó
KC.1.		bőrvágó, köríves	iparos	bőrvágó, köríves	nyele 11,5cm, bárd 27,5cmX19cm	I/407	jó
KC.2.		bőrvágó, köríves	iparos	bőrvágó, köríves	nyele 9,5cm, bárd sugara 5,5cm	I/402	jó
KC.3.		bőrvágó, köríves	iparos	bőrvágó, köríves	nyele 11cm, bárd 14,5cmX8,5cm	I/404	jó
KC.4.		bőrvágókés	iparos	bőrvágókés	nyele12,5cm, penge 2,5cm	I/405	jó
KC.5.		cipőperem-simító	iparos	cipőperem-simító	nyele 12cm, feje 5,2cm	I/406	jó
KC.6.		ráspoly	iparos	ráspoly	nyele 7,5cm, ráspoly 11cm	I/407	jó
KC.7.		cipészár	iparos	cipészár	nyele 8,3cm, ár+fej 4,9cm	I/408	jó
KC.8.		cipészár	iparos	cipészár	nyele 9,5cm, ár 5,3cm	I/409	jó

KC.9.		cipészár	iparos	cipészár		nyele 10cm, ár 3,7cm	I/410	jó
KC.10.		cipészár	iparos	cipészár		nyele 6,4cm, ár+fej 3,3cm	I/411	jó
KC.11.		cipészár	iparos	cipészár		nyele 10cm, ár 4,2cm	I/412	jó
KC.12.		cipészár	iparos	cipészár		nyele 8,5cm, ár 3cm	I/413	jó
KC.13.		cipőperem-símitó	iparos	cipőperem-símitó		13,7cmX2,1cmX1,5cm	I/414	jó
KC.14.		cipőperem-símitó	iparos	cipőperem-símitó		11,8cmX2,7cm	I/415	jó
KC.15.		cipőperem-símitó	iparos	cipőperem-símitó		13,5cmX3cm	I/416	repedt
KC.16.		cipőperem-símitó	iparos	cipőperem-símitó		7,6cmX2,3cm	I/417	jó
KC.17.		fa bőrsímitó	iparos	fa bőrsímitó		13,5cmX3,1cm	I/418	jó
KC.18.		fa bőrsímitó	iparos	fa bőrsímitó		12,5cmX3,1cm	I/419	jó
KC.19.		fa bőrsímitó	iparos	fa bőrsímitó		13cmX1,5cm	I/420	jó
KC.20.		cipőperem-símitó	iparos	cipőperem-símitó		16,8cmX3cm	I/421	jó
KC.21.		állítható bőrvágó	iparos	állítható bőrvágó		nyele 9,5cm, szárai 8,9cm	I/422	jó
KC.22.		rádlizó, fa bőrvágó	iparos	rádlizó, fa bőrvágó		nyele 15cm, korong átmérője 1,5cm	I/423	jó
KC.23.		körző formájú célszerszám	iparos	körző formájú célszerszám		15cm	I/424	jó
KC.24.		lyukasztó	iparos	lyukasztó		10,2cm	I/425	jó
KC.25.		lyukasztó	iparos	lyukasztó		10,2cm	I/426	jó
KC.26.		lyukasztó	iparos	lyukasztó		12cm	I/427	jó
KC.27.		lyukasztó	iparos	lyukasztó		12,5cm	I/428	jó
KC.28.		élvágó	iparos	élvágó		12cmX1,9cm	I/429	jó
KC.29.		szögkihúzó	iparos	szögkihúzó		nyele 9,9cm, fej 9cm	I/430	jó
KC.30.		cipőki fordító	iparos	cipőki fordító		35cm	I/431	jó
KC.31.		bőrvágó (fogazott)	iparos	bőrvágó (fogazott)		9,3cm	I/432	jó
KC.32.		bőrvágó (fogazott)	iparos	bőrvágó (fogazott)		11cm	I/433	jó
KC.33.		sárgarézt kalapács	iparos	sárgarézt kalapács		9,6cm magas, alja átmérője 9,3cm	I/434	jó

KC.34.	sárgaréz kalapács	iparos	sárgaréz kalapács	10,1cm magas, alja átmérője 6,1cm	I/435	jó
KC.35.	árnyél, cserélhető	iparos	árnyél, cserélhető	7,5cm magas, alja átmérője 2,9cm	I/436	jó
KC.36.	harapófogó és szögkihúzó	iparos	harapófogó és szögkihúzó	21cm	I/437	jó
KC.37.	bőrszalag, félkész lábbelihez	iparos	bőrszalag, félkész lábbelihez	31,2cmX1,5cm	I/438	jó
KC.38.	bőrszalag, félkész lábbelihez	iparos	bőrszalag, félkész lábbelihez	29,8cm	I/439	jó
KC.39.	eszimaszár	iparos	eszimaszár	36,5cmX30cm (mindkettő)	I/440	jó
KC.40.	cipósarak/a	iparos	bőr és karton papucsarak	8cmX7,1cmX1,2cm	I/441	jó
KC.41.	cipósarak/b	iparos	bőr és karton papucsarak	8cmX7,1cmX1,2cm	I/442	jó
KC.42.	/a papucsбетét, karton	iparos	papucsбетét, karton	21,6cmX6,5cm	I/443	jó
KC.43.	/b papucsбетét, karton	iparos	papucsбетét, karton	21,6cmX6,5cm	I/444	jó
KC.44.	/a cipőбетét, bőr és karton	iparos	cipőбетét, bőr és karton	25,8cmX8,5cm	I/445	jó
KC.45.	/b cipőбетét, bőr és karton	iparos	cipőбетét, bőr és karton	25,8cmX8,5cm	I/446	jó
KC.46.	félkész, bőr cipőtalp	iparos	félkész, bőr cipőtalp	32,2cmX10cm	I/447	jó
KC.95.	fiókos eszírzésasztal	iparos	fiókos eszírzésasztal		I/452	jó
KC.96.	munkalap	iparos	fa munkalap		I/449	jó
KC.97.	bőröző satupad	iparos	bőröző satupad		I/451	jó
KC.98.	suszterszék	iparos	suszterszék		kimaradt	jó
KC.99.	árjegyzék	iparos	árjegyzék		I/450	jó
KC.100.	ólomlátét szegezéshez	iparos	ólomlátét szegezéshez		I/448	jó

2. sz Függelék - Asztalos műhely

Leltári szám	Régi leltári szám	Bejövetelel száma	A tárgy megnevezése	Társadalmi hovatartozás	A tárgy leírása	Méretei	A fénykép száma
KA.1.			szorító	iparos	U alakú, fém betétet megerősített fa orsós szorító	15cmX19cmX5cm (a keret), 25cmXØ2,45cm (a tengely)	I/0177
KA.2.			szorító	iparos	U alakú, fa orsós szorító	14,5cmX19cmX4cm (a keret), 27cmØ2,9cm (a tengely)	I/0178
KA.3.	IIIXK		szorító	iparos	U alakú, fém betétet megerősített fa orsós szorító	18cmX23cmX4cm (a keret), 29cmXØ3,35cm (a tengely)	I/0179
KA.4.			szorító	iparos	U alakú, fém betétet megerősített fa orsós szorító	13cmX16,5cmX3,7cm (a keret), 22,5cmXØ2,5cm (a tengely)	I/0180
KA.5.			szorító	iparos	U alakú, fém betétet megerősített fa orsós szorító	21,5cmX22,5cmX4cm (a keret), 31,5cmXØ2,35cm (a tengely)	I/0181
KA.6.	IXK		szorító	iparos	U alakú, fém betétet megerősített fa orsós szorító	19cmX24,8cmX4,8cm (a keret), 27cmXØ2,8cm (a tengely)	I/0182
KA.7.	IIIVK		szorító	iparos	U alakú, fém betétet megerősített fa orsós szorító	21,5cmX27cmX5cm (a keret), 45cmXØ3,1cm (a tengely)	I/0183
KA.8.	IIIVK		szorító	iparos	U alakú, fém betétet megerősített fa orsós szorító	21,5cmX27cmX5,5cm (a keret), 35,5cmXØ3cm (a tengely)	I/0184
KA.9.			szorító	iparos	U alakú, fém betétet megerősített fa orsós szorító	20,5cmX26,5cmX4,8cm(akeret), 33,5cmXØ3,2cm (a tengely)	I/0185
KA.10.			szorító	iparos	U alakú, fém betétet megerősített fa orsós szorító	20,7cmX25,8cmX4,7cm (a keret), 32cmXØ3,6cm (a tengely)	I/0186
KA.11.	IIIK		szorító	iparos	U alakú, fém betétet megerősített fa orsós szorító	25,5cmX32cmX6cm (a keret), 41,5cmXØ3,5cm (a tengely)	I/0187
KA.12.			szorító	iparos	hámoszög profilú, négyszetes alapú, fém csavarokkal megerősített fa orsós szorító	35cmX43cmX13,5cm (a keret), 45,5cmXØ4,4cm (a tengely)	I/0188
KA.13.			szorító	iparos	U alakú, fém betétet megerősített fa orsós szorító	31,5cmX41cmX7cm (a keret), 46cmXØ3,8cm (a tengely)	I/0189
KA.14.			profilgyalu	iparos	fából készült profilgyalu	25cmX5cm	I/0191
KA.15.			profilgyalu	iparos	fából készült profilgyalu	25cmX7,4cm	I/0192

KA.16.	21		profilgyalu	iparos	faból készült profilgyalu, Weiss & Sohn in Wien rávéséssel	25,2cmX8cm	I/0193
KA.17.	3		profilgyalu (kétélű)	iparos	faból készült kétélű profilgyalu (holkervágó)	26,6cmX7cm	I/0194
KA.18.			profilgyalu (kétélű)	iparos	faból készült kétélű profilgyalu (holkervágó)	25,5cmX7,3cm	I/0195
KA.19.	21		profilgyalu	iparos	faból készült profilgyalu, Weiss & Sohn in Wien rávéséssel	23cmX7cm	I/0196
KA.20.			fakengyel	iparos	fakengyel fém erősítővel	12,3cmX4,7cm (12,5 cm a megerősítő)	I/0198
KA.21.			fakengyel	iparos	fakengyel fém erősítővel	12,2cmX4,8cm (12 cm a megerősítő)	I/0199
KA.22.			fakengyel	iparos	fakengyel fém erősítővel	11cmX4,7cm (12 cm a megerősítő)	I/0200
KA.23.			fakengyel	iparos	fakengyel fém erősítővel	12cmX4,5cm (12,8 cm a megerősítő)	I/0201
KA.24.			fakengyel	iparos	fakengyel fa erősítővel	14,5cmX5,2cm (19 cm a megerősítő)	I/0202
KA.25.			kézifűrészsár	iparos	kézifűrészsár	31cmX2,2cm (szár) 12,5cm (fűrészlaptartó)	I/0204
KA.26.			kézifűrészsár	iparos	kézifűrészsár	31cmX2,3cm (tengely) 12cm (fűrészlaptartó)	I/0203
KA.27.			kézifűrészsár	iparos	kézifűrészsár	35,5cmX3cm (tengely) 15cm (fűrészlaptartó)	I/0205
KA.28.			kézifűrészsár	iparos	kézifűrészsár	36,3cmX3,1cm (tengely) 15cm (fűrészlaptartó)	I/0206
KA.29.			kézifűrészsár	iparos	kézifűrészsár	34,2cmX2,35cm (tengely)	I/0207
KA.30.			nagyolgyalu	iparos	faból készült nagyolgyalu, díszes fogóval	63cmX7cm	I/0208
KA.31.			nagyolgyalu	iparos	faból készült nagyolgyalu, díszes fogóval	63cmX7,7cm	I/0209
KA.32.			fakörző	iparos	faból készült körző fém megerősítéssel és csavarral	45,5cm (szárai)	I/0210

K A.33.			fémkörző	iparos	fémбол készült körző, rögzítősavarral	39cm (szárai)	I/0211
K A.34.			fűrész	iparos	fából készült, sodrott kötéllel összefogott kézfűrész	34,5cm széles, 62cm hosszú, a fűrészlap: 53cm	I/0212
K A.35.			fűrész	iparos	fából készült, sodrott kötéllel összefogott kézfűrész	33cm széles, 64cm hosszú, a fűrészlap: 57cm	I/0213
K A.36.			fűrész	iparos	fából készült, sodrott kötéllel összefogott kézfűrész, roflívágó éllel	35cm széles, 56cm hosszú, a fűrészlap: 59,3cm	I/0214
K A.37.			fűrész	iparos	fából készült, sodrott kötéllel összefogott kézfűrész	39,5cm széles, 84cm hosszú, a fűrészlap: 78cm	I/0215
K A.38.			fűrész	iparos	fából készült, sodrott kötéllel összefogott kézfűrész	40,5cm széles, 84cm hosszú, a fűrészlap: 78cm	I/0216
K A.39.			fűrész	iparos	fából készült, sodrott kötéllel összefogott kézfűrész, fémmeel megerősített	43cm széles, 84cm hosszú, a fűrészlap: 72cm	I/0217
K A.40.			állítható hordófenék gyaluló szerszám	iparos	állítható magasságú hordófenék gyaluló szerszám, diszes, 3 orsóval	13,5cmX15,5cm (lapja)	I/0218
K A.41.			állítható hordófenék gyaluló szerszám	iparos	állítható magasságú hordófenék gyaluló szerszám, diszes, 3 orsóval	14,5cmX19,5cm (lapja)	I/0219
K A.42.			körívgyalu	iparos	fából készült körívgyalu, diszes, 1862-es bevéséssel	15,3cmX6,5cm	I/0220
K A.43.			körívgyalu	iparos	fából készült körívgyalu, diszes	16cmX5,5cm	I/0221
K A.44.			kádárgyalu darabja	iparos	kádárgyalu darabja, hiányos, fém megerősítéssel, diszes, 1884-es évszám vésvé, P. C. Monogram	13,5cmX11,5cm	I/0223
K A.45.			külső holkervágó szerszám	iparos	külső holkervágó szerszám, bejelölésre	5,1cmX19,5cm	I/0224
K A.46.			gyalu darabja	iparos	fagyalu, diszített, éle hiányzik	12,2cmX4,4cm	I/0225
K A.47.			faékl	iparos	faékl	17,3cm	I/0226
K A.48.			faékl	iparos	faékl	17,2cm	I/0227
K A.49.			faékl	iparos	faékl	16cm	I/0228
K A.50.			fagyalu darabja	iparos	fagyalu, él nélkül	12,5cmX6,5cm	I/0232
K A.51.			fasatu	iparos	fasatu	27,5cmX12cm	I/0230

KA.52.			állítható hordófenék számszám	állítható magasságú gyaluló	állítható magasságú hordófenék gyaluló számszám, díszített, fém megerősítéssel, 1843-as bevésés, J. G. monogram, 3 orsós	11,5cmX13cm	I/0231
KA.53.			profilgyalu	iparos	profilgyalu	19,5cmX7,2cm	I/0233
KA.54.			körígyalu	iparos	körígyalu, felirat: Österreicher (és talán Budapest)	14,5cmX5,3cm	I/0234
KA.55.			kádárgyalu	iparos	kádárgyalu, díszített, rajta 1864-es évszám, faragott fogóval	16,5cmX5,5cm	I/0235
KA.56.			gyalu	iparos	faból készült gyalu fogóval	21cmX5cm	I/0236
KA.57.			gyalu	iparos	faból készült gyalu fogóval	26cmX4,5cm	I/0237
KA.58.			gyalu	iparos	faból készült gyalu fogóval	27,5cmX5cm	I/0238
KA.59.			gyalu	iparos	faból készült gyalu fogóval, fém megerősítéssel a talpán	25,2cmX4,5cm	I/0239
KA.60.	A0		gyalu	iparos	faból készült gyalu fogóval, Weiss & Sohn in Wien felirattal	21,5cmX5,3cm	I/0240
KA.61.			profilgyalu	iparos	faból készült profilgyalu	26cmX3cmX7,5cm	I/0241
KA.62.	4		profilgyalu	iparos	faból készült profilgyalu	26cmX2,5cmX8cm	I/0242
KA.63.			profilgyalu	iparos	faból készült profilgyalu	27cmX2,5cmX7,5	I/0243
KA.64.	3		profilgyalu	iparos	faból készült profilgyalu, a feliratról annyit látszik, hogy Perlstein & Neffe ?egg	26cmX2cmX7,5cm	I/0244
KA.65.			profilgyalu	iparos	faból készült profilgyalu	27cmX2,5cmX7,5	I/0245
KA.66.			profilgyalu	iparos	faból készült profilgyalu	27,5cmX3cmX7cm	I/0246
KA.67.			profilgyalu	iparos	faból készült profilgyalu	27cmX2,8cmX7,5cm	I/0247
KA.68.			profilgyalu	iparos	faból készült profilgyalu, tetején AK monogram vése	21,3cmX2cmX6,5cm	I/0248
KA.69.			profilgyalu	iparos	faból készült profilgyalu	29cmX1cmX5,5cm	I/0249
KA.70.			profilgyalu	iparos	faból készült profilgyalu	27cmX0,6cmX7,3cm	I/0250
KA.71.			profilgyalu	iparos	faból készült profilgyalu	25cmX2cmX8,5cm	I/0251
KA.72.			állítható fogasszélességű gyalu	iparos	állítható fogasszélességű, faból készült gyalu	26,5cmX9cmX8cm	I/0252
KA.73.			állítható fogasszélességű gyalu	iparos	állítható fogasszélességű, faból készült gyalu, Weiss & Sohn in Wien felirattal	26,5cmX6,5cmX7cm	I/0253

KA.74.		á l l í t h a t ó fogászélességű gyalu	iparos	állítható fogászélességű, fából készült gyalu	26,2cmX10cmX6,7cm	I/0254
KA.75.		á l l í t h a t ó fogászélességű gyalu	iparos	állítható fogászélességű, fából készült gyalu	28,8cmX9cmX6cm	I/0255
KA.76.		cigányfűrő	iparos	fából készült cigányfűrő	28cmX12cmX4,6cm	I/0256
KA.77.		fából készült jelölő	iparos	fából készült jelölő, Weiss & Sohn in Wien felirattal, túldoldalán talán OW és NE monogram	24cmX9,2cm	I/0257
KA.78.		fából készült sablon	iparos	fából készült sablon	51cmX2,3cm	I/0258
KA.79.		fából készült sablon	iparos	fából készült sablon	53cmX0,3cm	I/0259
KA.80.		fából készült sablon	iparos	fából készült sablon	41,6X0,5cm	I/0260
KA.81.		fából készült sablon	iparos	fából készült sablon	39cmX0,8cm	I/0261
KA.82.		szögmérősablon	iparos	fából készült szögmérősablon	39,5cmX2,1cm	I/0262
KA.83.		fából készült sablon	iparos	fából készült sablon	34,5cmX0,4cm	I/0263
KA.84.		fából készült sablon	iparos	fából készült sablon	39,4cmX1cm	I/0264
KA.85.		fából készült sablon	iparos	fából készült sablon	70,2cmX0,3cm	I/0265
KA.86.		fából készült sablon	iparos	fából készült sablon	59,7cmX3cm	I/0266
KA.87.		fából készült sablon	iparos	fából készült sablon	60,2cmX3cm	I/0267
KA.88/1-15.		kartonsablon	iparos	15 darab kartonsablon		I/0268
KA.89.		fából készült sablon	iparos	fából készült sablon	11,5cmX5,5cm	I/0269
KA.90.		fából készült sablon	iparos	fából készült sablon	12,5cmX4,2cm	I/0270
KA.91.		fából készült sablon	iparos	fából készült sablon	14,9cmX5,6cm	I/0271
KA.92.		fából készült sablon	iparos	fából készült sablon	16,7cmX5,4cm	I/0272
KA.93.		fából készült sablon	iparos	fából készült sablon	18,3cmX6,6cm	I/0273
KA.94.		fából készült sablon	iparos	fából készült sablon	18,6cmX5,9cm	I/0274
KA.95.		fából készült sablon	iparos	fából készült sablon	19,4cmX5,3cm	I/0275
KA.96.		fából készült sablon	iparos	fából készült sablon, fém megerősítéssel	19,4cmX6,3cm	I/0276
KA.97.		fából készült sablon	iparos	fából készült sablon	25cmX6,7cm	I/0277
KA.98.		fából készült sablon	iparos	fából készült sablon	27cmX8,5cm	I/0278
KA.99.		fából készült sablon	iparos	fából készült sablon	31,2cmX7,4cm	I/0279

KA.100.		faból készült sablon	iparos	faból készült sablon	31,6cmX6,2cm	I/0280
KA.101.		faból készült sablon	iparos	faból készült sablon	30,5cmX9,5cm	I/0281
KA.102.		faból készült sablon	iparos	faból készült sablon	33cmX8,3cm	I/0282
KA.103.		faból készült sablon	iparos	faból készült sablon	31,5cmX9cm	I/0283
KA.104.		faból készült sablon	iparos	faból készült sablon	33,7cmX12cm	I/0284
KA.105.		pofa	iparos	gömbölyű pofaszorító	28cmX2,1cm	I/0285
KA.106.		gyalu darabja	iparos	gyalu darabja	12cmX2,1cm	I/0286
KA.107.		faból készült szögmérő sablon	iparos	faból készült szögmérő sablon, 45 fokban	23,5cmX7,8cm	I/0287
KA.108.		faból készült szögmérő sablon	iparos	faból készült szögmérő sablon	19,9cmX1,8cm	I/0288
KA.109.		faból készült szögmérő sablon	iparos	faból készült szögmérő sablon	32,4cmX2,5cm	I/0289
KA.110.		gyaluék	iparos	gyaluék	10,8cmX1,6cm	I/0290
KA.111.		holkervágó darabja	iparos	holkervágó darabja	14cmX2cm	I/0291
KA.112.		colostok	iparos	colostok	1 m hosszú	I/0292
KA.113.		kalapács	iparos	fa nyelű fém kalapács	28,7cmX8,3cm	I/0293
KA.114.		nagyolovés	iparos	ferde élű nagyolovés	32,3cmX3,4cm	I/0294
KA.115.		vés	iparos	ferde élű vés, jobbas	25,9cmX2,7cm	I/0295
KA.116.		vés	iparos	ferde élű vés	30,8cmX3,8cm	I/0296
KA.117.		nagyolovés	iparos	ferde élű nagyolovés	29cmX3,8cm	I/0297
KA.118.		vés	iparos	egyes élű vés	23,5cmX2,7cm	I/0298
KA.119.		nagyolovés	iparos	ferde élű nagyolovés	23,4cmX3cm	I/0299
KA.120.		nagyolovés	iparos	egyes élű nagyolovés, a nyele fémmelel megerősítve	24,5cmX3,1cm	I/0300
KA.121.		vés	iparos	egyes élű vés	22,8cmX3cm	I/0301
KA.122.		holkervágó vés	iparos	holkervágó vés	25,5cmX2,9cm	I/0302
KA.123.		lyukasztó	iparos	lyukasztó, fa nyele fémmelel megerősítve	29cmX3,6cm	I/0303
KA.124.		lyukasztó	iparos	lyukasztó	31,4cmX2,5cm	I/0304
KA.125.		jelölő	iparos	fa jelölő fémmelel	24cmX7,5cm	I/0305
KA.126.		fűr	iparos	fanyelű fűr	21,4cmX15,5cm	I/0306

KA.127.			fűrészéltartó	iparos	fűrészéltartó	14,9cmX2,9cm	I/0307
KA.128.			fűrészéltartó	iparos	fűrészéltartó	14,9cmX2,9cm	I/0308
KA.129.			fűrészéltartó	iparos	fűrészéltartó	14,9cmX2,9cm	I/0309
KA.130.			fanyél	iparos	fanyél	12,7cmX3,9cm	I/0310
KA.131.			fémrúd	iparos	fémrúd	13,5cmX1,9cm	I/0311
KA.132.			pontozó	iparos	fémről készült pontozó	14,3cmX2,5cm	I/0312
KA.133.			pontozó	iparos	fémről készült pontozó	12,5cmX1,4cm	I/0313
KA.134.			tapintókörző	iparos	fémről készült tapintókörző	18,2cm	I/0314
KA.135.			ráspoly	iparos	fémről készült ráspoly	26cmX1,5cm	I/0315
KA.136.			franciakules	iparos	franciakules	19,8cmX4,1cm	I/0316
KA.137.			szög	iparos	szög	8cmX2cm	I/0317
KA.138.			pontozó	iparos	fémről készült pontozó	6,7cmX0,9cm	I/0318
KA.139.			ráspoly	iparos	fémről készült ráspoly	13,9cmX1cm	I/0319
KA.140.			ráspoly	iparos	fémről készült ráspoly	21cmX1,2cm	I/0320
KA.141.			kés	iparos	kés	16,5cmX2,3cm	I/0321
KA.142.			fűrőfej	iparos	fém fűrőfej	13,5cmX0,4cm	I/0322
KA.143.			forrasztásra használt ónrúd	iparos	forrasztásra használt ónrúd	13,2cmX0,8cm	I/0323
KA.144.			késnyél	iparos	késnyél	10,6cmX1,8cm	I/0324
KA.145.			szög	iparos	szög	8cmX2cm	I/0325
KA.146.			ráspoly	iparos	fémről készült ráspoly	14,5cmX0,9cm	I/0326
KA.147.			ráspoly	iparos	fémről készült ráspoly	14cmX1cm	I/0327
KA.148.			pontozó	iparos	fémről készült pontozó	13,5cmX1,4cm	I/0328
KA.149.			ismeretlen fém tárgy	iparos	ismeretlen fém tárgy	14,6cmX0,9cm	I/0329
KA.150.			ismeretlen fém tárgy	iparos	ismeretlen fém tárgy	5,8cmX1,3cm	I/0330
KA.151.			fűrőfej	iparos	fűrőfej	11cmX1,6cm	I/0331
KA.152.			colstok	iparos	colstok	1 méteres	I/0332
KA.153.			colstok	iparos	colstok	1 méteres	I/0333
KA.154.			fém penge	iparos	fém penge	17,5cmX2,1cm	I/0334
KA.155.			gyalu	iparos	körívgyalu	20,5cmX6cmX5cm	I/0335

KA.156.		szekece	iparos	szekece	nyele: 41cmX4cm 16,4cmX12cm	feje: I/0336
KA.157.		fából készült sablon	iparos	fából készült sablon	71,5cmX3,5cm	I/0337
KA.158.		kézi szárszámosláda	iparos	fából készült szárszámosláda, fa fogóval	hossz: 45,8cm magasság: 40cm szélesség: 46cm	I/0338
KA.159.		szék	iparos	fából készült szék		I/0339
KA.160.		fadoboz	iparos	négyszetes fadoboz	20cmX13,2cmX20cm	I/0340
KA.161.		gyalupad hosszabbító	iparos	fából készült gyalupad hosszabbító	124,5cm hosszú, 6cmX4cm, a keresztfa: 18cmX5,5cmX5cm	I/0341
KA.162.		gyalupad hosszabbító	iparos	fából készült gyalupad hosszabbító	124,5cm hosszú, 6cmX4cm, a keresztfa: 18cmX5,5cmX5cm	I/0342
KA.163.		gyalupad hosszabbító	iparos	fából készült gyalupad hosszabbító	78cmX6cmX4cm hosszú, a keresztfa 16cm 6cm 4cm	I/0343
KA.164.		gyalupad hosszabbító	iparos	fából készült gyalupad hosszabbító	88cmX6cmX4cm, a keresztfa: 7cmX5cmX4,8cm	I/0344
KA.165.		gyalupad hosszabbító	iparos	fából készült gyalupad hosszabbító	85cmX6cmX4cm, a keresztfa: 7cmX5cmX4,8cm	I/0345
KA.166.		faszekrény	iparos	faszekrény	66cmX81cmX25cm	t a l á n kimaradt
KA.167.		faasztal	iparos	faasztal fiókkal		?(le lett fotózva)

Olga Kovačev Ninkov, *istoričar umetnosti, viši kustos*

POVODOM 30 GODINA POSTOJANJA LEGATA MILOŠA BABIĆA U GRADSKOM MUZEJU SUBOTICA

Prilog sagledavanju ikonografije deset slika Miloša Babića

(recenzent dr Irina Subotić)

1. Miloš Babić

Miloš Babić (1904-1968) pripada generaciji koja je u procesu formiranja ličnosti preživela Prvi svetski rat i pomeranje državnih granica. Rođen je na teritoriji Austro – Ugarske monarhije u Novom Segedinu (Újszeged), gde je Školu za primenjenu umetnost, odsek unutrašnje arhitekture, upisao 1918, a završio 1921. godine. Nakon raspada monarhije, nalik mnogima, optira 1921. godine. Sa roditeljima odlazi u Suboticu, da bi se nakon dve godine nastanio u Beogradu. Tu ostaje do kraja života, u Suboticu se, međutim, vraća nekoliko puta. Jedan od razlog za to je nedostatak prostranog ateljea koji u Subotici dobija kod svoje tetke, što mu omogućava slikanje uljanih slika velikog formata namenjenih za Svetsku izložbu nauke i tehnike u Parizu 1937. godine. Slike tamo ne

dospevaju, ali su jednim delom izložene na kolektivnoj izložbi maja meseca 1936. godine u Subotici, te od 11. do 17. februara 1937. godine u vestibulu subotičke Gradske kuće i u prostorijama Francuskog kluba u Beogradu. Iste slike će biti izložene i u okviru Babićevih retrospektivnih izložbi 1956. godine u Beogradu, u Umetničkom paviljonu „Cvijeta Zuzorić“ i u Gradskoj izložbenoj sali u Subotici.¹ Iz tog ciklusa delo *Antihrist u hramu* dospeva u fond Narodnog muzeja u Beogradu,² a sve ostale, zalaganjem Tibora Gajdoša (1917-1997) subotičkog književnika i

1 Irina Subotić, *Deset slika Miloša Babića*, Zbornik za likovne umetnosti, 16, Novi Sad, 1980, 388-389; A. Baranji, *Poklon zbirka – Ajándékgyűjtemény*, Miloš Babić, Katalog, Gradski muzej Subotica, 1984, 15.

2 *Antihrist u hramu*, ulje na platnu, 138 x 95 cm

istraživača mesne istorije umetnosti,³ postaju deo legata od 482 slike, koje je 1978. godine Gradskom muzeju u Subotici poklonila Sarina Babić, umetnikova udovica.⁴ To nije bio prvi poklon legat umetničkog odeljenja naše institucije,⁵ ali je do danas ostao najveći i do sada najviše izlagan – drugi po veličini je legat Lajoša Hušveta od ukupno 277 predmeta. Legat je nastao u tendenciji rađanja brojnih sličnih širom Vojvodine, tendencije koja je jačala od vremena donacije Pavla Beljanskog 1957. godine u Novom Sadu.⁶ Kvalitet legata Miloša Babića je međutim stilski i umetnički neujednačen, kako su to ustanovile Ana Baranji i Irina Subotić, istakavši da samo 277 od poklonjenih dela svojim kvalitetom zaslužuju muzeološku obradu.⁷ Po vrednosti se ističe devet uljanih slika, čiju identifikaciju, istorijat nastanka i sudbine je 1980. godine izvela Irina Subotić, istoričar umetnosti Narodnog muzeja u Beogradu.⁸ Njenom zaslugom je nastala i izložba *Deset slika Miloša Babića* 1981. godine u Narodnom muzeju u Beogradu i Gradskom muzeju u Subotici.⁹ Rad je bio aktuelan i dobro se uklapao u nove istraživačke tokove, te delatnost Irine Subotić koji je rezultirao izložbom i publikacijom pod nazivom *Zenit i avangarda dvadestih godina*.¹⁰ Devet slika je ponovo izloženo među 49 dela iz legata Miloša Babića u sklopu izložbe koju je organizovao subotički Gradski muzej, a autor izložbe je bila kustos Ana Baranji: 1984. godine u Subotici, 1986. u muzeju „Mora Ferenc“ u Segedinu i 1988. godine u Gradskom muzeju u Senti. U međuvremenu, dve slike, *San sotone* i *Zastava mira* su od 1984. godine bile uklopljene i u stalnu likovnu postavku subotičkog muzeja, koja je trajala svega dve godine, a zatim je ukinuta zbog reorganizacije muzejskog prostora od strane osnivača ustanove, Opštinske uprave. Ipak, devet slika ciklusa Miloša Babića je od vremena njihovog dospevanja u zbirku subotičkog muzeja nakon izložbe u Beogradu, Segedinu, Senti i dva puta u Subotici, bilo je prikazano i u Valjevu, u Galeriji Narodnog muzeja, aprila 1989. godine pod naslovom „Miloš Babić – slike i plakati“. Ova izložba je skrenula pažnju i na vredan korpus Babićevih plakata i drugih primeraka njegove delatnosti u domenu primenjene umetnosti u vlasništvu Muzeja primenjene umetnosti u Beogradu, gde je dospeo otkupom 1979. godine.¹¹ Tekst kataloga je pisao Branko Lazić.¹²

3 O. K. Ninkov, Istorijat umetničkog odeljenja Gradskog muzeja u Subotici (1894-2004), Museion, br. 4, Zbornik Gradskog muzeja, Subotica 2004. 237.

4 Delovodni broj dokumenta o legatu: 01-266 od 21. jula 1978. godine, Gradski muzej, Subotica

5 navedeno delo, str. 207-270.

6 Vera Jovanović, Sudbina umetnina – zbirke, sakupljači i darodavci u Vojvodini, Spomen zbirka Pavla Beljanskog, Novi Sad 1987, 190-191, 204.

7 Predlog Irine Subotić i Ane Baranji stručnom veću Gradskog muzeja Subotica, rukopis, dokumentacija umetničkog odeljenja; Ana Baranji, tekst kataloga iz 1984. godine, prva fusnota na strani 10.

8 Zahvaljujem se Irini Subotić na podršci i recenziji.

9 Irina Subotić, 1980. 387-404.

10 Irina Subotić, *Zenit i avangarda dvadestih godina*, Narodni muzej, Beograd, 1983.

11 Grupa autora, *Muzej primenjene umetnosti 1950-2005.*, Muzej primenjene umetnosti, Beograd 2005., Bojana Popović, 180.

12 Tekst kataloga je objavljen i zbirci tekstova Branka Lazića *U svetu umetnosti – u svetu muzeja*, Narodni muzej, Valjevo 2003. 186-187.

Devet slika ciklusa je zadnji put izloženo od 18. maja do 1. avgusta 1999. godine, u jeku bombardovanja, u sali za tematske postavke subotičkog muzeja. Kritični trenuci, duševna presija sličnim onima kuje je autor slika mogao doživeti tokom jednog i na pragu drugog rata, uticala je na promenjenu percepciju dela. Ugao stvaraoaca i primaoca se izjednačio. Tada je nastao koncept ovog teksta čiji je aspekt ikonografija.

Za sagledavanje ikonografije deset slika Miloša Babića potrebno ih je morfološki analizirati. *San sotone* ili *Vizija rata* (ulje na platnu, 313 x 214,5 cm) predstavlja siluetu muškog profila okrenutog ka desnoj ivici slike. Profil je sklopljen od manjih segmenata, razdvojenih lomljenim linijama, čime je postignuta fasetirana forma. U segmentu gde se anatomske u glavi čoveka nalazi centar za ravnotežu, tj. mali mozak, smešten je krug prečnika 4,5 cm, razdvojen nalik znaku jing-jang. U tom znaku je umesto uobičajene crne i bele, zastupljena plava i crvena, dve osnovne boje koje dominiraju na svim slikama ciklusa i njihov odnos, tj. zastupljenost takođe ima misaonu poruku. Drevni znak simboliše ravnotežu kosmičkog dualnog sistema i javlja se dominantno ili prikriveno takoreći u svakoj od slika ciklusa, pa u tom ikonografskom kontekstu postaje čitljiv ceo ciklus. U drugim segmentima slike su prikazane sićušne ljudske figure, porodica sa koferima – tj. migracija stanovništva koja prati svaki rat, a ujedno je i Babićev autobiografski zapis, bolničarke i vojnici u uniformama i sa oružjem iz Prvog svetskog rata, avioni, dimnjaci i visoke zgrade. U slici *Antihrist na delu* (ulje na platnu, 138 x 95 cm) dominira dijagonala građena od više paralelnih svetlijih linija različite dužine, koje se kreću iz donjeg levog ugla. Među njima se u centru slike naziru dva profila ljudskog lica: jedan načinjen od čistih geometrijskih formi sadrži raspoređeni ritam crnih, zagasito crvenih, plavih pravougaonika. Njegova otvorena usta su oblika polukruga iz kojeg gusto izviru pravolinijske paralelne linije usecajući tamnu pozadinu koja se na taj način lomi i predaje mesto tamno – crvenkastoj površini u gornjem desnom uglu. Ove linije asociraju na topovske cevi ili na brzinu kretanja metka. Drugi profil je taman, gotovo crn, kao silueta bezličnog stvora, ogroman i u nadiranju. Svojom donjom polovinom se širi na čitav donji prostor slike. U gornjem desnom delu platna, prema ivici linije koja razdvaja dve različite površine, iza koprene crnog oblaka u najsvetlijem delu platna se javlja mala crvena kugla prečnika 3 cm. Kontrast između njene veličine i dominantno velikih oblika u pročelju, čine da je osećamo udaljenom, potisnutom, van domašaja ljudske sfere. Slike *Ratnik* (ulje na platnu, 113 x 142,5 cm) i *Diktator* (ulje na platnu, 79 x 104 cm) su slične po sadržaju, formi i dimenzijama, te možemo smatrati da čine par. Prvi prikazuje u centar postavljen ljudski lik okrenut ka levoj ivici slike, levom nogom u iskoraku, telom nagnutim napred, sa puškom u rukama, koju predstavlja jedna jednostavna kosa linija. Ta linija zajedno sa ljudskim telom dijagonalno preseca površinu slike, čiji drugi deo čini pozadina sa unakrsnom dijagonalom crvene koja se završava u tački kod kolena ratnika. Tu je epicentar iz kojeg se boje eksplozije šire u uglasto isprelamanim

linijama. Susrećemo sve boje plamena, od ružičaste i ultramarin plave, do žute i crvene. Slični svetlosno bojeni efekat nalazimo na slici *Diktator*, gde je epicentar lociran na tamnom horizontu u visini grla muškog profila. Na leđima ove figure primećujemo, u nebo uperene oružane cevi. Lice figure je nasmešeno, a očne duplje prazne. Obe figure i pozadine su sačinjene deskriptivno, od geometrijskih uglastih, šiljatih oblika. Slika *Piloti* (ulje na platnu, 45 x 57,5 cm, u katalogu iz 1984. je greškom reprodukovana naopačke, a u studiji iz 1980. nazvanoj *Antihrist u hramu*), slika je najmanjeg formata ciklusa. Na prvi pogled u njoj vlada potpuna destrukcija oblika. U centru kompozicije su prikazana dva pilota, sa avijatičarskim kapama i naočarima. Piloti sede u letelici bez zatvorene gornje kabine, nalik ratnim letelicama u Prvom svetskom ratu. Korpus aviona je sačinjen od nekoliko geometrijskih oblika: pravougaonika, truglova i ravnih linija. Kao asocijacija na nebo, čisto plava se javlja u dva maha i u akcentima: pri dnu ispod aviona u vidu male kocke i u visini pilota u još manjem obimu. Slikom dominira tipično crveno – crna boja eksplozije, plamena i dima koja se haotično menjuje sa tamno zelenkasto – plavom. Najsvetliji deo, tj. epicentar slike, kao epicentar eksplozije se nalazi iza glava pilota, kao da su upravo oni uzrok ili cilj razaranja. Slika *Raketna stanica* ili drugim imenom *Metropola* (ulje na platnu, 143 x 82 cm) je delo koje u sebi sadrži kontrast, ali bi mogla poslužiti i kao kontrast poruke o razaranju protkanog kroz čitav ciklus. Ona u sebi sadrži isti kolorit kao prethodne, ali svojom jakom vertikalom postavljenom u centar, izdignutom na osnovici od svetlije plavih širokih linija, deluje uzvišeno. U visinu dignuta vertikalna preseca kao eksplozija crvenu pukotinu na površini tamno plavog neba. Izlomljena jaka linija, kao grom kreće od gore i spušta se, skoro identičnom linijom prethodno opisane konstrukcije. Suprostavljene su na taj način razaranja i skoncentrisana konstruktivna celina u kojoj vidimo geometrijske oblike nalik na kuće, fabrike, rakete i među njima u sredini jedan lučni, simetrični oblik. Taj oblik u srcu kompozicije unosi oblinu humanog htenja i parira sa kuglom veličine 3,7 cm van kompozicije, koja se ističe kao druga obla forma slike. Sačinjena je, kao znak jing-jang, od crvene i plave boje, a od gore je povezana jako crvenim, isprelamanim krakom, koji liči na grom. Ne zna se da li je kugla pogođena ili je izvor jedne vrste energije, koja se utapa kao pritoka u veliki snop strujanja linija. *Vazdušno zemaljski manevar* (ulje na platnu, 178,5 x 127 cm) slika većih dimenzija, može biti i ilustracija ili sekvenca prethodne slike. Ona je po kompoziciji i sadržaju složenija, u njoj se javlja više simbola. Pri samom dnu koji je naglašen sa više paralelnih horizontalnih linija, izdižu se kao dimnjaci tri vertikale, te ukošene manje linije dignute kao topovske cevi ka nebu. Boje eksplozije se šire iz ovog segmenta vertikalnom sredinom slike, sve do polovine bojene površine gde se kao dim, utapaju u tamu neba. U donjoj polovini dominira stilizovana, dvostruka zaobljena vijuga od tri crvene linije iz tri, u središnjoj liniji slike locirana dimnjaka. Sa njihove leve strane je krug prečnika 8 cm, hladnih boja, pola plav, pola crno-crven. On je smešten između njih i više manjih pravougaonika iz kojih izvire snop svetlosti

ukošen prema nebu. Krug ovde predstavlja izvor dešavanja obe aktivnosti i obe u službi rata. Naime, na završecima crvenih vijuga dima, kao na nekoj platformi vidimo čoveka koji okreće topovske cevi prema nebu, na kome su sitne letilice označene sa par ravnih linija. Krug je znači ovde deo manevra. Slika **Dano-noćni rad** (ulje na platnu, 149 x 93,5 cm, u studiji iz 1980. slika je nazvana *Fabrika aviona*) je komponovana oko centra u kome je veliki krug prečnika 28 cm. Oko njega se smenjuju četiri jednake celine, a osećaj dinamike unose koncentrične linije oko kruga. Izdužene vertikale u obliku dimnjaka u levom gornjem uglu i višespratnica u desnom donjem uglu, čine kontrast ali i dinamičnu dijagonalnu potku. Navedene dve celine se naizmenično smenjuju sa praznim površinama, što aludira na rotiranje. Osećaj koncentričnog kretanja unosi i raspored boja. Plava boja koja se nalazi u gornjoj polovini se u desnom delu slike uliva u donju crvenu površinu, tako da se u nastavku javljaju svetliji i sitniji pravougaoni segmenti koji čine donju desnu polovinu slike veoma živom. Takođe se u gornjem levom delu kompozicije u dominantno hladno plavo-sivom okruženju javljaju u nešto manjoj meri akcenti crvene i smeđe. U tom gornjem delu je leva četvrtina preslikana "zavesom" dima, ali ona tačno dopire samo do vertikale polovine. U sledećoj četvrtini je nebo plavo, sa četiri nijanse boje oblaka. Krug je obojen crvenom – u desnom delu tamnijom, u levom svetlijom – da bi se u levom gornjem delu javio plav pravougaonik, kao znak ulaska jedne u drugu celinu. Treba istaći da se u celoj slici javljaju akcenti čiste, živo crvene i plave boje koje unose pozitivan impuls. Završnicom ciklusa smatramo sliku pod nazivom **Zastava mira** (ulje na platnu, 213 x 148 cm), u čijem centru se naravno nalazi krug, za centimetar veći od onog u prethodnoj slici, prečnika 29 cm. Krug je ovde stilizovani globus sa prikazom afričkog, evropskog i delom azijskog kontinenta. U tački srednje Evrope ubodena je zastava koja vijori iznad cele kugle. Na vrhu barjaka je petokraka zvezda i ptica dignutih krila. Oko kugle su koncentrične linije i tačkice, kao planete u vasioni. U dnu slike se između talasastih horizontalnih linija nalaze segmenti sa prikazima tehničkih dostignuća: neboderi, fabrike, dimnjaci, zgrade, gvozdeni mostovi, željeznica, brodovi. Među njima u sredini je Ajfelova kula, simbol tehničkih dostignuća. Iznad njih, na zatalasanoj liniji proteže se niz identičnih stilizovanih ljudskih figura u obliku slova „X“ koji dignutim rukama drže tanke ali duge crvene plamenove, razdvojene u sredini, potisnuti zadnjom koncentričnom linijom kugle. Gore, u levom uglu slike se nalazi ptica iz koje zrači svetlost (nalik prikazu Svetog duha zapadnoevropske hrišćanske ikonografije), od kojih jedan zrak probada površinu slike, prolazi kroz ili iza kugle i čini dijagonalu kompozicije. U slici dominira plava boja, od svetlih do tamnijih tonova, pa je i kugla plava, osim naznačenih kontinenata. Crvena je jedva prisutna i to samo u čistom obliku, u vidu plamenova u rukama ljudi, te na zastavi, kao jedna od šest zastupljenih boja zastava sveta (žuta, plava, zelena, crna, bela), što navodi na misao jedinstva svih zemalja.

Kao što smo videli, zajednički motiv većine slika ovog ciklusa je krug. Krugu teži Sezan, pa preko njega i kubisti, ali primenu ovog arhetipskog znaka i simbola u likovnoj umetnosti početkom XX veka možemo pratiti sve češće i u drugim avangardnim pokretima, kao npr. simbolizmu, futurizmu, vorticismu, konstruktivizmu, suprematizmu, itd. Kao dva istaknuta primera spomenimo *Točak bicikle* Marsela Dišana i suprematistički element Kazimira Maljeviča, oba nastala 1913. godine. Krug se bazira na drevnim značenjima, ali dodatni sadržaj dobija od aktuelnog konteksta. Integriše u sebi kretanje, cikličnost, izvor energije, svetlost, život, zenit, vidokrug, plod, čoveka, zajednicu, obeležen prostor, nebesko telo, itd., ali asocira i na prvi ljudski izum koji je postao sastavni deo mešine, točak. Točak je deo mašina, od kojih automobil i avion dobijaju mesto u konstruktivističkim delima, u koja su ukomponovani i drugi omiljeni motivi kao npr. plamen i Ajfelova kula. Točak ili krug se kao jedan od glavnih motiva zato učestalo pojavljuje u delima evropskih takozvani „mašinskih ili tehno-umetnika“ koji od 1910. godine predstavljaju mehaničke sprave: Raula Hausmana, Pikabije, Švitera, pa i mađarskih stvaralaca okupljenih oko časopisa „MA“ početkom 1920-tih, Lasla Moholji-Nađa, Lajoša Kašaka i Šandora Bortnjika (slike *Crveni voz*, 1918,¹³ *Crvena fabrika*, 1919) čije stvaralaštvo je Miloš Babić mogao poznavati iz bliza. O tadašnjim radovima Moholji-Nađa kritika piše da u njima mehanika i sistem kretanja modernih mašina postaje umetnost, te da naglašavaju centrične i acentrične elemente – što, ako pogledamo Babićeva dela, takođe funkcioniše. Jedno od Moholjijevih najvažnijih dela je *Veliki točak* koji se bazira na motivu kruga, kao i Šviterov crtež za naslovnu stranu „Anna Blumm“ iz 1919; Kašakovi kolaži i rešenja za naslovnu strane časopisa „MA“ za 1921/22, te 11. broja „Der Sturma“ iz 1922. i 15. broja „Zenit“-a 1922. godine; rešenje El Lisickog za naslovnu stranu kataloga sovjetsko-ruske izložbe u Berlinu 1922;¹⁴ teoretski i likovni radovi Bele Uica, koji je tvrdio da su tokom istorije postojala dva tipa društva: anarhističko i centralističko, a da se ovo poslednje prikazuje krugom i da je njihova osnovica arhitektura; kompozicije Moholji-Nađa za naslovne stranu 4. broja „Broom“-a 1922., 19. broja „Zenit“-a iz 1922, „Der Sturma“ za decembar 1924. godine,¹⁵ itd. Praški almanah „Disk“ i svojim nazivom asocira na krug, koji se pojavljuje na naslovnoj strani lista 1926. godine, kao i na korici varšavskog lista „Blok“ 1924-te i plakatu Mihaila S. Petrova za izložbu „Zenita“ 1924. godine.¹⁶ (Postoji podatak da ga M. Babić u članstvo ULUS-a preporučio između ostalih baš Mihailo S. Petrov). U Zagrebu od 1921–1923, u Beogradu do 1926,¹⁷ slične motive beležimo u kompozicijama članova „Zenita“ koji je u početku privukao i književnike Miloša Crnjanskog, Stanislava Vinavera,

13 Timothy O. Benson, *Razmena i promena – Internacionalizacija avangardi u centralnoj Evropi*, Anomalija 1/2005., Muzej savremene umetnosti, Novi Sad, 98.

14 Passuth Kristina, *Avantgarde kapesolatok Prágától Bukarestig 1907-1930*, Balassi, Budapest, 1998. 92-97, 144-145.

15 Szabó Júlia, *A Magyar aktivizmus művészete 1915-1927*, Corvina, Budapest 1981. slike 204-206.

16 Irina Subotić, 1983. 147.

17 n. d. str. 51.

Rastka Petrovića, kao i kod predstavnika slovenačkog konstruktivizma. Prikaz kruga, kugle, točka, tačke, susrećemo na mnogim likovnim, ali i u književnim delima druge i treće decenije XX veka. Naprimera, Branko Ve Poljanski je napisao pesmu *U krugu* u obliku kruga.

Babićev ciklus čini jedan krug, jer su ikonografski gledano *San sotone* i *Zastava mira* antipodi, zaokružuju celinu, početak su i kraj ciklusa. (Irina Subotić pretpostavlja da je ciklusu moglo pripadati veći broj dela.¹⁸). Ostale slike ciklusa izviru iz njih i kao da su uvećani detalj prve i najveće slike *San sotone*. Ciklus nalazi razrešenje u slici *Zastava mira*, koja neminovno podseća na početne reči romana Miloša Crnjanskog *Seobe*: „Beskrani plavi krug. U njemu zvezda.“ Roman je izlazio u nastavcima u Srpskom književnom glasniku u periodu od 1927–29,¹⁹ a Miloš Babić je u to vreme već boravio u Beogradu i posećivao atelje „Futur“, koja je osnovana 1923. godine i kojim je rukovodio Oto Bihalji-Merin. Reportaža Bihalji-Merina, objavljena 1936. godine nosi naziv *Juriš u vasionu*. Babić u ovom ateljeu stiče prve slikarske nauke, ali očito i određene socijalne i umetničke ideje karakteristične za književne krugove. Moderna književnost, kako je primetio Crnjanski, vraća čoveka „kosmičkim tajanstvenim visinama“; a čovek je, po Rastku Petroviću „životinja čije su čeljusti razjapljene prema večnosti“. „Kosmizam“ je povezan sa kosmopolitizmom koji je više lirski osećaj jedinstva sveta. Crnjanski tom osećanju daje naziv sumatraizam.²⁰ Spomenimo, da Crnjanski, pa i Petar Dobrović – koji je rukovodio kursem figuralnog crtanja u Beogradu, kuda je Babić odlazio od 1934–1940. godine – veoma dobro poznaju leksiku forme i sadržaja evropske avangarde. Oni su primer činjenice koja je primećena, a to je da se u avangardnim pokretima javljaju pisci koji stvaraju na više jezika, a u muzici i likovnim umetnostima još više je onih umetnika koji deluju u više država istovremeno, objedinjavajući tako više kultura.²¹ Recepciju nadolazećih avangardnih stremljenja u određenim sredinama, kao što je bio slučaj i u Subotici, je pomoglo i stvaralaštvo krugova intelektualne emigracije. Pored niza listova, časopisa i almanaha koji su se početkom dvadesetih godina „umrežili“ u znaku avangarde, kao npr. mađarskog aktivističkog časopisa „Út“ (1922–25) u Novom Sadu, pod uredništvom pesnika i prevodioca, od 1921. godine emigranta, Zoltana Čuke, postojali su i književni dodaci dnevnih listova, kao u Subotici dodatak „Bačmeđei Naploa“ (Bácsmegyei Napló) i „Hirlapa“ (Hírlap). Floriš Mikeš, avangardni pesnik i publicista emigrant, od 1922. godine nastanjen u Subotici, u više listova je pisao o dadaističkoj matineji održanoj 19. novembra 1922. godine u subotičkom bioskopu „Korzo“,²² koja se smatra „poslednjom i

18 Irina Subotić, 1980. 395.

19 Predrag Palavestra, *Pesnički roman Miloša Crnjanskog*. Miloš Crnjanski, *Seobe*, Prosveta, Beograd, 1978. 13.

20 Jovan Deretić, *Kratka istorija srpske književnosti*, BIGZ, Beograd, 1987. 236.

21 Mikloš Sabolči, *Avangarda & Neoavangarda*, Narodna knjiga, Beograd, 1997. 21.

22 Vida Golubović, *Dada u Subotici*. Obešen čovek & Koncert mirisa i svetla, Književnost, 1990, 7-8, 1383-1403; Marija Cindori, *Aktivistička dadaistička matineja u Subotici*. Centralnoevropski aspekti vojvodanskih avangardi 1920–2000, Muzej savremene umetnosti, Novi Sad, 34.

najveličanstvenijom dada-manifestacijom“²³ na prostoru Kraljevine SHS. Mikeš upoređuje osiječki i novosadski dadaistički matine sa subotičkim, koji je zamišljen kao manifestacija zenitista, dadaista, aktivista i konstruktivista, kao i predstavnika mađarske avangarde iz Beča. Program je imao jugoslovenski i internacionalni karakter. Nastupala je grupa pesnika, teoretičara i scenskih umetnika (Đurica Brkić, Endre Arato, Zoltan Čuka, jedan „ekstremni dadaista iz Zagreba“, Dragan Aleksić, Andor Šugar, Mešter Janoš i Olga Sas) sa ciljem da publici na šokantan, provokativan način približi tekovine novih umetnosti. (Svojim delima, u izvedbi subotičkih i novosadskih umetnika, bili su zastupljeni Lajoš Kašak, Eržika Ujvari, Adam Čont, Šandor Harasti i Ištvan Tamaš).²⁴ U godini matineje, Miloš Babić je boravio u Subotici i bavio se crtanjem vinjeta, firmopisačkim i drugim poslovima primenjene umetnosti²⁵ (od 137 njegovih nacrti za plakate i novinske oglase koje čuva Muzej primenjene umetnosti u Beogradu,²⁶ na žalost nijedan se ne vezuje za Suboticu²⁷), te se ne može isključiti mogućnost da je poznao aktere matineje i bio prisutan na njoj. Jedan deo programa, koji je bio „arhitektura svetla“, mogao je uticati na njegov slikarski senzibilitet: boje su tokom izvođenja *Antracenske pobune* Andora Šugara projektovane sa dijapozitiva.²⁸ Ako pogledamo Babićev ciklus, primećujemo da svetlosni efekti imaju važnu ulogu i u snažnom su kontrastu sa tamnim, zamračenim delovima slika. Izvor svetlosti je reduciran na tačku nalik oku projektora u zamračenoj bioskopskoj sali, pa od dole ili od nazad osvetljene forme dobijaju monumentalni karakter. A da je Babić aktivno pratio projekciju filmova, potvrđuju i njegovi nacrti za biskopske plakate u zbirci Muzeja primenjene umetnosti u Beogradu.

Spomenuti plakati, tačnije nacrti za plakate su stilski veoma slični ovde obrađivanom ciklusu. Već je Irina Subotić utvrdila idejnu i stilsku srodnost kojom je objedinjen Babićev slikarski i dizajnerski opus:²⁹ „Babićeve slike bliske duhu modernizma tridesetih godina i to više u sferi primenjene umetnosti, arhitekture i dizajna³⁰ ...na njima se javljaju isti simboli i isti konstruktivističko-bauhausovski stil³¹... ravnomeran namaz boja je verovatno recidiv rada na plakatima i firmama“.³² Branko Lazić dodaje da se „plakati kao posebna celina Babićevog rada, približavaju likovnim vrednostima ovog ciklusa i ilustruju veliki uticaj primenjene umetnosti

23 Jasna Jovanov, Demistifikacija Apokrifa – Dadaizam na jugoslovenskim prostrima 1920–1922. Apostrof, Novi Sad 1999. 70.

24 Marija Cindori, n.d. str. 41-42.

25 Irina Subotić, 1980. 388

26 Grupa autora, Muzej primenjene umetnosti 1950-2005., Muzej primenjene umetnosti, Beograd 2005., Bojana Popović, 180.

27 Iskaz kustosa zbirke, Bojana Popović.

28 Marija Cindori, n.d. 41-42.

29 Bojana Popović, O grafičkom dizajnu Miloša Babića, rukopis.

30 Irina Subotić, 1980. 396.

31 n.d. 392.

32 n.d. 399.

na slike“.³³ Bojana Popović, viši kustos Muzeja primenjene umetnosti, smatra da Babićevi radovi (39 nacrt za plakate, dva odštampana plakata, 1 nacrt za zidnu dekoraciju, 71 odštampana novinska oglasa, etiketa, nalepnica i 22 nacrt za reklamne oglase) predstavljaju vredna ostvarenja međuratnog beogradskog grafičkog dizajna,³⁴ odraz su modernog senzibiliteta i prihvatanja Babića od strane najuglenijih prestižnih firmi, beogradskih naručilaca – naročito nakon 1927. godine, tj. „prestanka rada molersko – farbarske i firmopisačke radionice Futur“.³⁵ Među nacrtima za plakate nalazimo podatak da je Babić pratio međunarodne konkurse i da je učestvovao da njima, kao što je to slučaj kod nacrt iz 1930. godine koji na poleđini čuva beleške autora i daje razrešenje kasnije nastaloj uljanoj slici *Zastava mira*.³⁶ U centru kompozicije je zemaljska kugla u koju je zabodena velika zastava Društva naroda, predložena od strane Babića. Iznad zastave je polukružno ispisano: *Flag of the League of Nations 1930 Michel Babich*. Na poleđini nacrt plavim mastilom je zabeleženo: „*Kratka legenda: zastava je belo polje na tom polju zauzima mesto jedna kocka, u toj kocki se prelamaju (? nečitko) boje *bratsvo, tako da izražavaju sa belom strelom koja završava svoj kraj u sredini belog polja i tako izražava ovo: Mi očemo: ! – MHP !!! Od sredine zastave se rasprska Sunce koje sija na svijetu nas. Pored toga se nalaze sve zastave boje svih nacija naše zemlje. Na vrhu kopla treba da dodje jedan beli golub sa raširenim krilima i tako se dobiva jedan klasičan simbol u zastavi. / Iz novina sam dockan saznao za ovaj konkurs i tako sam zadocnio na moju nesreću. Ako Društvu Naroda zbilja je potrebna jedna zastava, onda može da se primi samo moja! Prva nagrada nije dodeljena iz razloga, što nije moglo da se nađe od prispelih radova nijedan originalan! Ovaj orinal sam stvorio u noć u viziji, a takvi poslovi su savršeni! Ovu zastavu šaljem iz razloga što me instikt prisiljava da to šaljem baš Amerikancima, barem da dokažem kako izgleda zastava Lige Naroda koja može da služi kao zastava svih Naroda kako danas tako i za budućnost! Duh i forma je nova u ... (nečitko) zastave.*“ Ikonografski model, kada u krug ulazi trugao, kao i ćirilično ispisivanje reči „mir“ upućuje nas na poznavanje dela ruskih konstruktivista, kao što je plakat El Lisickog iz 1919. koji zarivanjem crvenog trougla u beo krug slikovno prikazuje poruku: *Crvenim klinom udri bele*³⁷ ili slike Kazimira Maljeviča iz 1915. *Plavi trougao i crni kvadrat*.³⁸ Model sledi i Branko Ve Poljanski 1926. na likovnom rešenju korice knjige pesama *Tumbe* u ediciji biblioteke Zenit: u trougao koji je zariven u centar kruga, upisano je

33 Branko Lazić, 1989. 2003.

34 Bojana Popović, n.d.

35 Bojana Popović godinu prestanka rada „Futur“-a (1927) preuzima iz knjige: Grupa autora, Izdavač Pavle Bihali, Nolit, Beograd 1978, strana 187, 188.

36 Nacrt za plakat *Flag of the League of Nations*, 1930, tempera i tuš na papiru, 102 x 69,9 cm, MPU inv. br. 11237.

37 A konstruktivizmus – válogatás a mozgalom dokumentumaiból, szerk. Bakay Éva, Gondolat Budapest 1979, slika 17.

38 Flaker, Aleksandar, Ruska avangarda, Globus, Zagreb 1984. 179.

„Zenit“.³⁹ Društvo naroda, koje Babić pominje je stvoreno posle Prvog svetskog rata radi očuvanja svetskog mira i saradnje među narodima. Glavni inicijator je bio predsednik SAD Vudro Vilson, ali zbog neslaganja velikih sila i nakon potpisivanja pakta o formiranju Društva od strane 26 zemalja i kasnijeg pridruživanja drugih država, SAD nikada nisu bile njen član. Društvo naroda je počelo rad 1920, a njegovo sedište je bilo u Ženevi.⁴⁰ Ideje prethodnice Ujedinjenih nacija, sa kojima se Babić očitio slagao, na drugoj verziji nacrtu je ispisao: *GLORIA IN EXCELSIS DEO ET IN TERRA PAX HOMINIBUS* (u prevodu: Slava Bogu na nebesima i mir ljudima na zemlji). Uporedivši dva nacrtu za plakat i uljanu sliku *Zastava mira*, dobijamo sadržajne i kompozicijske paralele koje bi mogli povući i kod drugih plakata, te uljanih slika ciklusa. Zato bi konstruktivan korak bio publikovanje stručne obrade radova Miloša Babića u Muzeju primenjene umetnosti.⁴¹ Ovde čuvani radovi u nekim slučajevima su prethodnica kasnijim Babićevim delima, neraskidivi su deo celine kojoj pripadaju i uljane slike fonda naše institucije. U tom kontekstu bi se mogao dati zaključni ikonografski tok nastajanja velikih uljanih kompozicija, u koje je Babić uložio sva svoja likovna i idejna iskustva. Takođe bi se uočile tipične tematske celine međuratne umetnosti sa istog prostora, kao što to čini recimo Babićeva slika *Piloti*, nacrt za vitraž hola zgrade „Aero-kluba“ u Beogradu Vase Pomorišca iz 1932. godine⁴² i *Ikar*, skulptura Karla Baranji iz 1938. godine, postavljena na fasadu Doma vazduhoplovstva u Zemunu.⁴³ Gledano iz tog ugla, avijatičar, idol međuratnih generacija, te avijacija, simbol tehnološkog napretka, u Babićevim slikama u službi rata i destrukcije, dobijaju ne slučajno zasebno mesto u njegovom ciklusu slika.

Vreme nastanka ciklusa (oko 1930–1937) se delimično poklapa sa Babićevim odlazanjem na večernji kurs figuralnog crtanja Petra Dobrovića od 1934. do 1940. godine – koje ga je sasvim sigurno navelo na intenziviranje slikarske aktivnosti u odnosu na grafičku. Međutim, kako to slike pokazuju, Babić ne pada pod uticaj boja i likova profesora, nego transponuje svoj do tada stečeni likovni jezik. Dobrović i sam kaže: „Namera ovog kursa nije da vaspitava umetnike, već da razvija likovni mentalitet, da daje i viši stepen likovnog stava onima čiji zanat traži izvesnu likovnu veštinu.“⁴⁴ Dobroviću nije mogla biti strana Babićeva leksika, jer je poticao sa istog kulturološkog prostora i bio protagonist burnih društvenih dešavanja i ideologija – kratko je čak pripadao Kašakovom krugu, o čemu svedoči i njegova

39 Miško Šuvaković, *Scene jezika – uloga teksta u likovnim umetnostima – fragmentarne istorije 1920–1990*, ULUS, Beograd 1989.

40 Enciklopedijski leksikon – Istorija, Interes, Beograd 1970, 158–159.

41 Zahvaljujem se višem kustosu, mr Bojani Popović na srdačnoj pomoći i mogućnosti uvida u zbirku.

42 Nacrt za vitraž Vase Pomorišca publikovan u: Grupa autora, *Muzej primenjene umetnosti 1950–2005.*, MPU Beograd 2005, 191.

43 Karolj Baranji je čak svojoj autobiografiji dao naziv „Na krilima Ikara“. Vidi: Baranyi Károly, *Ikarosz szárnyán, Életjel Miniaturörök* 11, Szabadka 1970.

44 Simona Čupić, Petar Dobrović, Prosveta, Beograd 2003, 75. / prema: Izložba crtačke škole, Politika, Beograd 1. novembar 1937, 11.

slika *Oplakivanje Hrista* iz 1915.⁴⁵ Ne smemo zanemariti Dobrovićevu pedagoško umetničku snagu kojom je umeo usmeriti talenat svojih učenika, pogotovo kada se uzme u obzir njegov uticaj na učesnike Pečujskog umetničkog kruga, od kojih je čak šestoro nastavilo putem Bauhauusa u Vajmaru i Desau.⁴⁶ Aktivista po prirodi, uticao je na formiranje tokova istorije umetnosti, u Babićevom slučaju u naginjanju ka „monumentalnom stilu XX veka“ koji se približava pojmovima Večnog, Velikog i Apsolutnog. Takvo poimanje je Babić postigao posezanjem ka tekovinama futurizma: odriče se treće dimenzije u korist dinamike, segmentira prostor pomoću interferiranih planova, multiplicira i međusobno prožima planove u kretanju i pri tome dominantnu ulogu daje obliku i liniji. Pri tome slika *Ratnik* nedvojbeno podseća na skulpturu italijanskog futuriste Umberta Bočonija iz 1913. godine, poznatu pod nazivom *Jedinstveni oblici kontinuiteta u prostoru*, koja je objavljena i na naslovnoj strani lista „MA“ u Beču 1918. godine. Do ovog lista je Babić lako mogao doći, kao i do 11. broja „Zenita“, u kojem je februara 1922. godine na naslovnoj strani objavljena Tatlinova *Nacrt za spomenik Trećoj internacionali*. To je jedna od najranijih reprodukcija ovog dela i dokaz, da je Babić rusku avangardu mogao upoznati i preko zagrebačko – beogradskog „Zenit“-a, koji želi decivilizaciju, tačnije balkanizaciju, Evrope i prihvata sve što dolazi iz Rusije, a posebnu pažnju pridaje revoluciji, njenoj viziji budućnosti, njenoj umetnosti i njenoj formuli socijalne uloge kulture.⁴⁷ Takođe, Bela Uic, mađarski aktivista sa čijim slikarstvom Babićeve slike pokazuju najviše sličnosti, je boravio u Moskvi. U njegovim delima *Čovečanstvo* i *Rad*, nacrtima za freske iz 1919. godine, kao i u delima drugih mađarskih aktivista, odražava se uticaj ruskih umetnika Maljeviča, Tatlina i Rodčenska.⁴⁸ Što se tiče kolorita Babićevih slika, on je isto u srodstvu sa delima mađarskih aktivista, koji koriste primarne boje od 1921. godine. Njihov list „MA“ su uređivali Lajoš Kašak i Bela Uic, a u njemu od 1921. godine, ekspresionističke portrete i revolucionarne scene zamenjuju prikazi mašinerija, geometrijskih konstrukcija, sa unošenjem žute i plave, povremeno zelene pored dotadašnje crvene, bele i crne.⁴⁹ U Babićevom ciklusu je vidno prisutno kolorističko iskustvo ekspresionizma i inkorporacija ruskog konstruktivizma, kojem je dadaizam otvorio put.

Pikturalna transformacija aktivističkih i konstruktivističkih težnji kod Miloša Babića, kao i njegove glavne preokupacije – aludiranje na potrebu postizanja ravnoteže – se u okviru znakovnih sadržaja zasniva na jedinstvenom dualnom principu, čiji je makro i mikrosistem izražen u vidu dvopolarnosti slika, ali i ciklusa. Njegov ikonografski program manipuliše sa suprotnim pojmovima, kao što su: rat

45 Simona Čupić, 2003. 30-31.

46 Várkonyi György, Dobrovics Péter a magyar képzőművészetben, A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 36, 1991, 277.

47 Modrag B. Protić, Treća decenija – konstruktivno slikarstvo, Muzej savremene umetnosti, Beograd 1967. 14-15.

48 Flaker, Aleksandar, Ruska avangarda, Globus, Zagreb 1984.

49 Szabó Júlia, 1981. 93.

– rad, razaranje – građenje, nemir – mir, haotičnost – uravnoteženo, razjedinjenost – jedinstvo, itd. Tako su glavni akteri ciklusa crvena i plava, dve primarne boje sa različitom zastupljenošću, tačnije u nadvladavanju jedne nad drugom ili u njihovoj ravnoteži. Pri tome crvena zastupa ekstremna stanja, a plava unosi smirenost, širinu i slobodu. Dve boje se smenjuju i u krugu sličnom znaku jing-jang, koji se javlja gotovo u svakoj slici, ponekad samo kao krug ili globus, u različitom formatu, tačnije potisnuto – kada dominira crvena ili suprotno od toga – kada je izvor ravnoteže. Znak jing-jang zapravo polazi od kruga i njegove deobe na identične dinamične polovine. Upotreba ovog znaka je važan deo ikonografskog programa ciklusa i nije tako čest u evropskoj likovnoj umetnosti s početka dvadesetog veka, ali je poznat, kao i zen filozofija. Tome u prilog služi i onovremena popularnost Rabindranata Tagore, poznatog indijskog pesnika i filozofa, dobitnika Nobelove nagrade za književnost 1913. godine koji je tokom svoje evropske turneje 1926. godine gostovao u Parizu, Londonu, Beču, Budimpešti, Zagrebu, Beogradu⁵⁰ i Sofiji.⁵¹ Književna kritika konstatuje da su njegovi stihovi prožeti idejama sveopšte ljubavi i mističnog jedinstva čoveka i svemira, ali su 15. novembra na njegovom predavanju u Beogradu zenitisti demonstrirali, optuživši ga da zvanično predstavlja savremenu kulturu i savremenu civilizaciju – suprotno učenjima Mahatme Gandija, čije su ideje prihvatili.⁵² Oštro su zamerali Tagori što u svoje vreme nije prišao Gandiju, koji se distancirao od Engleza. Neki subotički listovi oglašavaju kako Gandi s početka 1930-tih godina propoveda Zapadnom Evropom mir i strpljenje,⁵³ a ako pogledamo istorijske prilike, ne bezrazložno. Fašizam je bio u nadiranju. Novembra 1926. godine je Musolini trijumfalno ušao u Rim, širom Italije su proganjali Slovence zbog pokušaja atentata na njega; fašisti ih kažnjavaju u Italiji rušenjem i paljenjem,⁵⁴ progone njihove sveštenike iz italijanskih državnih škola.⁵⁵ Babić nije slučajno na svojoj retrospektivi 1956. godine nekim od gore opisanih slika nadenuo nazive *Nalet fašizma*, *Vizija drugog svetskog rata*, *Musolini*. „Po svedočenju njegove supuge, uložio je dosta vremena, truda i sredstava da u pismenoj formi upozori mnoge državnike i verske poglavare u svetu na kataklizmu koja predstoji čovečanstvu snaženjem ideja nacizma. Možda je tome doprineo i otvoreni Hitlerov antisemitizam: Babićeva supruga je Jevrejka. U njihovim teškim danima bilo im je omogućeno da žive u prostorijama sinagoge u Kosmajskoj ulici.“⁵⁶ Babićev ciklus takođe odražava angažovani pristup i ima jasan antimilitaristički stav.

50 –, Hírlap, 1926. XI. 10; Najčuveniji među trista miliona, slavni pesnik R. Tagore, u našoj sredini, Pravda, Beograd, XXII/314, 16. XI 1926. str. 1; –, Hírlap, 1926. XI. 17; Beogradani oduševljeno pozdravljaju velikog indijskog pesnika, Dva predavanja g. Rabindranata Tagore, Politika, Beograd, XIII/6699, 17. XI 1926, str. 6;

51 Hírlap, 1926. XI. 19.

52 Nečuveni skanadl na predavanju Rabindranata Tagore, Vreme, Beograd, VI/1765, 17. XI 1926, str. 5. Zahvaljujem se Irini Subotić za novinske podatke vezane za nastup Tagore u Beogradu.

53 Napló, 1931. XII. 20. 25

54 Hírlap, 1926. XI. 5, XI. 9, XI. 10.

55 Hírlap, 1926. XI. 30. 3.

56 Irina Subotić, 1980. 395-396.

Potrebno je reći da analogne primere u slikarstvu iz vremena nastanka Babićevog ciklusa, nalazimo u ikonografiji slikara raznih stilskih opredeljenja. Navešćemo samo nekoliko primera: Šandor Galimberti *Amsterdam* (1914), Bela Uic skice fresaka za Radnički dom (1919), *Moskovska crkva Vasilija Blaženog* (1921) i ciklus *General Ludd*, listovi *Napad na mašine* (1923),⁵⁷ Diego Rivera, freske u San Francisku (1930-31), freska u Meksiko Sitiju *Čovek, kontrolor univerzuma* (1934),⁵⁸ Frida Kalo, crteži iz dnevnika,⁵⁹ Voja Dimitrijević *Španija* i Lazar Ličenoski *Dolap* (oba rada iz 1937.)⁶⁰ itd. Detaljna ikonografska analiza slika Miloša Babića bi ukazala na dalju korespondenciju njegovih dela sa delima stvaralaca međuratnog perioda, ali i na značajan individualan doprinos i sadržajan, intelektualni pristup ovog, u centralnoevropsku istoriju umetnosti još uvek nedovoljno inkorporiranog slikara.

MILOŠ BABIĆ–AJÁNDÉKGYŰJTEMÉNY 30 ÉVE Adalék Miloš Babić tíz képének ikonográfiájához

Az újszegedi születésű és a az újszegedi iparművészeti iskola belsőépítészeti szakát 1918–1921 között látogató Babich (több iparművészeti alkotásán is így írta alá a nevét) hagyatékának nagyobb része 1978-ban ajándékozás útján került a szabadkai Városi Múzeum művészeti osztályára, iparművészeti munkáinak másik része pedig vásárlás útján 1979-ben a belgrádi Iparművészeti Múzeumba. A szabadkai múzeum anyagában kiemelkedő jelentőségűek olajképei. Keletkezésük és további sorsuk történetét Irina Subotić, a belgrádi Nemzeti Múzeum művészettörténésze publikálta, és kiállítást is rendezett belőlük 1981-ben Belgrádban és Szabadkán. Ezt követően Baranyi Anna szakmai gondozásában mutatták be az ajándékgyűjteményt 1984-ben Szabadkán, Zentán és Szegeden, a Móra Ferenc Múzeumban.

A tíz, feltehetően 1930–1937 között, Szabadkán festett értékes olajfestmény közül kilenc a szabadkai múzeum tulajdona, cím szerint: *A sátán álma vagy a Háború látomása, Antikrisztus munka közben, Harcos, Diktátor, Pilóták, Rakétaállomás vagy Metropolis, Légi-szárazföldi manőver, Éjjel-nappal tartó munka, A béke lobogója*. Mi most a tartalom felől közelítjük meg őket, amiben első lépés a képek morfológiai leírása.

A művek, melyek egy ciklust alkotnak, bipoláris tartalomra épülnek. Ennek két végétét a *Sátán álma* és *A béke lobogója* képezik. A ciklus két jelentés, erő és cél egyensúlyáról vagy annak felborulásáról szól, mint pl. a háború–béke, káosz–rendezettség, destruktivitás–konstruktivitás, romboló munka–építő munka, széthullás–összefogás. Mindez háború ellenes állásfoglalásban, az első világháborút

57 Szabó Julia 1981. slike 169-170, II, X-XI, XXIII

58 Andrea Kettenmann, Diego Rivera 1886-1957. A Revolutionary Spirit in Modern Art, Taschen, Köln, 2005, str. 47, 48, 54.

59 Frida Kalo, Dnevnik – intimni autoportret, Clio Beograd, 2002, str. 114, 188, 212.

60 Nadrealizam, socijalna umetnost, 1929-1950. Muzej savremene umetnosti, Beograd, 1969.

átélt ember őszinte hangvételével. A festő a fasizmus előretörése idején, a második világháború küszöbén álló emberiséghez szól, a technikai vívmányok jó és rossz célokra való felhasználásáról; az emberiség háború ellenes összefogásának szükségességét hangsúlyozza.

A festmények keletkezési folyamatában fontos szerepet játszanak azok a belgrádi Iparművészeti Múzeumba került plakáttervek, melyeken a ciklus egy-egy motívuma, sőt egész témája is megjelenik. Erre példa az Egyesült Nemzetek előfutárának, a Népszövetségnek a pályázatára Genfben 1930-ban készített két plakátterv, amely a későbbi *A béke lobogója* című festmény előképe lehet. Babić iparművészeti anyagának feldolgozása lehetővé tenné a további párhuzamokat és a két világháború közötti művészet jellemző tematikus egységeinek körülhatárolását.

A ciklus tartalmi programjában központi helyet foglal el a kék és a vörös szín, valamint a kör motívuma, illetve a jing-jang jel, amely Babić művei közül csak ebben a ciklusban jelentkezik. A festmények formanyelve és tartalma a magyar aktivizmus, az olasz futurizmus és az orosz konstruktivista törekvésekkel cseng egybe. Ezen irányzatokat Újszegeden, Szabadkán (ahova 1921-ben optált szüleivel, s itt töltött két évet) és Belgrádban ismerhette meg, amiben az eddigi kutatások alapján szerepet játszottak a különböző avantgard mozgalmak kiadványai, valamint Ottó és Pavle Bihalji Merin „Futur” elnevezésű iparművészeti műterme és Dobrovics Péter esti rajztanfolyama, illetve a filmművészet azon remekei, melyekhez plakátokat készített és valószínűleg ismert. Ugyanígy részt vehetett a Szabadkán 1922. november 19-én a Korzó moziban megtartott dada matinén, melyen Csuka Zoltán, Sugár János, Dragan Aleksić, Arató Endre és mások léptek fel. Ebből az időből származhat Gajdos Tiborral (1917–1997) való ismeretsége is, akinek közbenjárásával kerültek művei később a múzeumba.

SUMMARY

The largest part of the inheritance Milos Babich, the painter who was born in Seged, was given as a gift to the Art department of the Municipal Museum of Subotica in 1978. Among the paintings that were painted in Subotica the most important are his oil paintings. Among ten valuable oil paintings which were probably painted between 1930-1937, nine can be found in our museum. These paintings are by list: **The Dream of the Devil or the Vision of the War, Antichrist During His Work, The Warrior, The Dictator, The Pilots, The Rocket Station or Metropolis, Air-Land Maneuver The Day and Night Long Work, The Flag of Freedom.** In this occasion we have approached the paintings by their contents and the first step was to describe their morphology. The paintings represent a separate cycle based on bipolar content. The two extremes are shown through The Dream of the devil and The Flag of Freedom. The cycle of paintings represent two meanings - the balance

of Force and Purpose or their disbalance like the opposition of war – peace, chaos – order, destruction – construction, dissolution and union. All these meaning were put in the context of anti-war attitude with the sincere voice of the man who survived the horrors of the First World War. The painter tried to say a word to mankind in the time of expanding fascism, before the beginning of the Second World War. He put forth his voice about the using and misusing of technical novelties and emphasize the importance of the anti-war unity of mankind. The formal language and the content of the paintings represent and identify with the Hungarian Activism, Italian Futurism and Russian Constructivism. The paintings were given to the museum due to the painter's friend Tibor Gajdos.

SPISAK ILUSTRACIJA / ILLUSZTRÁCIÓ JEGYZÉK

1. Miloš Babić, fotografija / fénykép, MPU
2. Vazdušno zemaljski manevar / Légi szárazföldi manőver, ulje na platnu / olaj, vászon, 178,5 x 127 cm, GMS, U-590
3. Raketna stanica ili Metropolis / Rakétaállomás vagy Metropolis, ulje na platnu / olaj, vászon, 143 x 82 cm, GMS, U-592
4. Plakat za Ford Auto Fair / A Ford Auto Fair plakáatterve, oko 1930 körül, tempeta i tuš / tempera, tus, MPU, 11236
5. Nacrt za plakat Metropolis / A Metropolis plakáatterve, 1930, tempera i tuš / tempera, tus, MPU, 11324
6. Zastava mira / A béke lobogója, ulje na platnu / olaj, vászon, 213 x 148 cm, GMS, U-596
7. Nacrt za plakat Film Wings / A Wings film plakáatterve, oko 1930 körül, tempera, tuš / tempera, tus, MPU, 170070
8. Nacrt za plakat / Plakáatterv: Flag of the League of Nations 1930 Michalel Babich. 1930, tempera, tuš / tempera, tus, MPU, 11237
9. Nacrt za plakat za filma Emila Jannigs-a, oko 1930, tempera i tuš / tempera, tus, MPU, 11321
10. Dano–noćni rad / Éjjel–nappal tartó munka, ulje na platnu / olaj, vászon, 149 x 93,5 cm, GMS, U-591
11. Nacrt za plakat Aeroplan / Aeroplan c. plakáatterv, oko 1930 körül, tempera i tuš / tempera, tus, MPU, 11319
12. Detalj slike San sotone ili Vizija rata, ulje na platnu / olaj, vászon, 313 x 214,5 cm, GMS, U-594

Skraćenice / Rövidítések:

GMS Gradski muzej Subotica / Városi Múzeum, Szabadka

MPU Muzej primenjene umetnosti, Beograd / Iparművészeti Múzeum, Belgrád

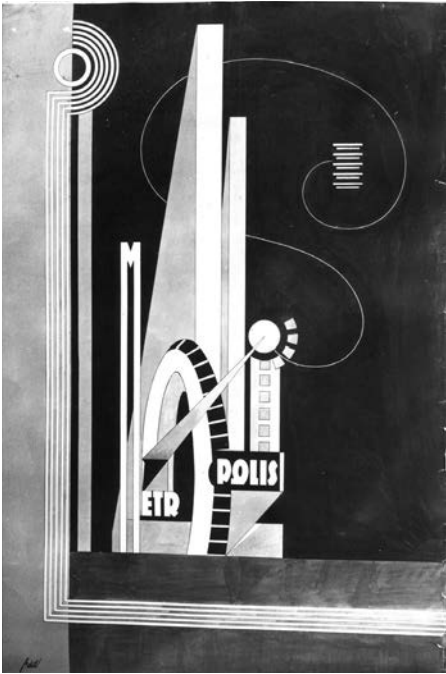
2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

Ljubica Vuković Dulić, *povjesničarka umjetnosti, kustosica,*

IZLOŽBENA DJELATNOST GRADSKOG MUZEJA U SUBOTICI (1960.-1980.)

Rad „*Izložbena djelatnost Gradskog muzeja Subotica od 1960.-1980.*“ nastavak je rada na rekonstrukciji izložbene djelatnosti Gradskoga muzeja Subotica od vremena njegova osnutka, od 1948. godine. Naime, u Museionu br.7 objavljena je rekonstrukcija izložbene djelatnosti i popis dokumentacijskog materijala Gradskog muzeja Subotica od 1980.-2006., u ovome broju Museiona prikazana je izložbena djelatnost od 1960.-1980., dok se za naredni broj planira pokušaj sustavnog prikupljanja podataka o izložbenoj djelatnosti ove institucije od 1948. do 1960., čime bi se kao cjelina zaokružila ova tematika.

Gradski je muzej je tijekom svojega razvitka kao institucije kulture prošao kroz različite periode, mijenjao je adrese i nadležnost nad drugim institucijama.¹ Jednako tako, u različitim razvojnim periodima mijenjao se i intenzitet i karakter izložbene djelatnosti. Period obuhvaćen ovim radom karakterizira zamah izložbene aktivnosti, u čijem prvom dijelu dominiraju izložbe likovnoga karaktera, dok se u drugom dijelu perioda češće javljaju i izložbe druge tematike.

Gradski muzej je od svog osnutka (1948. godine) i u jednome dijelu ovoga perioda (do 1967.) bio smješten u Reichlovoj palati, a 1967. godine Gradski muzej premješten je u Gradsku kuću. Od 1960. do 1962. godine je u suradnji s Kulturno-prosvetnom zajednicom sreza upravljao Gradskom izložbenom salom² koja se nalazila na uglu tadašnje ulice Borisa Kidriča br.15, što je značajno odredilo i karakter djelatnosti muzeja u tome periodu.

Navedeni popis izložbi realiziranih u Gradskom muzeju u Subotici, ili u njegovoj organizaciji, u spomenutom periodu izražen je kronološki tj. po redoslijedu događanja. Obuhvatile su one likovno, kulturno-povijesno, etnološko, arheološko i biološko područje zainteresiranosti uposlenih stručnjaka. Prikazivani izložbeni materijal bio je kako iz domaćega muzeja tako i iz brojnih muzeja gostiju-suradnika.

1 Kovačev Ninkov, Olga. Istorijat umetničkog odeljenja Gradskog muzeja u Subotici.//Museion 4. Gradski muzej, Subotica, 2004., str.207, Duranci, Bela. Letopisu Gradske izložbene sale (rukopis)

2 U Letopisu Gradske izložbene sale koji je vodio Bela Duranci zapisano je: „Izložbenom salom od njezinog formiranja 19.septembra 1954. pa do 1960. godine u jesen, upravljao je Gradski muzej, a od početka likovne sezone 1960./6. njome upravlja Komisija Kulturno-prosvjetne zajednice sreza u suradnji sa Gradskim muzejom“, kao i sljedeće: „Gradska izložbena sala od 10. juna 1962. godine više nije u sastavu Gradskog muzeja Subotica, nego prelazi u novoformiranu ustanovu „Likovni susret Palić“ sa sedištem u Gradskom muzeju u Subotici i na dalje služi „Likovnom susretu“ kao izložbena sala. Naziv Gradske izložbene sale ovom je prilikom promenjen i u 1962/1963 likovne sezone nosi naziv „Zimski salon Likovnog susreta Palić.“

1960.GRADSKA IZLOŽBENA SALA

- **Crteži i gravure Rembrandta (reprodukcije), 7.1.-14.1.1960.**

Izložba je održana u organizaciji Gradskog muzeja i Radničkog univerziteta u Subotici.

(Letopis Gradske izložbene sale-rukopis)

- **Slikari amateri-glumci - Heck Paul, Czehe Gusztáv, Pataki László, Szilágyi László, 24.-31.1.1960.**

(pozivnica, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Izložba suvremene arhitekture u SAD-fotografije, 17.2.-25.2.1960.**

(Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Obrad Ilić, 13.-20.3.1960.**

(pozivnica, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Tomislav Šebeković i Dobrijoje Nikolić, 27.3.-3.4.1960.**

(pozivnica, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Milan Konjović „Ljudi,, 23.4.-4.5.1960.**

(katalog, pozivnica, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Izložba akvariuma-subotički akvaristi, 15.5.-26.5.1960.**

(Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Skulpture Mire Jurišić i Momčilo Krković**, 29.5.-5.6.1960.
(pozivnica, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)
- **Bačkotopolska zimska umetnička kolonija**, 11.-23.6.1960.
(pozivnica, plakat, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)
- **Izložba slika iz zbirke muzeja u Senti**, 1.7.-10.7.1960.
(Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)
- **Milivoj Bakić**, rezbar iz Trebinja, 4.-14.9.1960.
(Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)
- **Farago Endre**, 24.10.-3.11.1960.
(B.Duranci, *Farago Endre.*//Rukovet.Subotica, januar, br.1.,1961., Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)
- **Luković Aleksandar Lukijan**, 4.11.-13.11.1960.
(pozivnica-katalog, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)
- **Crteži i skulpture Petrović Zorana**, 15.11.-24.11.1960.
(pozivnica-katalog, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)
- **XI izložba letnje umetničke kolonije u Bačkoj Topoli**, 28.11.-8.12.1960.,
(pozivnica-katalog, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **9 godina slikarske kolonije u Senti**, 13.12.-22.12.1960.

(pozivnica-katalog, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **II kolonija keramičara u Malom Idošu**, 23.12.1960.-4.1.1961.

(pozivnica-katalog, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

IZLOŽBE U DRUGIM INSTITUCIJAMA

- **Pet vekova knjige**, 30.10.-5.11.1960., Gradska biblioteka Subotica

Izložba je održana u suradnji sa Gradskog muzeja i Gradske biblioteke iz Subotice.

(pozivnica)

1961.

TEMATSKJE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Stari porcelan**, 16.-23.4.1961.

Izložba je održana povodom Nedjelje muzeja, a u suradnji Kulturno prosvetne zajednice sreza, Kulturnog veća Jugoslavije i arheološkog odjela Gradskog muzeja iz Subotice.

(Izvjješće o radu umjetničkog odjela za 1961., plakat)

- **Persijske minijature-reprodukcije**, svibnja, 1961.

Izložba je održana u suradnji Kulturno prosvetne zajednice sreza, Kulturnog veća Jugoslavije i arheološkog odjela Gradskog muzeja iz Subotice.

(Izvjješće o radu umjetničkog odjela za 1961.)

- **Razvoj akvarela - reprodukcije**, 28.10.-6.11.1961.

Izložba je održana u suradnji Kulturno prosvetne zajednice sreza, Kulturnog veća Jugoslavije i Gradskog muzeja Subotica.

(AGMS 28.10.-6.11.1961., *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis, *Akvarel* (katalog), Kulturno-prosvetno veće Jugoslavije, 1961., Godišnje izvješće umjetničkog odjela za 1961.)

- **Crteži Borislava Brankova**, 9.-17.11.1961.

(pozivnica, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis, Izvjješće o radu umjetničkog odjela za 1961.)

GRADSKA IZLOŽBENA SALA

- **Izložba slikara radnika-Likovni klub Radničkog univerziteta Subotica, 4.1.-11.1.1961.**

(pozivnica, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Beneš Jožef-slike, 11.-22.1.1961.**

(pozivnica-katalog, B.Duranci.*Raspadanje.*//Rukovet, Subotica, veljača, br.2.1961., *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Mojak Petar-slike, 26.1.-5.2.1961.**

(pozivnica –katalog, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis, Vidaković L., *Deformacije.*//Rukovet, br.3, mart, 1961., Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Izložba slika Jožefa Ača, 10.2.-20.2.1961.**

(pozivnica-katalog,*Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Desa Glišić, Milena Šotra, Živka Pajić, Dragoslava Vijorocić, Jelena Jovanović, 5.-10.3.1961.**

Izložba je održana u povodu proslave Dana žena, 8. ožujka.

(pozivnica, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Retrospektivna izložba Balaž G. Arpada, 11.-27.3.1961.**

(pozivnica-katalog, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Granje u vodi-Milivoj Nikolajević slikar i grafičar, 30.3.-10.4.1961.**

(pozivnica-katalog, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Wanyek Tivarad, slikar-Zrenjanin**, 15.-25.4.1961.

(pozivnica-katalog, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Miloš Bajić-slike**, 28.4.-15.5.1961.

(Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Karlavaris Bogomil**, 20.5.-31.5.1961.

(pozivnica-katalog, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Porodica i domaćinstvo**, 5.6-11.6.1961.

(Letopis Gradske izložbene sale-rukopis)

- **III smotra pionira sreza/ Likovna izložba dečjih radova**, 13-17.6.1961.

(pozivnica, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis)

- **Subotički likovni umetnici u čast dvadesetogodišnjice revolucije**, 17.6. 1961.

(pozivnica, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **I. Zbor radioamatera Vojvodine**, 8.-18.7.1961.

(Letopis Gradske izložbene sale-rukopis)

- **Izložba slika Milan M. Radonjić**, 21-30.9.1961.

(pozivnica, katalog, Vidaković, Lajčo. *Milan Radonić: Pejzaži i cveće*//Subotičke novine.Subotica, 29.9.1961.,Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Mihajlo Dejanović-Polja Vojvodine**, 7.-15.10.1961.

(katalog-pozivnica, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Vidaković, Lajčo: *Polja Vojvodine.*//Subotičke novine.Subotica, 13.10.1961., Duranci, Bela. *Vojvodina Mihajla Dejanovića.*//Rukovet. Novembar, 1961., Duranci, Bela. *Ima nešto što nas*

napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Retrospektiva-Farkaš Bela, 16.-26.10.1961.**

(pozivnica-katalog, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Dejanović, Mihajlo. *Farkaš Bela-retrospektivna izložba.*//Subotičke novine, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Retrospektivna izložba Olah Šandora, 6.-16.11.1961.**

Izložba je održana povodom 75. godišnjice života slikara.

(pozivnica-katalog, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Dejanović, Mihajlo. *Jublej Olaha Šandora*//Subotičke novine., (-) *75-godišnjica slikara Olah Šandora.*// Subotičke novine, 11.1961., Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

Crteži Branislava Brankov, iz Sombora, 17.11.-26.11.1961.

(Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Dejanović, Mihajlo. *Grafika Branislava Brankova.*//Subotičke novine.Subotica, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Izložba XIII umetničke kolonije u Bačkoj Topoli, 28.11.-7.12.1961.**

(pozivnica-katalog, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Duranci, Bela. *Izložba XIII umetničke kolonije u Bačkoj Topoli.*//Subotičke novine. Subotica decembar, 1961, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Magyar Szó, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Petrik Pal, 12.-20.12.1961.**

(pozivnica-katalog, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649, Subotičke novine, Magyar Szó)

- **III kolonija keramičara u Malom Idošu, 23.12.1961.-3.1.1962.**

(pozivnica-katalog, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649, Subotičke novine, Magyar Szó)

VESTIBIL GRADSKE KUĆE

- **Vojvodina u oslobodilačkom ratu, 12.-20.11.1961.**

Izložba je održan povodom proslave ustanka i narodne revolucije, a u organizaciji Gradskog muzeja iz Subotice, Muzeja revolucije iz Novog Sada i Sreskim odborom Socijalističkog saveza.

(Izložba „Vojvodina u oslobodilačkom ratu“./Subotičke novine. Subotica, novembar, 1961.)

1962.

TEMATSKJE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Kaupert Pal-karikaturista, 7.4.1962.**

(pozivnica)

GRADSKA IZLOŽBENA SALA

- **Slike seljaka slikara iz Kovačice, 5.-14.1.1962.**

(pozivnica, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, katalog, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649, Subotičke novine)

- **Klub slikara radnika Radnički univerzitet Subotica, 19.1.-28.1.1962.**

(katalog, pozivnica, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649, Subotičke novine)

- **Radovi članova ULUH-a podružnice za Dalmaciju- Split, 2.-15.2.1962.**

(pozivnica, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Dejanović, Mihajlo. *Dalmatinski likovni umetnici u Subotica.*//Subotičke novine. Subotica, br.7., 1962., *Mediteran bez sunca.*//Rukovet, br.3., mart.1962., Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Almaši Gabor, 16.2.-27.2.1962.**

(Letopis Gradske izložbene sale-rukopis Dejanović, Mihajlo. *Izložbe ovih dana.*// Subotičke novine. Subotica, br.12, 1962., Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred*

kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Kerac Milan, 2.-11.3.1962.**

(*Kerac Milan* (katalog), Gradski muzej Subotica i KPZ Sreza, 1962., pozivnica, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Dejanović, Mihajlo.*Izložbe ovih dana.*// Subotičke novine.Subotica, br.12, 16.3.1962., Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Stojan Trumić-slikar iz Pančeva, 16.3.-25.3.1962.**

(*Stojan Trumić* (katalog), Gradski muzej Subotica i KPZ Sreza, 1962., pozivnica, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Dejanović Mihajlo., Subotičke novine, 23.3.1962., Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Skulpture Jovana Devića, 30.3.-9.4.1962.**

(pozivnica, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Dejanović, Mihajlo, *Izložbe poslednjih dana.*// Subotičke novine, br.19, 4.5.1962., Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Silađi Gabor, skice i crteži, 15.-22.4.1962.**

Izložba je održana povodom 10 godina rada umjetničkih kolonija Vojvodine.

(*Silađi Gabor* (katalog), Gradski muzej Subotica i KPZ Sreza, 1962., Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Dejanović, Mihajlo, *Izložbe poslednjih dana.*// Subotičke novine, br. 19, 4.5.1962.)

- **Grupa subotičkih likovnih umetnika, 29.4.-10.5.1962.**

(*Grupa subotičkih likovnih umetnika* (katalog), Gradski muzej Subotica i KPZ Sreza, 1962., pozivnica, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Dejanović, M., *Izložba grupe subotičkih umetnika.*//Subotičke novine.Subotica, 1962., Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Preglrd razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **XIV izložba umetničke kolonije Bačka Topola, 13.-23.5.1962.**

(Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Dejanović, Mihajlo. *Majska izložba umetničke kolonije u Bačkoj Topoli.*//Subotičke novine, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

- **Slike i crteži Zore Petrović**, 29.5.-10.6.1962.

(pozivnica, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Dejanović, Mihajlo. *Subotičke novine*, Duranci, Bela. *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*// Rukovet, Subotica, br.10, str.649)

OD 10. JUNA 1962. GIS VIŠE NIJE U SASTAVU GRADSKOG MUZEJA SUBOTICA NEGO PRELAZI U NOVOFORMIRANU USTANOVU LIKOVNI SUSRET PALIĆ. NAZIV JOJ JE IZMENJEN I SADA SE ZOVE „ZIMSKI SALON LIKOVNOG SUSRETA PALIĆ“

- **Radmila Radojević-slike**, 14.-20.10.1962.

(plakat, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis)

1963.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **II dečji likovni salon**, 2.6.-15.7.1963.

(pozivnica, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, G.O.*Megnyílt a gyermekképzőművészeti szalon II. Tárlata.*// Magzar Szó.Novi Sad, 3.6.1963.)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE U GRADSKOM MUZEJU

- **25 dela posleratne srpske umetnosti**, 27.1-12.2.1963., Moderna galerija iz Beograda

(Izvešće o radu umjetničkog odjela za 1963., Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, plakat)

- **Izložba kopija srednjovekovnih fresaka**, 14.- 28.4.1963., Galerije fresaka iz Beograda

(*Srednjovekovne freske*, (katalog), Gradski muzej Subotica, 1963., plakat, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, П.М. *Изложба копија средњовековних фресака у Суботуцу.*// Политикаа, 15.4.1963., (-) *Kiállítások színeszsbúcsúztatás.*// Magyar Szó. Novi Sad, 15.4.1967., (-) *Hétezren tekintették meg a városi múzeum freskókiállítását.*// Magyar Szó, 4.5.1963., (-) *Négy nap alatt több mint a városi múzeumban.*// Magyar Szó.Novi Sad, 19.4.1963., (-) *Előadás a jugoszláv középkori freskóművészetről.*// Magyar Szó. Novi Sad, 11.4.1963.)

- **Umetnost XVII-XVIII veka, reprodukcije**, 27.12.1962.-1.4.1963.

Galerija reprodukcija Beograd

(Letopis Gradske izložbene sale-rukopis)

- **Umetničke fotografije Miodraga Đorđevića iz Beograda, 16.5.-26.5.1963.**

(Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, pozivnica, (-) *Izložba umetničke fotografije.*//Subotičke novine.Subotica, 17.5.1963., (-) *Izložba Miodraga Đorđevića.*// Subotičke novine. Subotica,

- **Milan Konjopvić – tempere, listopad-studeni, 1963.**

Povodom 20. godišnjice II zasjedanja AVNOJ-a.
(plakat)

1964.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Dečji likovni salon, 30.5.1964.**

(pozivnica)

- **Razvoj portreta kroz vekove, 5.9.-5.11.1964.,** Gradski muzej Subotica

(Izvešće o radu umjetničkog odjela za 1964.)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE U GRADSKOM MUZEJU

- **Izložba dela Jožefa Beneša i Mila Skračića, 14-24.6.1964.,** Gradski muzej

Izložba Likovnog susreta, ali je održana u muzeju zbog nedostatka prostora u Zimskom salonu Likovnog susreta.

(Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, M.D. (Dejanović, Mihajlo). *Tragovi čoveka i usamljenost na obali.*//Subotičke novine.Subotica, 26.6.1964., plakat)

- **Bakropisi Bele Kondora, Budimpešta, 24.9.-3.10.1964.,** Gradski muzej

(pozivnica, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, *Grafike Bele Kondora* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1964.)

- **Izložba likovne kolonije iz Bačke Topole, 22.11.-2.12.1964.** Gradski muzej

Izložba Likovnog susreta, ali je održana u muzeju zbog nedostatka prostora u Zimskom salonu Likovnog susreta, koji je već ranije ustupljen Gradskom muzeju za izložbu *Narodna umetnost Jugoslavije.*

(pozivnica, Đ.M.Brankov. *Na marginama jedne likovne manifestacije.*//Subotičke novine, Subotica, 27.11.1964. Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, Mikuška,

Milka. *Osvrt na članak „Na marginama jedne likovne manifestacije.”* Subotičke novine, 6.12.1964.)

- **Narodna umetnost Jugoslavije**, 24.11.-5.12.1964., Zimski salon Likovnog susreta

Gostuje Etnografski muzej iz Beograda, a domaćin je Gradski muzej iz Subotice koji je postavio ovu izložbu u dvorani Zimskog salona zbog većeg prostora. (pozivnica, AGM 01-219, 18.6.1982., prikazi u Magyar Szó, Mikuška, Milka. *Osvrt na članak „Na marginama jedne likovne manifestacije.”* Subotičke novine, 6.12.1964, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis)

- **Izložba slika Stevana Aleksića**, 20.-30.12.1964., Gradski muzej

Gostuje Narodni muzeje iz Zrenjanina i Narodni muzej iz Beograda. (Letopis Gradske izložbene sale-rukopis)

IZLOŽBE ODRŽANE U SURADNJI S DRUGIM INTITUCIJAMA

- **Slikarstvo baroka u zbirci Narodnog muzeja u Beogradu**, 17.-29.5.1964., Zimski salon Likovnog susreta Palić

Izložba je održana u suradnji Narodnog muzeja iz Beograda, Gradskog muzeja iz Subotice i Likovnog susreta-Palić. (plakat, Izvešće o radu umjetničkog odjela za 1964., Letopis Gradske izložbene sale-rukopis)

- **XII izložba slikara Majstorske radionice Hegedušić**, 6.-15.11.1964.

Gradski muzej i Likovni susret u suradnji.

(*XII izložba slikara Majstorske radionice Hegedušić* (katalog), Gradski muzej, Likovni susret Palić, 1964.)

- **XIII izložba Slikarske kolonije u Senti**, 6.12.-16.12.1964.

Gradski muzej i Likovni susret u suradnji.

(Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, *XIII izložba Slikarske kolonije u Senti* (katalog), Gradski muzej, Likovni susret Palić, 1964.)

- **Miloš Ćirić – grafike**, 19.12.-29.12.1964., Zimski salon

Gradski muzej i Likovni susret u suradnji.

(*Miloš Ćirić-grafike* (katalog), Gradski muzej, Likovni susret Palić, 1964., Letopis Gradske izložbene sale-rukopis)

1965.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Dečiji likovni salon-Crteži učenika OŠ Ivan Goran Kovačić**, 7.3.-1.4.1965., Dječji likovni salon muzeja
(Letopis Gradske izložbene sale-rukopis)
- **Primenjena umetnost učenika iz Idoša**, 2.4.1965., Dječji likovni salon muzeja
(Letopis Gradske izložbene sale-rukopis)
- **Prvi svetski rat u Srbiji 1914 i 1915.**, 5.9.-30.9.1965.
Suradnja Državnog arhiva i Gradskog muzeja sa Društvom arhivista Srbije.
(Letopis Gradske izložbene sale-rukopis)
- **Foto izložba iz života savremene Mađarske**, 17.10.-28.10.1965., Dječji likovni salon muzeja
Gradski muzej u suradnji s mađarskom ambasadom i Tribinom mladih, a povodom 20 godina od oslobođenja Mađarske.
(Letopis Gradske izložbene sale-rukopis)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE U GRADSKOM MUZEJU

- **Društvo likovnih umetnika Slovenije**, 14.2.-2.3.1965.
Izložba je postavljena u prostoru Gradskog muzeja i Zimskog salona.
(Letopis Gradske izložbene sale-rukopis)
- **Izložba mađarske grafike i plakata** - 26.5.-13.6.1965.
Grafika je izložena u Zimskom salonu, a plakati u Gradskom muzeju.
(Letopis Gradske izložbene sale-rukopis)

VESTIBIL GRADSKE KUĆE

- **Završne operacije Jugoslovenske armije**, 26.9.-12.10.1965.
Gradski muzej u suradnji s Vojnim muzejom iz Beograda.
(Letopis Gradske izložbene sale-rukopis)

1966.TEMATSKJE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Đački radovi OŠ Jovan Jovanović Zmaj**, 12.-26.6. 1966., Dječji likovni salon muzeja

(Letopis Gradske izložbene sale-rukopis)

- **Đački radovi OŠ „Đuro Salaj“**, rujna, 1966., Dječji likovni salon muzeja

(Letopis Gradske izložbene sale-rukopis, *U svetu dečje mašte.*// Subotičke novine. Subotica, 23.9.1966.)

- **III. Zimska izložba Tribine mladih**, 26.11.-12.12.1966., Gradski muzej Subotica

(*III. Zimska izložba Tribine mladih* (katalog.i pozivnica), 1966., Letopis Gradske izložbene sale-rukopis)

IZLOŽBE ODRŽANE U SURADNJI S DRUGIM INSTITUCIJAMA

- **Portreti Nikole Aleksića**, 25.2.-3.3.1966., Zimski salon

Izložbu su sačinili muzeji iz Zrenjanina i Kikinde, a preuzeli su je Gradski muzej Subotica i Zimski salon.

(Izveštaj o radu umetničkog odeljenja za mesece: I, II, III. 1966., Letopis Gradske izložbene sale-rukopis)

- **Naivna umetnost tavankutskih žena**, 1.10.1966.-9.10.1966., Mali salon Gradskog muzeja

Izložba je ostvarena u suradnji umjetničkog i etnografskog odjela Gradskog muzeja i KUD „Matija Gubec“, iz Tavankuta.

(*Naivna umetnost tavankutskih žena* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1966., Letopis Gradske izložbene sale-rukopis)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE U GRADSKOM MUZEJU

- **Monotipije Petera Bauma**, 21.-30.1.1966.

(plakat, Letopis Gradske izložbene sale-rukopis)

- **Srpsko slikarstvo 19. veka**, 22.4.-8.5.1966.

Iz zbirke Narodnog muzeja iz Beograda.

(pozivnica, plakat, *Српско сликарство 19. века* (katalog), Narodni muzej, Beograd, 1966., Letopis Gradske izložbene sale-rukopis)

ZIMSKI SALON LIKOVNOG SUSRETA

- **Izložba pastela Nagy Istavana, 8.-18.5.1966.**

Izložba je održana u organizaciji Gradskog muzeja Subotica.

(plakat, Duranci, Bela, *Izložba pastela Nagy Istavana* (letak), *Nagy Istavan (1873-1937)-pasteli* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1966., *Letopis Gradske izložbene sale-rukopis*)

1967.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Izložba posvećena Oskaru Vojniću, 1967.,** Gradski muzej Subotica (AGM 01-219, 18.6.1982.)

- **Otvorena Galerija Gradskog muzeja na I spratu Gradske kuće, 22.12.1967.**

(Duranci, Bela *Likovna hronika Subotice od 1.1.1967.-rukopis*)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE U GRADSKOM MUZEJU

- **Srpski realisti- Đorđe Krstić, Uroš Predić i Paja Jovanović, 28.2.-15.3.1967.**

Gostuje Narodni muzej iz Beograda.

(plakat, Subotičke novine, 3.3.1967., Duranci, Bela *Likovna hronika Subotice od 1.1.1967.-rukopis*).

- **Ženska moda od sredine 19.veka,** Muzej primenjene umetnosti, Beograd-Gradski muzej Subotica, 1967.

(AGM 01-219, 18.6.1982.)

- **Pismo kroz vekove, 20.3.-10.4.1967.**

Gostuje Galerija reprodukcija iz Beograda u suradnji s Jugoslovenskom nacionalnom komisijom za UNESCO.

(Magyar Szó, 22.3.1967., Subotičke novine, 31.3.1967., Duranci, Bela *Likovna hronika Subotice od 1.1.1967.-rukopis*, *Pismo kroz vekove* (katalog), Kulturno prosvetno veće Jugoslavije i Jugoslovenska nacionalna komisija za UNESCO, 1967.)

- **Izložba slavonskih seljaka slikara i kipara: Ane Verić, Petra Smajića i Josipa Pintarića, 11.4.-26.4.1967.**

Izložba je ostvarena u suradnji s KUD-om „Matija Gubec“ iz Tavankuta i Galerijom likovnih umjetnosti iz Osijeka.

(pozivnica, Duranci, Bela *Likovna hronika Subotice od 1.1.1967.*-rukopis)

VESTIBIL GRADSKE KUĆE

- **Japan danas**, 25.4.-30.4.67.

Etnološko odjel Gradskog muzeja u suradnji s ambasadom Japana.

(pozivnica, Duranci, Bela *Likovna hronika Subotice od 1.1.1967.*-rukopis)

1968.

IZLOŽBE ODRŽANE U SURADNJI S DRUGIM INSTITUCIJAMA

- **Narodna umetnost Vojvodine**, 17.8.-31.8.1968., Vestibil Gradske kuće Gradski muzej Subotica i Muzej Vojvodine u suradnji.

(pozivnica, AGM 01-219, 18.6.1982., Gabrić, Bela. Jubilej Gradske Dužijance u Subotici.//Subotička Danica za 1994., str.115)

- **Izložba starog nakita**, 28.11.1968., Gradski muzej Subotica

Izložba održana u suradnji s muzejima iz Kikinde, Novog Sada, Pančeva, Sente, Sombora, Sremske Mitrovice, Vršca, Zemuna, Zrnjanina.

(pozivnica)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA U DRUGIM GRADOVIMA

- **Egzotična zbirka Gradskog muzeja u Subotici**, 1968., Móra Ferenc Múzeum, Segedin

Izložba je održana u okviru suradnje gradova Subotice i Segedina.

(AGM 01-219, 18.06.1982.)

- **Egzotična zbirka Gradskog muzeja u Subotici**, Gradski muzej Sombor, 1968.

Izložba je održana u okviru suradnje gradova Osijek-Sombor-Subotica.

(AGM 01-219, 18.06.1982.)

VESTIBIL GRADSKE KUĆE

- **Odabrana dela Save Šumanovića**, 10.11.-17.11.1968.

Izložba je održana u organizaciji Gradskog muzeja i Likovnog susreta

(Duranci, Bela *Likovna hronika Subotice od 1.1.1967.*-rukopis)

- **Posthumna izložba Imre Vinklera**, 20.-30.11.68.,
(*Imre Vinklera* (katalog), Gradski muzej i Likovni susret, 1968., Duranci, Bela
Likovna hronika Subotice od 1.1.1967.-rukopis)

1969.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Subotički slikari iz zbirke Zavičajne galerije**, 15.4.-28.5.1969.
(*Subotički slikari iz zbirke Zavičajne galerije* (katalog), 1969.)
- **Slike Józsefa Pechána**, 28.11.-20.12.1969.
(*József Pechán 1875-1922* (katalog) Gradski muzej Subotica, 1969., plakat)
- **Lukács Gyelmis**, 21.12.1969.-10.1.1970.
(*Lukács Gyelmis* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1969., plakat)

VESTIBIL GRADSKE KUĆE

- **Izložba Vaš Kalmana**, 17.1.-17.2.1969.
(Izvešće o radu za 1969. godinu)
- **„Žito„**, slike amatera KUD-a „Matija Gubec“, Tavankut, 10.-
31.8.1969.
Izložba je održana u okviru obilježavanja Dužijance.
(Izvešće o radu za 1969. godinu, Zelić, Naco. *Protiv zaborava.*// Hrvatska matica
iseljenika, Udruga vojvođanskih I podunavskih Hrvata, Zagreb, 2000., str.200)
- **Leptiri Jugoslavije**, 16.-24.9.69.
Iz kolekcije leptirova S. Radovanović iz Jazova.
(Izvešće o radu za 1969. godinu)
- **Henry Moore-grafike, skulpture i fotografije** 10.-26.10.1969.
Izložba je održana u organizaciji Gradskog muzeja.
(plakat, Duranci, Bela *Likovna hronika Subotice od 1.1.1967.-rukopis*)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA U DRUGIM INSTITUCIJAMA

- **Izložba Žena kao inspiracija umetnika„**, 7.3. - 4.4.1969., Vojnički klub
1. kasarne
Ekspoziti su iz kolekcije Zavičajne galerije. (Izvešće o radu za 1969. godinu)

- **Nove akvizicije Zavičajne galerije**, 29.3.-30.4.1969., Vojnički klub 1. kasarne

(Izvešće o radu za 1969. godinu)

- **Kako gledati sliku**, 4.4.-30.4.1969., Vojnički klub 1. kasarne

Ekspoziti su iz kolekcije Zavičajne galerije.

(Izvešće o radu za 1969. godinu)

- **Savremena strujanja u likovnoj umetnosti**, 9.5.-31.5.1969., Vojnički klub 1. kasarne

Ekspoziti su iz kolekcije Zavičajne galerije.

(Izvešće o radu za 1969. godinu)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA U DRUGIM GRADOVIMA

- **Bunjevačke i šokačke narodne nošnje**, Gradski muzej Sombor, 1969.

(AGM 01-219, 18.6.1982.)

1970.

TEMATSKIE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Lukács Gyelmis**, 21.12.1969.-10.1.1970.

(*Lukács Gyelmis* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1969., plakat)

- **Od klasja do pogače**, 1970.

(AGMS 01-210, 18.6.1982.)

- **Likovno stvaralaštvo : Subotica 1945- 1970**, 9.10.-12.1970.,

(pozivnica)

- **Csúrgo**, 26.4.-15.5. 1970.

Izložba je održana povodom dodjele Forumove nagrade za slikarstvo 1969. godine Umetničkoj koloniji Čurgo, a u čast festivala Omladina 70. u Subotici.

(*Čurgo* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1970., Duranci, Bela *Likovna hronika Subotice od 1.1.1967.*-rukopis)

VESTIBIL GRADSKE KUĆE

- **Spomenici kulture u Mađarskoj**, 12.9.1970.,

Gradski muzej u suradnji s Jugoslavenskom galerijom reprodukcija umjetničkih djela iz Beograda i mađarskom ambasadam.

(*Spomenici kulture u Mađarskoj* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1970., (-) *Spomenici kulture u Mađarskoj*// Subotičke novine. Subotica, 11.9.1970.)

1971.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Lajos Husvéth : 1894 – 1956**, 5. -30.9.1971.

(pozivnica, *Lajos Husvéth : 1894 – 1956* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1971.)

- **Subotički likovni umetnici**, 7.10.-7.-12.1971.

(pozivnica)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE U GRADSKOM MUZEJU

- **Slikari Osječki krug**, 16.4.-10.5.1971.

Povodom nedjelje kulturne suradnje gradova Sombora, Osijeka i Subotice. (*Slikari Osječki krug* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1970., pozivnica)

- **Likovni umetnici iz Šepšisentđerđa, Rumunjska**, 11.-22.5.1971.

Izložba je održana u organizaciji Umjetničke kolonije Čurgo. (*Likovni umetnici iz Šepšisentđerđa* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1971.)

- **Stilski satovi XVIII i XIX stoljeća**, 7.10.-10.11.1971.

Gostuje Muzej Slavonije iz Osijeka.

(*Stilski satovi XVIII i XIX stoljeća* (katalog) Gradski muzej Subotica, 1971., pozivnica)

1972.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Etnopark**, srpnja, 1972.

Izložba je održana u okviru proslave Dužijance.

(*Etnopark* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1972.)

- **II zajednička izložba subotičkih i segedinskih umetnika**, 22.10.-5.11.1972.

(pozivnica, *II zajednička izložba subotičkih i segedinskih umetnika* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1972.)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA U DRUGIM GRADOVIMA

- **Izložba likovnih umetnika Subotice u Pečuju, 20.2.-5.3.1972.**

Ekspoziti su pretežito iz zbirke Gradskog muzeja, a izložba je održana u suradnji s Likovnim susretom.

(*Szabadkai művészek kiállítása* (katalog), Likovni susret, Subotica, 1972.)

- **Izložba dela Stipana Kopilovića iz zbirke muzeja i Biskupije, Bajmok 12.5.-25.6.1972.**

(Izvešće o radu za 1972. godinu)

VESTIBIL GRADSKE KUĆE

- **100 godina obrazovanja učitelja u Subotici, 12.5.1972.**

Izložba se održava u okviru proslave stogodišnjice Učiteljske škole.

(program proslave)

IZLOŽBE ODRŽANE U SURADNJI S DRUGIM INSTITUCIJAMA

- **Tito strateg revolucije, 8.10.-5.11.1972., Gradski muzej Subotica**

Izložba je održana u organizaciji Gradskog muzeja Subotica i Vojnog muzeja iz Beograda.

(*Tito strateg revolucije* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1972.)

1973.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Izložba novih akvizicija, 10.3.1973.**

(Popić, Ivo. *Kulturna hronika ustanova, organizacija i kulturno-umetničkih društava u Subotici za period januar-maj 1973.*//Rukovet. 1973., 5-6, str. 377)

- **Evolucija organskog sveta kroz geološke periode, 17.4.1973.**

(Popić, Ivo. *Kulturna hronika ustanova, organizacija i kulturno-umetničkih društava u Subotici za period januar-maj 1973.*//Rukovet. 1973., 5-6, str. 377)

- **Likovno stvaralaštvo Mađara u Vojvodini : 1830-1930, 27.11.1973-5.1.1974.**

Izložba je održana povodom 25 godina rada Gradskog muzeja u Subotici.
(plakat, Sekelj, Tibor. *Jubilej Gradskog muzeja u Subotici.*// Spona 11. Novi Sad, 1974, str.48)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE U GRADSKOM MUZEJU

- **Gustav Klimt i Egon Schiele-grafički faksimili**, 20.2.1973.

Gostuje Austrijska čitaonica iz Zagreba.

(*Gustav Klimt i Egon Schiele*-Crteži i akvareli (katalog), Austrijska čitaonica iz Zagreba, Popić, Ivo. *Kulturna hronika ustanova, organizacija i kulturno-umjetničkih društava u Subotici za period januar-maj 1973.*//Rukovet. 1973., 5-6, str. 377,)

- **Ustanak naroda Jugoslavije**, 27.3.1973.

Gostuje Muzej revolucije iz Beograda.

(Popić, Ivo. *Kulturna hronika ustanova, organizacija i kulturno-umjetničkih društava u Subotici za period januar-maj 1973.*//Rukovet. 1973., 5-6, str. 377)

- **Narodno stvaralaštvo Bunjevaca i Šokaca iz okoline Baje**, 27.11.1973.

Gostuje Türr István Muzeum iz Baje.

(plakat, Popić, Ivo. *Kulturna hronika ustanova, organizacija i kulturno-umjetničkih društava u Subotici za period novembar i decembar 1973.*//Rukovet. 1974., 1-2, str. 97, AGMS 01-210, 18.6.1982. Sekelj, Tibor. *Jubilej Gradskog muzeja u Subotici.*// Spona 11. Novi Sad, 1974, str.4)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA U DRUGIM GRADOVIMA

- **Iz kulturne riznice Australije i Nove Gvineje-zbirka Tibora Sekelja**, 10.5.1973., Muzej Slavonije, Osijek

Izložba je održana povodom održavanja Tjedna kulture Sombor-Osijek-Subotica.

(Popić, Ivo. *Kulturna hronika ustanova, organizacija i kulturno-umjetničkih društava u Subotici za period januar-maj 1973.*//Rukovet. 1973., 5-6, str. 377)

- **Subotičke slammarke**, 27.9.1973., Hol skupštine općine u Novom Sadu

Izložba je održana povodom XX. kongresa folklorista Jugoslavije, a u organizaciji Gradskog muzeja iz Subotice.

(*XX. kongresa folklorista Jugoslavije* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1973.)

1974.TEMATSKJE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Prva izložba radova dece i omladine Subotice „NOB u dečjim crtežima,,** Gradski muzej Subotica 1974.

Galerija Gradskog muzeja Subotica i Prosvjetno pedagoški zavod Subotica i Aktiv nastavnika likovnog vaspitanja.

- **Oktobarski susret 1974.- izložba subotičkih likovnih umetnika, 9-28. 10.1974.**

Izložba je održana povodom 30 godišnjice oslobođenja Subotice.

(katalog, pozivnica, plakat, Popić, Ivo. *Hronika najvažnijih događanja u kulturnom životu Subotice u julu, avgustu, septembru i oktobru 1974.*//Rukovet. 1974., 11-12, str. 687)

- **Etnografska izložba vanevropskih predmeta, oktobar-decembar 1974.** (katalog)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE U GRADSKOM MUZEJU

- **Magyar népművészet. Vojlovicai szöttesek, varrottasok. Támas Áron Művelődési egyesület, Vojlovica** (AGMS 01-210, 18.6.1982.)

IZLOŽBE ODRŽANE U SURADNJI S DRUGIM INSTITUCIJAMA

- **Staljingradska bitka, 10.5.-10.6.1974.,** Vestibil Gradske kuće

Izložba je ostvarena u suradnji Državnog istorijskog muzeja Ordena Lenjina iz Moskve i Gradskog muzeja iz Subotice.

(Popić, Ivo. *Likovne i druge izložbe. Hronika najvažnijih događaja u kulturnom životu Subotice u maju i junu 1974.*//Rukovet. 1974., 7-8, str. 449)

- **Knjige i dokumenti o kongresima i konferencijama KPJ i SKJ, 23.- 31.5.1974.,** Radnički univerzitet

Izložba je održana u organizaciji Radničkog univerziteta, Gradskog muzeja, Historijskog arhiva i Gradske biblioteke, a povodom održavanja X. Kongresa SKJ.

(Popić, Ivo. *Likovne i druge izložbe. Hronika najvažnijih događaja u kulturnom životu Subotice u maju i junu 1974.*//Rukovet. 1974., 7-8, str.450)

1975.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Biró Miklós-slike i crteži 1948-1975**, 6.-31.5.1975.

(plakat, *Biró Miklós* (katalog), Popić, Ivo. *Likovna hronika.*//Rukovet. 1975., 7-8, str.504)

- **Izložba članova ULUV i UPIDIV iz Subotice**, 8.-26.10.1975.

(plakat, Popić, Ivo. *Izložba od koje se više očekivalo.* Likovna hronika.//Rukovet. 1975., 11-12, str.803)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE U GRADSKOM MUZEJU

- **Posle trideset godina**, 7.-30.11.1975.

U organizaciji Likovnog susreta

Povodom 30-godišnjice pobjede nad fašizmom.

(Popić, Ivo. *Posle 30 godina.* Likovna hronika.//Rukovet. 1975., 11-12, str.805)

- **Izložba segedinskih umetnika**, 6.-30.12.1975.

(pozivnica, Popić, Ivo. *Segedinski umjetnici.* Likovna hronika.//Rukovet. 1975., 11-12, str.805, Dejanović, Branka. *Likovna hronika Subotice od 1.1.1967.*-rukopis)

IZLOŽBE U DRUGIM GRADOVIMA

- **Izbor iz fonda zavičajne galerije Gradskog muzeja Subotice**, 7.-14.3.1975., Dom kulture, Studentski grad, Novi Beograd

(*Izbor iz fonda zavičajne galerije Gradskog muzeja Subotice* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1975.)

VESTIBIL GRADSKE KUĆE

- **Arheološka istraživanja u okolini Bačke Topole**, svibnja/lipnja 1975.

(pozivnica)

1976.

TEMATSKJE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

U planu za 1976. planirana je izložba *Tradicionalno narodno i zanatsko stvaralaštvo na području severne Bačke, Vojvođani u Španiji (istorija, u saradni s drugim kustosima Vojvodine*

- **Dela Balaž G. Arpada**, 21.5.1976.-30.6.1976.

Izložba je održana povodom dodjele Likovne nagrade Foruma.

(pozivnica, katalog, Popić, Ivo. *Forumova nagrada Arpadu G.Balažu*. Likovna hronika.//Rukovet. 1976., 7-8, str.417)

- **Oktobarski susret 1976**, 17.10.1976.

Izložba likovnih i primijenjenih umjetnika organizirana je povodom Dana oslobođenja grada.

(*Oktobarski susret 1976* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1976., pozivnica)

- **Sáfrány Imre : 1951-1976**, retrospektivna izložba, 24.9.-31.10. 1976.

Izložba je održana povodom 25 godina rada Imrea Šafranja.

(plakat, pozivnica, *Sáfrány Imre : 1951-1976* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1976., Dudaš, Antal. *Na neutabanim stazama*.//Rukovet. Subotica, 1-2, 1977., str.103)

- **Novac u severnoj Bačkoj kroz vekove**, 21.12.1976.-3.1977.

(pozivnica)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA U DRUGIM GRADOVIMA

- **Izložba radova slamarki**, Tvornica šećera i kandita, Osijek, 1976.,

Izložba je održana u okviru kulturne suradnje gradova Sombor-Osijek-Subotica.

(AGMS 01-210, 18.6.1982.)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE U GRADSKOM MUZEJU

- **Mađarska narodna umetnost iz okoline Baje**, 25.6.1976.

U organizaciji Gradskog muzeja Subotica i Türr István muzeja iz Baje.

(AGMS 01-210, 18.6.1982., pozivnica)

IZLOŽBE ODRŽANE U SURADNJI S DRUGIM INSTITUCIJAMA

- **III izložba radova dece i omladine Subotice-NOB u dečjim crtežima,**

26.11.-10.12.1976., Dom omladine i pionira

Izložba je održana u organizaciji Gradskog muzeja, Prosvetnog pedagoškog zavoda Subotice, Aktiva nastavnika likovnog vaspitanja i Doma omladine i pionira.

(III izložba radova dece i omladine Subotice-NOB u dečjim crtežima (katalog))

VESTIBIL GRADSKE KUĆE

- **Kreativna fotografija Austrije, 8.-23.4.1976.**

Izložba je održana u organizaciji Gradskog muzeja Subotica i Austrijske čitaonice iz Zagreba.

(Breich, Otto. Kreativna fotografija Austrije (katalog))

- **Portreti revolucionara Subotice, 9.10.1976.**

Izložba je održana u organizaciji Gradskog muzeja Subotica, a povodom četrdesetogodišnjice dolaska Tita na čelo KPJ.

(pozivnica)

1977.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Novac u severnoj Bačkoj kroz vekove, 21.12.1976.-3.1977.**

(pozivnica)

- **Szilágyi Gábor-slike, crteži 1952-1977, retrospektivna izložba, januar-mart 1977.**

(Szilágyi Gábor (katalog), Galerija savremene likovne umetnosti, 1977.)

- **Od zrna do hleba, 1977.**

(AGMS 01-210, 18.6.1982.)

IZLOŽBE ODRŽANE U SURADNJI S DRUGIM INSTITUCIJAMA

- **Izložba likovnih i primenjenih umetnika, 30.6.-30.7.1977.**

Izložba je održana u okviru susreta gradova Osijek-Sombor-Subotica.

(Izložba likovnih i primenjenih umetnika (katalog), Gradski muzej Subotica, 1977., pozivnica)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE U GRADSKOM MUZEJU

- **Milan Konjović, *Pohvala voljenoj zemlji-ravnici*, 6.9.-1.10.1977.**, Izložba je održana u okviru susreta gradova Osijek-Sombor-Subotica. (plakat)
- **Izložba likovnih dela umetnika iz Segedina, 20. novembar-decembar 1977.** (pozivnica, plakat)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA U DRUGIM GRADOVIMA

- **Szilágyi Gábor slike, crteži 1952-1977**, retrospektivna izložba, januar –mart Galerija Matice srpske, Novi Sad. (*Szilágyi Gábor* (katalog), Galerija savremene likovne umetnosti, 1977.)

1978.

TEMATSKJE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Izložba subotičkih umetnika, 8.10.-30.11.1978.** Izložba je održana povodom desetogodišnjice likovne suradnje umjetnika bratskih gradova Segedina i Subotice, povodom Dana oslobođenja Subotice i tridesetogodišnjice Gradskog muzeja u Subotici. (pozivnica, *Izložba subotičkih umetnika* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1978., plakat, AGMS 01-318/i, 17.10.1978.- Sporazum o suradnji,)
- **Memorijalna izložba Imrea Vinklera, 19.12.1978.-19.1.1979.** (plakat, pozivnica, *Memorijalna izložba Imrea Vinklera* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1978.)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA U DRUGIM GRADOVIMA

- **Izložba subotičkih umetnika, 17.9.-2.10. 1978.**, Muzej Móra Ferenc, Segedin (*Izložba subotičkih umetnika* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1978.)

VESTIBIL GRADSKE KUĆE

- **Grafike i crteži-faksimili, iz zbirke „Albertina,, Beč, 17.-25. jula 1978.**

Izložba je održana u organizaciji Gradskog muzeja i Austrijskog kulturnog instituta u Zagrebu.

(pozivnica, plakat)

1979.

TEMATSKE IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA

- **Memorijalna izložba Imrea Vinklera**, 19.12.1978.-19.1.1979.

Povodom 10. godišnjice smrti umjetnika.

(plakat, pozivnica, *Memorijalna izložba Imrea Vinklera* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1978.)

- **Gyurkovics Hunor i Sava Halugin**, 6-22.11.1979.

Izložba se organizira u okviru međunarodne kulturne suradnje bratskih gradova Segedina i Subotice.

(*Sava Halugin* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1979., *Gyurkovics Hunor* (katalog), Gradski muzej Subotica 1979., Krstić, Boško. *Po koja reč o zajedničkoj izložbi Hunora Đurkovića i Save Halugina otvorena 6. novembra 1979. godine u Galeriji Gradskog muzeja-* (Riječ s otorenja) rukopis, pozivnica)

- **Oktobarski susret 1979.** - Izložba likovnih i primenjenih umetnika Subotice, 5.10.-26.10.1979.

Povodom jubileja KPJ-Saveza komunista Jugoslavije, Saveza komunističke mladine Jugoslavije i Revolucionarnih sindikata i Dana oslobođenja grada Subotice.

(*Oktobarski susret 1979. - Izložba likovnih i primenjenih umetnika Subotice*, Gradski muzej Subotica, 1979. pozivnica, Izviješće o radu u 1979. godini)

GOSTUJUĆE IZLOŽBE U GRADSKOM MUZEJU

- **Gerle Margit (Segedin)**, keramika, 17.4.1979.

Izložba se organizira u okviru suradnje bratskih gradova Subotice i Segedina

(*Gerle Margit* (katalog), Gradski muzej Subotica i muzej Móra Ferenc iz Segedina, 1979., pozivnica, AGMS 01-318/i, 17.10.1978.- Sporazum o suradnji, izveštaj o radu u 1979. godini)

- **Izložba likovnih umetnika Segedina**, 7-20.12.1979.

(*Szegedi képzőművészek tárlata* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1979., plakat, pozivnica, izveštaj o radu u 1979. godini, AGMS 01-318/i, 17.10.1978.- Sporazum o suradnji)

- **Petrik Pál**, retrospektivna izložba, 26.12.1979.

Izložba se organizira u suradnji sa Savremenom galerijom iz Novog Sada. (pozivnica, Izvješće o radu u 1979. godini, fotografije s otvorenja izložbe)

IZLOŽBE GRADSKOG MUZEJA U DRUGIM GRADOVIMA

- **Gyurkovics Hunor i Sava Halugin**, Móra Ferenc Museum, Segedin, 25.11.-31.12.1979.

Izložba se organizira u okviru međunarodne kulturne suradnje bratskih gradova Segedina i Subotice.

(*Sava Halugin* (katalog), Gradski muzej Subotica, 1979., *Gyurkovics Hunor* (katalog), Gradski muzej Subotica 1979., pozivnica, Izvješće o radu u 1979. godini)

- **Izložba subotičkih likovnih umetnika**, Osijek

Izložba je održana u okviru kulturne saradnje gradova Osijek-Sombor-Subotica 1979.

(Izvješće o radu u 1979. godini)

VESTIBIL GRADSKE KUĆE

- **Dečija odeća naroda i narodnosti**

Izložba je održana povodom Međunarodne godine djeteta, a u suradnji Gradskog muzeja iz Subotice s Gradskim muzejom iz Sombora.

(Izvješće o radu u 1979. godini.)

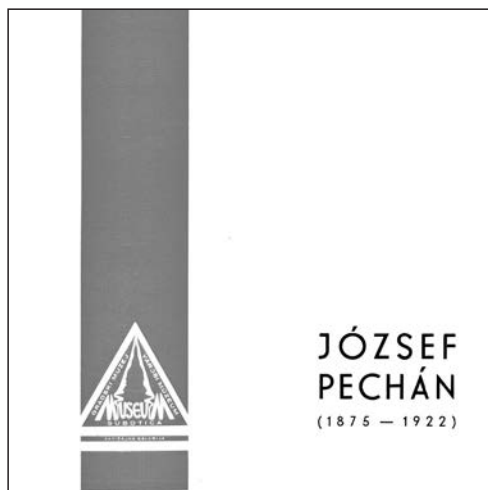
Recenzentica: Emica Milošević, povjesničarka umjetnosti, Galerija Matice srpske, Novi Sad

ZAKLJUČAK

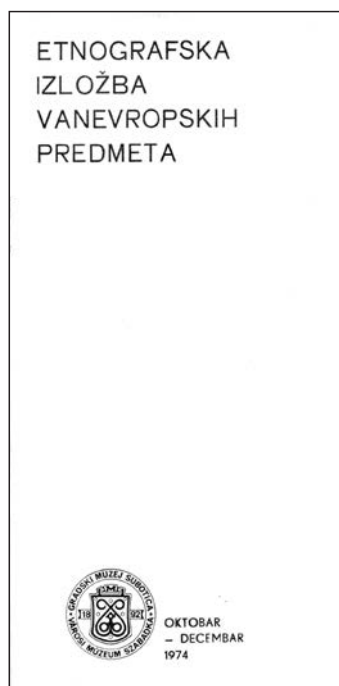
Raznovrstan tematski sadržaj prikazanih izložbi temelji se na samoj koncepciji poslovanja ove institucije kao kompleksnog muzeja. Zaključujući ovaj pregled može se potvrditi da je izložbena djelatnost muzeja popraćena i izdavačkom djelatnošću jer su brojne izložbe popraćene i prikladnim plakatima, pozivnicama i katalozima s iscrpnijim podacima o izložbenome materijalu.

Podaci na kojima se temelji popis izložaba dobiveni su obradom dokumentacijskoga materijala pojedinih izložaba (pozivnice, plakati, katalozi, pojedinačna izvješća kustosa, godišnja izvješća, arhivski materijal iz muzejskoga arhiva te novinski članci iz pojedinih novina i časopisa (*Subotičke novine*, *Hrvatska riječ*, *Hét Nap*, *Dani*, *Rukovet*, *Magyar Szó*, *Dnevnik*, *Politika* idr.). Ističu se u ovome

pregledu brojne autorske izložbe održane u prostoru Muzeja koje su pripremili njegovi stručnjaci, zatim izložbe u drugim institucijama u čijim su pripremama sudjelovali i stručnjaci iz Muzeja, ali i mnogobrojne gostujuće izložbe.

József Pechán (1875-1922). Gradski muzej Subotica, 1969.

Etnografska izložba vanevropskih predmet. Gradski muzej Subotica, 1974.

Milan Konjović Pohvala voljenoj zemlji – ravnici. Gradski muzej Subotica, 1977.

ÖSSZEFOGLALÓ

A „Szabadkai Városi Múzeum kiállítási tevékenysége 1960-1980 között” című munka folytatása az ezen tevékenységet 1948-tól, az alapítástól összegző kutatásnak. A *Museion* 7. számában napvilágot látott az intézmény 1980-2006 közötti kiállítási tevékenységéről és dokumentációs anyagáról szóló ismertető, így e jelenlegi folytatása a tavalyinak.

A fenti kiállítások, melyeket a Városi Múzeumban szerveztek meg vagy az intézményünk rendezett, időrendi sorrendben jelennek meg. A képzőművészeti mellett a múzeumi szakembereknek kultúrtörténeti, néprajzi, régészeti és biológiai érdeklődéséről tesz tanubizonytságot e felsorolás. A bemutatott anyag természetesen a befogadó és a számos vendégeskedő intézmény tulajdonát képezte.

Az adatok a kiállításokhoz kapcsolódó kísérő (meghívók, plakátok, katalógusok, egyéni- és évi beszámolók, múzeumi levéltári anyag, sajtó) anyag feldolgozásával születtek meg.

SUMMARY

The study *“Exhibitions of the Municipal Museum of Subotica 1960-1980”* continues the previous study about the reconstruction of exhibiting activities of the Municipal Museum from the year of its founding in 1948. The study published in *Museion* no.7 reconstructed the exhibiting activities, as well as the documentary materials from 1980 to 2006.

The list of exhibitions organized by the Municipal Museum, as well as all the guest exhibitions were given in chronological order. These exhibition showed all the interests of the curators of the museum, so there could be found exhibitions connected with biology, ethnology, history, history of art and archeology. The exhibited material originated from the Municipal museum of Subotica, as well as from numerous guesting museums.

The data for these studies are the result of exhibition research (invitation cards posters, catalogs, curators' reports, annual museum reports and newspaper articles).

Korhecz Papp Zsuzsanna, *főrestaurátor*

SCHÖFFT JÓZSEF KÁROLY SZENTHÁROMSÁG OLTÁRKÉPÉNEK RESTAURÁLÁSA

2001-ben az NKA támogatásával restauráltam a múzeum Művészeti gyűjteményének, Y 1004 leltári számú nagyméretű (298 x 167 cm) szignatúrával nem rendelkező oltárképét, melyet még azon évben a „Sacra converzatione” című kiállításon be is mutattunk a nagyközönségnek. A szerzőjét illetőleg a közelmúltig csak találgatni lehetett, de a szabadkai Szent Teréz - székesegyház festményeinek festészettechnikai tanulmányozása által indítva és azokkal stíluskritikailag összevetve, s a megismert történelmi adatokkal alátámasztva bebizonyosodott, hogy a *Szentháromság* oltárkép 1891-ig a székesegyház belső terét díszítette, amikor is felcserélték az azonos formájú és méretű Caspar Scheibner müncheni festő által készített *Jézus találkozása Keresztelő Szt. Jánossal*¹ című oltárképpel, s még akkor kerülhetett a Régi Városháza tulajdonába. Szerepel a Szabadka város tulajdonát képező magyar festők műveit tartalmazó 1924-es listán, mint ismeretlen szerző műve.² A mellőzés oka ismeretlen, hisz a Szentháromság kép a főoltárképet kivéve talán a legsikerültebb mellékoltárkép: kiegyensúlyozott kompozíció, arányos alakok, sikeres színhasználat.

Schöffft József Károly (Pest, 1776 – Pest, 1851) a Szent Teréz - székesegyház részére kilenc nagyméretű festményt készített a 19. század elején: Szt. Teréz főoltárkép, Fájdalmas Boldogasszony, Boldogasszony mennybemenetele, Szent Kereszt,³ Szentháromság, Keresztelő Szt. János, Szt. József, Nepomuki Szt. János (1807), Szt. András (1820) és egy Páduai Szent Antal oltárképet (1825) egy szabadkai iparoscéh számára. A többi oltárkép keletkezését nem lehet pontos dátumhoz kötni, van amelyiken nem is fedezhető fel aláírás, a Szentháromság mellékoltárkép kiterjedt pergései is okozhatták a szignó megsemmisülését. A Szentháromság oltár építményét még 1803-ban Pertich Dömjénné szül. Gombos Anna költségén emelték.⁴

Schöffft József Károly neves oltárképfestő Schöffft József (Doberschau, 1745 k. – 1803 u.) fia, aki Németországból Pestre telepedett, s festődinasztiát alapított, az ő műtermükről nevezték el az utcát, ahol laktak Képiró utcának, s házukon Kazinczy-idézettel ellátott emléktábla áll. József Károly 1802-ben iratkozott be a bécsi akadémiára, 12 gyermeke volt, közülük Ágoston is festő lett. Schöffft művei áhitatot keltők, „átmenetet” jelentenek a barokk-klasszicizmus és romantika közt, nem minden sztereotípiá nélkül. Szabadkán kívül oltárképei megtalálhatók Abony,

1 Gajdos T., 1995, p. 24.

2 F:047.1221, II. 40/1926

3 Emmanuel Walch innsbrucki művész festményével cserélték le 1891-ben, jelenleg lappang.

4 Tormásy G., 1883, p. 173.

Átvételi állapot / Zatečeno stanje

Kitömített állapot / Kitirana slika

Átvételi állapot, részlet / Zatečeno stanje detalj

Bicsérd, Buda-Tabán, Cegléd, Dorozsma, Kiskunfélegyháza, Pest-Terézváros, Suhopolje, Szeged-Rókus, Törökbecse stb. templomaiban.⁵

A festmény leírása: A Szentháromság képi ábrázolására Jézus életének eseményei adnak alkalmat, de ószövetségi utalásokkal is gyakran összekapcsolják. Minden ilyen ábrázolásnak a fő problematikája az Atya, a Fiú és a Szentlélek egysége és háromassága.⁶ A Szentháromság ábrázolások reneszánsz óta közkedvelt ikonográfiájához ragaszkodva, vélhetően egy korabeli metszetet vagy előképet követve született meg e sikeres kompozíció. Az Atyaisten agg férfiként, hosszú fehér hajjal és szakállal, fehér ruhában és sárga bélésű kék palástban jelenik meg jogarral a kezében és háromszög alakú dicsfénnel a feje mögött, ami szintén a Szentháromság szimbóluma. Jobbján a Fiúistennel, akin láthatóak kínszenvedésének sebei, s akinek félmeztelen délceg alakját fehér ágyékkötője és vörös palástja takarja. Közöttük a világmindenséget jelképező kék gömb, fölöttük a fehér galamb képében megjelenő Szentlélek és két-két puttófej. Krisztus jobb kezével a Szent Keresztre támaszkodik, mely a gomolygó felhők közt áttörve nyúlik alá. Egy angyalka öleli. Ilyen angyalka köszön vissza a főoltárkép mennyei szférájából, s Krisztus és az Atyaistan alakjának párhuzamai is határozottan felismerhetők a többi mellékoltárképen.

Az átvételi állapot leírása: A nagy méretű festmény igen rossz állapotban volt. Halaszthatatlanul konzerválni kellett. Hordozója, melyet két sűrű, kézi szövésű, kb. 80 cm széles⁷ lenvászonból varrtak össze igen meggyengült, a húzó szélek foszladozó állapotban voltak és több helyen kisebb mechanikai sérülés lyukasztotta át a festményt. A nem ékelhető fenyőfa vakkerethez⁸ csak helyenként, néhol a festett felületet átlukasztva rögzítették a vásznat,⁹ mely megereszkedett, meghullámosodott és ráfeküdt a vakkeret léceire és keresztmerevítőire. A kép kézi alapozású ún. bóluszos – vörös, enyves – krétaalapozású. A pigmentréteg az alapozással együtt sok helyen lepergett. Az egész festmény repedéshálóval borított, és kagylósodás tapasztalható. A vakkeret függőleges merevítőjének vonalában valamilyen okból kifolyólag a festett felület megsötétedett.¹⁰ Néhány korábbi javítás, kisebb tömítés volt a képen. A megsötétedett, oxidálódott lakk és szennyeződésréteg és a nagy méretű hiányok miatt a kép esztétikailag élvezhetetlenné vált, és folyamatos romlás volt tapasztalható, ezért mindenképpen konzerválni kellett.

5 M. Kat. Lex. XI. 2006, p. 960.

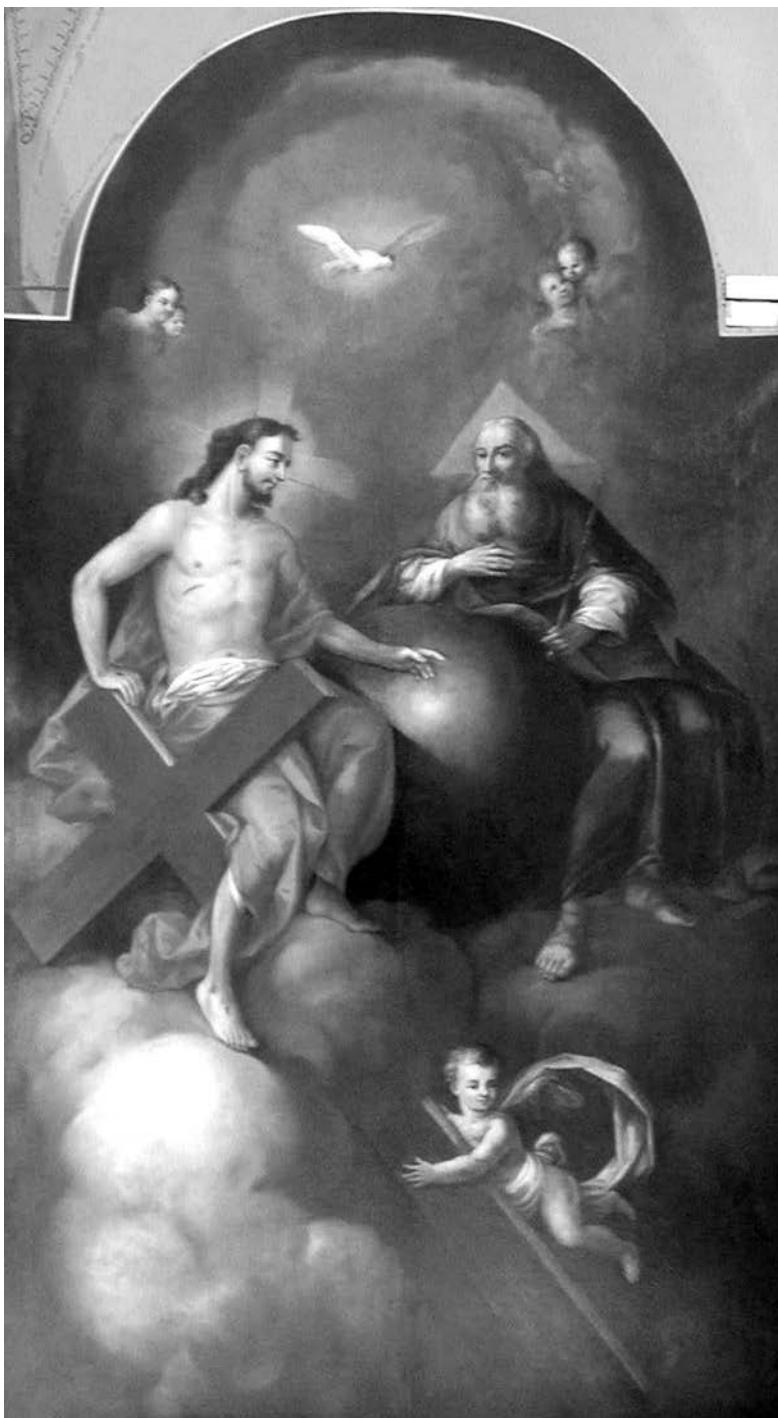
6 Kovacsev Ninkov O. 2001, p. 11.

7 A Szent Antal kép hordozójának eredeti végszélessége 110 cm, szálsűrűsége 9/10 négyzetcentiméterenként, amely jellemzők megegyeznek a Szentháromság képével, s valószínűleg ebből a végből való vásznat használt a Szentháromság és a többi oltárkép elkészítéséhez, melyeknek hordozóját szintén varrással illesztették össze (személyes dokumentáció).

8 Készítésének technikája megegyezik a többi kép vakkeretével, pontos, minőséges asztalosmunka.

9 Hasonló eljárást tapasztaltam a Szt. Antal oltárképnél.

10 Ilyen elváltozás a templomban maradt műveken nem tapasztalható, valószínűleg a rossz tárolási körülmények következtében léptek fel az elváltozások.

A restaurált festmény / Restaurirana slika

A restaurálás leírása: A festett felület levédését követően a vásznat leválasztottam a vakkeretről, a lyukakat befoltoltam és új húzószéleket ragasztottam (PVAC vizes diszperziójával). Feszítőkeret és vízpára segítségével a vászon egyenetlenségeit kisimítottam. Viaszgyanta keverékével konzerváltam és még egy nátronpapír réteg felvasalásával megerősítettem a hordozót. Ezt követően tisztítottam le a festményt. A tisztítás után láthatóvá váltak a kép festészeti értékei és valódi kvalitásai. A hiányokat enyves kréta tömítőmasszával hoztam szintbe. Az elsődleges, akvarell retust követően újra átvasaltam a festményt. Ezt követte a dublírvaszon felragasztása, majd a festményt felfeszítettem az ékelhető, új vakkeretére. A képet dammár lakkal védtem le, erre vittem fel a végső, ún. olajretust. Az esztétikai helyreállítás végeztével még egy védő lakk réteget hordtam fel spray segítségével.

A kép restaurálásával nem csak egy művészeti alkotás nyerte vissza eredeti fényét, gazdagabbak lettünk egy szabadkai kultúrtörténeti adattal is. Remélhetőleg az újjászülető galériában időnként találkozhatunk majd e nagyszerű oltárképpel is.

Köszönet Görbe Katalin és dr.Rokai Zoltán recenzenseimnek.

Irodalom:

Fehér Ildikó: Schöffi József ismeretlen oltárképei a Váci Egyházmegyében. Művészettörténeti Értesítő 55, Budapest, 2006

Gajdos Tibor: Szabadka képzőművészete. Szabadka, 1995

Keresztény művészet lexikona. Budapest, 1986

Kovacev Ninkov Olga: Sacra Conversazione-katalógus. Szabadka, 2001

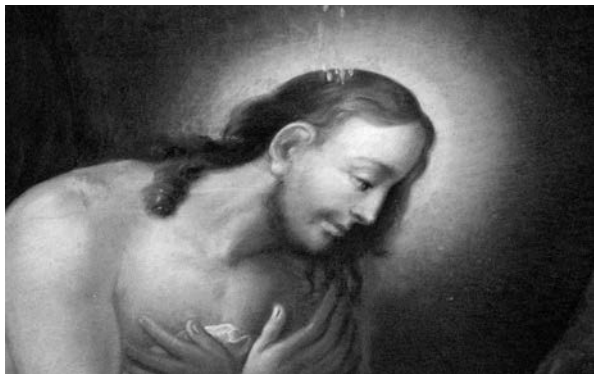
Magyar katolikus lexikon, XI. köt. Bp., 2006

Szabadkai Történelmi Levéltár, F:047.1221, II.40/1926

Tormássy Gábor: Szabadkai római katolikus főplébánia története. Szabadka, 1883

A nógrádi r. k. templom északi, ún. „Tót” mellékoltárképének részlete, 1815
 Detalj slike sporednog oltara u nogradskoj rimokatoličkoj crkvi (Mađarska), 1815.

Krisztus feje a Keresztelő Szt. János mellékoltárképről
Isusov lik sa slike sporednog oltara sv. Ivana Krstitelja

Szt. János feje a Keresztelő Szt. János mellékoltárképről
Lik Sv.Ivana sa slike sporednog oltara sv. Ivana Krstitelja

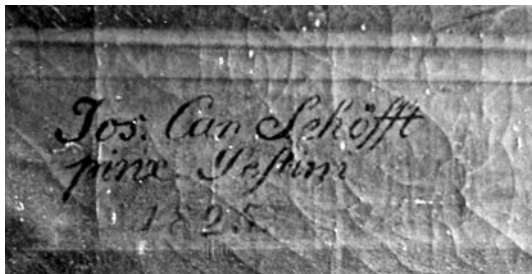
A restaurált Szentháromság festmény részlete
Detalj restaurirane slike

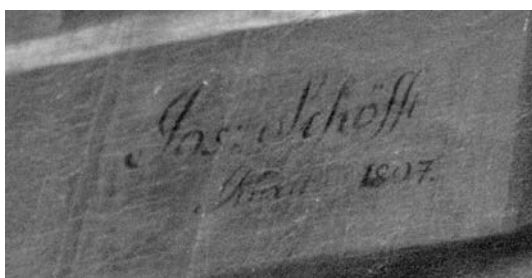
Az Atya alakja a Keresztelő Szt. János mellékoltárképről
Lik Oca sa slike sporednog oltara sv. Ivana Krstitelja

Apostolok a Szűz Mária mennybemenetele melléoltárképről
Apostoli sa sporednog oltara Bl. Device Marije

Aláírás a Paduai Szt. Antal oltárképről
Signatura sa slike sv. Antuna Padovanskog

Aláírás a Nepomuki Szt. János mellékoltárképről
Signatura sa sporednog oltara sv. Ivana Nepomuka

REZIME

Tokom 2001. godine restaurirana je oltarna pala velikih dimenzija **Sveto Trojstvo** uz pomoć Ministarstva Republike Mađarske (NKA), za čije autorstvo se nije znalo sve do gore navedenih komparacija. One su potvrdile da je slika originalno izrađena za subotičku katedralu početkom 19. veka i da je njen autor poznati peštanski slikar **Josef Carl Schöff** (Pešta, 1776-Pešta, 1851). Rad takođe opisuje i **restauraciju** slike koja je zatečena u veoma lošem stanju, gotovo u raspadanju.

SUMMARY

During 2001 the altar painting of great dimensions **The Holy Trinity** was restored with the financial help of the Ministry of the Hungarian Republic (NKA). Since the time of the restoration there had been no evidence about the author but the comparing studies made at that time proved that the painting was originally dedicated to the Cathedral in Subotica at the beginning of the 19th century. The author of the painting was the famous painter from Budapest **Josef Carl Schöff** (Budapest 1776 – Budapest 1851). The description of restoration of the painting, which was found in terrible condition, is also part of this work.

A restaurált Szentháromság festmény részlete
Detalj restaurirane slike

A Szt. József mellékoltárkép angyalkája
Andelčič sa slike sporednog oltara svetog Josipa

Az Avilai Szt. Teréz főoltárkép angyalkája
Andelčič sa slike glavnog oltara svete Terezije Avilske

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

069(497.113 Subotica) (058)

MUSEION : годишњак Градског музеја Суботица:
godišnjak Gradskog muzeja Subotica: a Szabadkai Városi
Múzeum évkönyve / glavni i odgovorni urednik Hulló István.
– 2001, 1 – . – Subotica: Gradski muzej, 2001 –, –
Ilustr. ; 23 cm

Godišnje. – Rezimei na eng. jeziku.
ISSN 1451-1274

COBISS.SR-ID 179561223